

ASAF SAVAŞ AKAT

GAZETE YAZILARI – 5

1998 YILI

SABAH GAZETESİ

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Mart 2004

<http://akat.bilgi.edu.tr>

OCAK 1998	3
• 1998'DE REEL EKONOMİ	
• 1998'DE MALİYE POLİTİKASI	
• 1998'DE ENFLASYON	
• 1998'DE KUR VE FAİZLER	
• TÜRKİYE RİSKİ	
• MİKRO DENGESİZLİKLER	
• ÇİLLERİN MALİYETİ	
• TL AŞIRI DEĞERLİ Mİ?	
• BAYRAMIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ	
ŞUBAT 1998	16
• YERLİ MAASTRICHT	
• DEĞİŞEN DÜNYAYA UYUM	
• YATIRIMCININ AÇMAZLARI	
• NEDEN KAFALAR KARIŞIK?	
• VERGİDE REFORM	
• BÜTÇE NASIL DENKLEŞTİRİLİR?	
• EKONOMİDEN HABERLER	
• MÜŞEVVİK SİSTEMLERİ	
MART 1998	28
• DOLAR BAZINDA FAİZ	
• PİRE VE YORGAN	
• UFUKTAKİ YAVAŞLAMA	
• TÜRKİYE PARADOKSLARI	
• KAZIN TÜYLERİ KİME GİDİYOR?	
• "DEVLETİN SAHİBİ" KİM?	
• SEVİNDİREN TEZADLAR	
• SANAL KİTAPLAR	
• ZAMANIN DEĞERİ	
NİSAN 1998	43
• TASARRUFLARIN VERGİLENDİRİLMESİ	
• EKONOMİDEN HABERLER	
• ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞE MEDHİYE	
• EĞİTİMDE REFORM İHTİYACI	
• ATEŞ DUVARI	
• ENFLASYONLA MÜCADELENİN ÖNCELİĞİ	
• TOPLUM NE DÜŞÜNÜYOR?	
• SAYILAR HEP DOĞRU SÖYLEMEZ	
MAYIS 1998	55
• İYİMSERLİK ACISI	
• FAİZLER DÜŞERKEN	
• KÜRESELLEŞME SOHBETİ	
• BİRLEŞME	
• PİYASA YARATICIDIR	
• YURTDIŞI PROFİLLERİ	
• SİZİN EMEKLİLİĞİNİZ	
• DÜNYA İSİNİYORMUŞ	
• DOĞRUSU BAŞKANLIK SİSTEMİDİR	
• BÜTÇE FAZLASINI NE YAPALIM?	
HAZİRAN 1998	69
• ZORUNLU DEVİR KALKMALI	
• DÖVİZ "OUT" TL "İN"	
• GAZA GELMEYİN	
• MİLLETVEKİLİNİ KİM SEÇECEK? TEKNOLOJİ VE EKONOMİ	
• TÜKETİM ÇOK YARARLIDIR	
• IMF İLE ANLAŞMANIN ANLAMI	

İÇİNDEKİLER

• UMUT FAKİRİN EKMEĞİ	
TEMMUZ 1998	80
• KAMU YÖNETİMİNDE ŞEFFAFLIK	
• FIRSATI KULLANAN KAZANIR	
• "HAYIR DİYEBİLEN JAPONYA"	
• DÜNYANIN ANLAMI	
• MEMUR MAAŞLARI	
• KABAHAT KİMDE?	
• ASYALI KÖTÜ ORTAKLAR	
• YENİ VERGİ YASASI	
AĞUSTOS 1998	90
• İNANALIM MI?	
• ÜNİVERSİTE GİRİŞ SINAVI	
• ÇELİŞKİLİ TAVIRLAR	
• YANLIŞ HESAP PİYASADAN DÖNER	
• İSTANBUL'A VİZE, KÖPRÜYE ZAM	
• BEN DE YAZDIM	
• EKONOMİDE HURAFE ÇOKTUR	
• ZAMAN ÜSTÜNE	
• DÖVİZ KRİZİ OLMAZ	
EYLÜL 1998	103
• AMERİKA'DA BORSA ÇÖKÜNCE	
• BAŞARILAR VE YANILGILAR	
• SONBAHAR GELDİ	
• SİYASET YASAKLANAMAZ	
EKİM 1998	108
• GEÇMİŞ OLSUN	
• JAPONYA KRİZE TESLİM	
• KRİZE TEDBİR	
• ÇALKANTILI BİR DÖNEM GELİYOR	
• HERKES GİDER MERSİNE...	
• HAREKETLİ BİR HAFTA	
• İYİ HABERLER	
• FAİZ VE ENFLASYON	
• GEÇMİŞTEKİ GELECEK	
KASIM 1998	121
• TRENDLER NETLEŞİYOR	
• ZARARI KİM ÖDEYECEK?	
• STAGFLASYON	
• FAİZLER DÜŞERSE	
• UMUTLANALIM MI?	
• İTHALATTAKİ AZALIŞIN ANLAMI	
• DÜNYA EKONOMİSİ NEREYE GİDİYOR?	
• HERKES DÜŞMAN	
• SEÇİM YAPILMALI	
ARALIK 1998	134
• "NET HATA NOKSAN"	
• TASARRUFÇU KAZANÇLI	
• KAR VE ZARAR	
• PARA KURULU ÇÖZÜM OLABİLİR	
• "RESESYON"	
• TAKINTILAR	
• GÜMRİK BİRLİĞİNİN YARARI	
• EKONOMİ NEDEN YAVAŞLADI?	
• 1998'İN BİLANÇOSU	

1998'DE REEL EKONOMİ

Son haftalarda Türkiye ekonomisinde belirsizliğin artmasında şikayetçi olduk. Neden? Yılbaşında 1998 yılı tahminlerini açıklamak gerekiyor. Bu belirsizlik ortamında **nasıl tahmin yapacağız?**

Aslında en az her üç ayda bir ekonominin sayılarını çalışırım. Excel programında vakit geçiririm. Revizyonlar yaparım. Kasım sonunda itibaren bu süreç yoğunlaşır. Ben de daha sinirli olurum.

Bu yıl hakikaten çok zorlandım. Bütün tahminlerin üstüne inşa edileceği temel soruya bir türlü nasıl cevap vereceğimi kestiremedim. Soru malum. **Yılmaz hükümeti enflasyonla mücadele edecek mi? Yoksa seçim ekonomisi mi uygulayacak?**

Asya ülkelerini saran kriz de bizim işimizi zorlaştırdı. Dünya ekonomisi için 1998 belirsizlikler taşıyor. Uzak doğudaki yangının Avrupa ve Amerika'ya sıçraması ihtimalini göz ardı edemeyiz.

Neticede, tahminlerimi **taksitle** açıklamaya karar verdim. Bugün reel ekonomiyi ele alacağım. Pazar günü kamu maliyesini. Haftaya enflasyon, kur ve faizleri.

Büyüme Hızı

Reel ekonominin en önemli göstergesi büyüme hızıdır. Türkiye 1994 bunalımından bu yana tam gaz büyüyor. **“Çok hızlı mı büyüyoruz, acaba bunun sorunda döviz sorunu çıkar mı?”** diyoruz ama ekonomi iktisatçılara aldırıyor.

1997'de büyüme hızı yüzde 6'nın üstünde çıkacak. Kötü mahsul yılı olduğu için tarım kesiminin yüzde 1.5 küçülmesine rağmen. Çünkü sanayi yüzde 10, hizmetler ise yüzde 6 büyüdü.

1998 için DPT'den gelen sayı **yüzde 3.1**. Bunu kimsenin ciddiye aldığını sanmıyorum. Ortada büyüme hızında böyle bir düşüşü temin edecek politikalar gözüküyor.

Ben büyüme hızının en az **yüzde 5** olmasını bekliyorum. Sanayinin büyüme hızı yüzde 6'ya, hizmetlerinki yüzde 4'e iner. Tarımda iyi bir mahsul ve yüzde 5 büyüme hızı varsayıyorum.

Tarım-dışı kesimler açısından bakarsak, küçümsenmeyecek bir yavaşlama söz konusu. 1997'de yüzde 7'ye yakın olan büyüme hızı iki puan düşerek **yüzde 4.1'e** iniyor.

Buna göre, 1998'de kısmi dahi olsa bir istikrara yönelme bekliyoruz. Hükümetin ekonomiyi yavaşlatıcı politikalar uygulayacağını kabul ediyoruz. Sert bir yavaşlama değil. **Yumuşak bir yavaşlama** varsayıyoruz.

1998 yılı milli gelirini 56 katrilyon TL yada 220 milyar dolar civarında hesaplıyoruz.

Cari İşlemler Dengesi

Reel ekonominin ikinci önemli kalemi **dış dünya ile ilişkiler**. Önce DPT'nin hazırladığı program büyüklüklerine bakalım. İhracat 29 milyar dolar, ithalat 50 milyar dolar, dış ticaret açığı 21 milyar dolar.

Bu sayıları **fazla iyimser** buluyoruz. Zaten bizim kabul ettiğimiz büyüme hızı da daha yüksek. 1998'de ithalat artış hızının ihracat artış hızının üstünde seyretmesini ve dış ticaret açığının büyümesini bekliyoruz.

Bizce daha makul sayılar şöyle: **28 milyar dolar ihracat, 51 milyar dolar ithalat ve 23 milyar dolar dış ticaret açığı**.

Turizm, ulaştırma, işçi ve müteahhit dövizleri, vs. diğer döviz kalemleri net **17 milyar dolar fazla** verir diyoruz. 1997'ye göre yüzde 10'luk bir artışa tekabül ediyor.

Yani, cari işlemler dengesinde 1 milyar dolarlık bir bozulma ile **6 milyar dolar açık** tahmin ediyoruz. Ancak, gerçek resmi görmek için ya “net hata noksan” kalemini eklemek yada “bavul ticareti dahil” sayıları analiz etmek gerekiyor.

Orada işler biraz karışıyor. Çünkü, vatandaşların dövizde veya dövizden TL'ye geçmeleri de “net hata noksan” kalemine yansıyor. Bavul ticareti sayılarının ne kadar gerçekçi oldukları ise tartışmalı.

Bizim tahminimiz 1998'de “net hata noksan” kaleminde 2 milyar doların üstünde fazla oluşacağı. Buna göre Türkiye'nin döviz açığı **4 milyar dolar** yada milli gelirin yüzde 2'sinin altında kalacaktır.

Yazılan senaryoya göre, reel ekonomi 1998'de sorunlu durmuyor. Büyümede biraz **yavaşlama** var. Dış dengede cüzi bir **bozulma** var. Hepsisi o kadar. (1 Ocak 1998)

1998'DE MALİYE POLİTİKASI

Perşembe günü 1998 için büyüme hızı ve dış açık tahminlerini verdik. Geçen yıla kıyasla ekonominin biraz yavaşlayacağını öngörüyoruz. Buna göre, büyüme hızının **yüzde 5** olmasını bekliyoruz. DPT'den gelen sayı yüzde 3.1.

Dış ticaret açığı ise artacak, **23 milyar dolara** ulaşacak dedik. Ancak, cari işlemler dengesinde ciddi bir bozulma olmaz. Açığı 4 milyar dolar öngörüyoruz. 1 milyar dolar yabancı sermaye girişi, bir o kadar portföy yatırımı varsayarsak, ek borçlanma ihtiyacı 2 milyar dolarla sınırlı kalıyor.

Bugün, 1998'de büyük önem kazanan **maliye politikasına** bakacağız. Ne demek maliye politikası? Devletin gelir ve harcama politikası demek. Devletin gelirleri hepimizi ilgilendiriyor. Çünkü onu biz vergi olarak ödüyoruz.

Devletin harcamaları da hepimizi ilgilendiriyor. Eğitim, sağlık, asayiş, altyapı, vs. kamu hizmetlerinin miktarı ve kalitesi devlet harcamaları ile yakından bağlantılı.

Ancak, devletin gelir ve harcamalarının esas önemi başka yerde. Devletin harcamalarını gelirleri ile karşılayıp karşılamadığında, yani **kamu açığında**. Açık büyüdükçe, hem enflasyon hem de ekonomik istikrarsızlık artıyor.

Bütçe Gerçekçi mi?

Gelişmiş ülkelerle Türkiye'yi ayırdeden en belirgin özelliklerden biri bütçe anlayışı. OECD ülkelerinde devlet bütçesi son derece **ciddi bir olay**. Kuruşu kuruşuna hesaplanarak kanunlaşıyor.

Hükümetler bütçeyi ciddiye alıyor. Ekonomik konjonktürde beklenmedik değişme nedeniyle bütçede sapmalar olabiliyor. Fakat, bunlar küçük kalıyor. Genel kural, bütçenin gerçekleşmesi.

Türkiye'de durum çok farklı. Hükümet bütçeyi hazırlarken geliri yüksek, harcamayı düşük gösteriyor. Sonra, uygulama sırasında tekrar bütçedeki ödeneklerin çok üstünde harcama yapmaktan çekinmiyor.

Her sefer sormak zorunda kalıyoruz. Bu bütçe gerçekçi mi? İktisatçılar ayrıca bir hesap yapıyorlar. İşin ilginç, hükümetin bütçe kanunu tutmuyor. **Ama bizim hesaplar tutuyor**. Anlayın Türkiye'de bütçenin ciddiyetini.

Neyse, gelelim 1998 yılı bütçesine. Hükümet gelirlerin yüzde 99, giderlerin ise sadece yüzde 84 artacağını kabul ediyor. Buna göre, bütçe faiz öncesinde **2 katrilyon TL fazla** verecek.

Faiz giderleri ise 6 katrilyon TL hesaplanıyor. Böylece 1997'de 2.5 katrilyon TL olması beklenen bütçe açığı yüzde 52 artarak **4 katrilyon TL'ye** ulaşıyor. Hükümetin varsaydığı ortalama enflasyon yüzde 65. Yani bütçe açığı reel olarak azalıyor.

Bu sayıları gerçekçi bulmuyoruz.

Gerçekçi Sayılar

1998'de bütçe gelirlerindeki artış bize makul geliyor. Ancak, bunun nedeni başka. Enflasyonun, hükümetin temel aldığı yüzde 50'den **daha yüksek seyretmesini** beklediğimiz için. Enflasyon tahminlerimizi haftaya vereceğiz.

Sorun harcamalarda. Faiz dışı harcamaların **1 katrilyon TL** daha yüksek gerçekleşeceğini düşünüyoruz. Takriben yüzde 10'luk bir sapmaya tekabül ediyor. Bu durumda, faiz öncesi fazla 2 katrilyon TL'den 1 katrilyon TL'ye düşüyor.

Demek ki, bütçenin öngördüğü 6 katrilyon TL faiz ödemesi tutturulsa bile, bütçe açığı **5 katrilyon TL** olacak. 5 ila 5.5 katrilyon TL aralığı bize daha gerçekçi geliyor.

1997 yılına kıyasla bütçe açığı yüzde 90 artıyor. Bu sayı da bizim enflasyon beklentilerimiz ile daha tutarlı.

Reel Bütçe Açığı

Son olarak, TL faiz ödemelerinden **enflasyon etkisini** temizlemek gerekiyor. 1998'de devlet 5.3 katrilyon TL iç faiz ödeyecek. Ancak, biliyoruz ki bu paranın bir bölümü borç verenin enflasyondan doğan kaybını telafi ediyor. Bir bölümü ise reel faiz.

1997'yi kıstas olarak alalım. Maliye Bakanlığı faizlerin vergilenmesi için bu oranı hesapladı. 100 TL'lik faiz gelirinin yüzde 70'inin enflasyonu telafi ettiğini, geri kalan yüzde 30'unun faiz olduğunu kabul etti.

Aynı oranı 1998'de ödenecek faizlere uygulayalım. 5.3 katrilyon TL'nin 1.6 katrilyon TL'si faiz, **3.7 katrilyon** ise enflasyon faktörü. Demek ki, 5 katrilyon TL bütçe açığından bu sayıyı aslında düşmek lazım.

Evet. 1998 yılı reel bütçe açığını **1.3 katrilyon TL** olarak buluyoruz. Takriben 5 milyar dolar ediyor. Aynı hesaba 1997 yılı için yapınca, reel açığı 1.25 katrilyon TL yada 8 milyar dolar olarak buluyoruz. Reel açık 1998'de **yüzde 37.5** azalıyor.

Buradan 1998'de maliye politikasında yumaşak da olsa bir **daralma olacağı** sonucuna varıyoruz. (4 Ocak 1998)

1998'DE ENFLASYON

1998 yılı tahminlerini taksitle yayınlayacağımızı söylemiştik. Geçen hafta, **büyüme, dış ticaret ve bütçe** sayılarını ele aldık. Kısaca hatırlatalım.

Büyüme hızının bir miktar düşerek yüzde 5 olmasını bekliyoruz. Dış ticaret açığı 23 milyar dolara çıkar fakat cari işlemler dengesinde bozulma olmaz dedik. Bütçe açığının ise reel olarak küçülerek 5 milyar dolar tutacağını varsayıyoruz.

Enflasyon hesapları açısından bu sayılar çok önemli. Aslında, Türkiye'de enflasyonu tahmin etmek **iktisatçıları çok zorluyor**. Yüksek enflasyonun bir sonucu bu.

ABD'de enflasyon yüzde 3'lerde geziniyor. İktisatçı yüzde on hata yapsa, yüzde 3 yerine yüzde 3.3 yada yüzde 2.7 diye tahmin edecek. Türkiye'de enflasyon yüzde 90'larda. Yüzde 10 hata, bizi **yüzde 99 veya yüzde 81'e** götürüyor.

Üstelik, yüksek kronik enflasyon zaten tanım icabı dalgalanma payı da çok olan bir ekonomik süreç. İki birleşince, iktisatçının tahminlerini tutturma ihtimali de iyice düşüyor.

Bir başka sorun daha var. Ben bir süredir **Tüketici Fiyatları Endeksini** (TÜFE) tahmin etmekten vazgeçtim. Çünkü tarım ürünlerinin fiyatlarına çok daha bağımlı. Onların da hem mevsimlik ve hem de mahsule göre oynaklığı fazla.

Halbuki sokaktaki adamı esas ilgilendiren tüketici fiyatları. Ne yapalım! Biz daha istikrarlı olan **Toptan Eşya Fiyatlarını** (TEFE) izliyoruz.

Enflasyon Düşecek

Baştan söyleyelim. 1998'de enflasyonda **bir düşüş bekliyoruz**. Maliye politikası 1997'ye kıyasta biraz daha sıkı olacak. Büyüme hızında da gerileme öngörüyoruz.

Bu koşullarda, enflasyonun düşme eğilimine girmesi normal. Ancak, hükümetin hedef olarak aldığı sayıları gerçekçi bulmuyoruz. Hükümet, yıl sonu için **yüzde 50**, yıl ortalaması için **yüzde 65** enflasyon öngördü.

1997'de TEFE artışı yıl sonu **yüzde 91**, yıl ortalaması **yüzde 81** oldu. Yani, hükümet hedefinin tutması için, yıl sonu itibarıyla 41 puan, yıl ortalaması itibarıyla 16 puan düşüş gerekiyor.

Bunlar ancak enflasyonla çok ciddi mücadele edilmesi halinde elde edilebilecek sonuçlar. Bizim gerek bütçe gerek büyüme ile ilgili beklentilerimiz, böyle sert bir enflasyonla mücadele çabasına **işaret etmiyor**.

O nedenle, yıl sonu için **yüzde 60** enflasyonu daha makul görüyoruz. Bu durumda yıl ortalaması **yüzde 75** oluyor. Yani enflasyon düşüyor ama çok tedrici ve yavaş düşüyor.

Riskler Var

Bu tahminimize ne kadar güveniyoruz? **Doğrusu çok güvenemiyoruz**. Güvensizliğin nedenlerini uzun süredir kamuoyu tartışıyor. Enflasyonla tedrici mücadele politikaları daima **çok büyük riskler** taşıyor.

Daha önce yazdık. Hükümet, özellikle son aylardaki tereddütlü tavrı ile, piyasaları tedirgin etti. Özel kesim 1998 bütçelerini yaparken, genellikle **yüzde 70 ve üstü** enflasyon varsaydı.

Merkez Bankası tarafından para programı açıklanması yılan hikayesine döndü. En sonunda üçer aylık olarak saptacağını öğrendik. Üç ay nedir ki? Piyasaların **üç aydan ötesini** göremediği bir ortamda enflasyonun düşeceğine kimi nasıl ikna edeceksiniz?

Yılın ilk yarısında aylık enflasyon sayıları nisbi olarak düşük çıksa bile, yıllık ortalama yükselmeye devam edecek. Bütün bunlar, hükümetin enflasyonun aşağı doğru inmeye başladığı konusunda kamuoyunu ikna etmekte **zorlanmasına** yol açabilir.

Bir de **döviz kuru** var. Son taksit olarak Pazar günü yazımda 1998'de kurun nasıl seyredeceği hakkındaki beklentilerimi açıklayacağım. Doğallıkla, kurla enflasyon arasındaki bağlantı çok güçlü.

Kur ise sadece iç ekonomiye değil, aynı zamanda dünya konjonktürüne, IMF ile ilişkilere ve dış borçlanma olanaklarına bağlı. Velhasıl, yüzde 60 enflasyon **mümkün duruyor ama ciddi riskler de içeriyor**. (8 Ocak 1998)

1998'DE KUR VE FAİZ

1998 yılı ile ilgili tahminlerimizin dördünce ve son taksidine geldik. İlk yazıda büyüme hızını yüzde 5, dış ticaret açığını 23 milyar dolar, cari işlemler açığını 4 milyar dolar olarak öngördük.

İkinci olarak bütçeyi ele aldık. Reel bütçe açığında 1998'de azalma bekliyoruz. Yani, maliye politikası bir sıkma olacak.

Üçüncüsü, enflasyondur. Hükümetin yüzde 50 hedefini gerçekçi bulmuyoruz. TEFE'de yıl sonu için yüzde 60, yıl ortalaması olarak yüzde 75 enflasyon tahmin ettik.

Bugün sıra **döviz kurları ve faizlerde**.

TL Aşırı Değerli mi?

TL'nin aşırı değerli olup olmadığı sürekli tartışma konusudur. Yüksek enflasyon reel kuru dalgalanmayı kolaylaştırıyor. Birkaç ay nominal devalüasyonu düşük tutunca, TL hemen değer kazanıyor.

Reuters'in yayınladığı **Tartılı Efektif Reel Kur** endeksi var. 1988=100 alınıyor. Aralık 1996'da endeks 102 iken, Kasım 1997'de 109'a çıkmış. Buna göre, 11 ayda TL **yüzde 7** değer kazanmış.

Yıllık ortalamaları kullanmak bence daha gerçekçi. Öyle hesaplayınca, TL'nin 1997'deki değer kazanması **yüzde 4** oluyor. Benim hesaplarım da benzer bir oran veriyor. Reuters endeksine göre TL hala 1993'e kıyasla değerli değil.

Madalyonun bir başka yüzü daha var. 1997 kesin dış ticaret sayıları yayınlanmadı. Türkiye İhracatçılar Birliği ihracatın yüzde 14 artarak **27 milyar dolara** ulaştığını açıkladı.

Burada bir tutarsızlık var. **TL yüzde 4 değer kazanmışsa, nasıl oluyor da ihracat yüzde 14 artıyor?**

Sanayi üretimi de aynı yönde işaret taşıyor. Eylül 1997 için sanayi üretim artışı **yüzde 10.6** çıktı. Demek ki sanayi üretiminde aşırı ithalatın yarattığı bir durgunluk da söz konusu değil. Hani TL yüzde 7 değer kazanmıştı?

TL Değer Kazanacak

Bu çerçevede 1998 yılında TL'nin değer kazanacağını kabul ediyoruz. Başka türlü ifade etmek istersek, devalüasyon enflasyonun biraz da olsa altında seyredecek. Ne kadar altında? Gene **yüzde 4** öngörüyorum.

Bundan sonra işin zor kısmı geliyor. Çünkü, TL'nin reel değerini bilmek yetmiyor. Döviz kurlarına ulaşmak için **çapraz kurları** da tahmin etmek gerekiyor. Çapraz kurlardaki değişme dolar ve mark değerini çok etkiliyor.

Birçok senaryo üstünde çalıştım. Asya'daki son fırtınaya kadar "**dolar= 1.76 mark**" 1998 ortalaması olarak makul geliyordu. Son haftalarda durum değişti. Doların bir miktar değer kazanması ihtimali arttı. Ortalama pariteyi **1.80'e** çıkartmak gerekiyor.

Buna göre, doların Aralık 1998 ortalama kurunu **306-312 bin TL** aralığında hesaplıyoruz. 31 Aralık günü kuru doğallıkla biraz daha yüksek: **312-318 bin TL** aralığını veriyoruz.

Ortalama dolar kurları ise şöyle. Parite 1.76 olursa, 254 bin TL. Parite 1.80 olursa 258 bin TL.

TL Faizleri Düşecek

Faizleri tahmin etmekte genellikle zorlandığımı sık sık ifade ederim. Türkiye'de faizler para politikasına çok yakında bağımlı. Mali sektörün derinliği fazla olmadığı için, miktarlardaki küçük oynamalar **büyük faiz dalgalanmalarına** yol açıyor.

Şu ana kadar yapılan analiz, Türkiye'nin **yumuşak** bir şekilde enflasyonla mücadele çabası içinde olacağını öngörüyor. Reel bütçe açığı küçülürken büyüme de yavaşlıyor. Fiyat artış hızı geriliyor.

Bu durumda, hem nominal hem de reel olarak TL faizlerinde 1998 yılı içinde bir **gevşeme** olacaktır. Beklenen enflasyon yüzde 80'lere, yüzde 70'lere geriledikçe, nominal faizlerin de önce yüzde 100'ün altına, sonra daha aşağılara inmesini bekliyoruz.

Reel faizler ne olur? Merkez Bankası yönetiminin Hazine'nin faiz yükü konusunda çok hassas olduğunu izliyoruz. Ortalama bir tahmin, 1998'de TL reel faizinin **yüzde 10'un altına** inmesidir.

Ancak, bu hesap enflasyon oranına göre. Tasarrufçu için TL'nin alternatifinin döviz olduğunu unutmayalım. TL'deki değer artışı, dolar cinsinden reel faizleri **yüzde 13-14** düzeyinde tutacaktır.

Yılmaz hükümeti gereksiz hatalar yapmazsa, ekonomi istikrara yöneldikçe, dövizden TL'ye geçiş hızlanabilir. Bu da hem faizler hem de kur üstünde enflasyonla mücadeleyi **kolaylaştırıcı** bir etki yapacaktır.

Taksitli tahminlerimizi toparlayalım. 1998'in ne çok kötü, ne çok iyi, daha doğrusu Türkiye'yi yöneten hükümete **benzeyen** bir yıl olacağını öngörüyoruz. (11 Ocak 1998)

TÜRKİYE RİSKİ

Salı günü Paris'te bir konferansa konuşmacı olarak katıldık. Ben Türkiye ekonomisinin genel bir manzarasını çizdim. Eşim Nilüfer Göle ise siyasi ve sosyolojik analizini yaptı.

Bir günlük konferansı Fransa'nın ihracatı teşvik için kurduğu **Coface** sigorta şirketi düzenlemiş. Yeni sanayileşen ülkelerde AB yatırımcıları ve ihracatçıları için **risk durumunu** saptamayı amaçlıyordu.

Dış ticaretimizin artması ile birlikte Türkiye de artık böyle forumlarda yerini almaya başladı. Görünmeyenleri de eklersek, 1998 yılında Türkiye'nin dış ticaret hacmi **125 milyar doları** bulacak.

Büyük bir sayı. Türkiye yavaş yavaş da olsa, dünya ticaretinde önemli bir oyuncu olmaya başlıyor. Uluslararası ekonomiye daha aktif katıldıkça, sesini duyurma olanağı da o ölçüde artıyor.

Ancak, Türkiye ekonomisini yabancılara anlatmanın hala büyük zorlukları var. Enflasyonun yüzde 2-3, faizlerin yüzde 6-7 olduğu ülkelere gelenlere ne diyeceksiniz?

Enflasyona aldırmayın, risk yok deseniz, iktisatçı olarak kendinize haksızlık yapacaksınız. Aldırın, çok risk var deseniz, Türkiye'ye yazık olacak. Mümkün olduğu kadar **objektif ama karamsar olmayan** bir tablo çizmeye çalıştık.

İyi Şeyler Var

Milli gelir son üç yılda yüzde 22 büyüdü. Doğrudur, ondan önceki yıl yüzde 6 küçülmüştü. Onu düşsek bile, 1997'de milli gelirimiz 1993'ün yüzde 15 daha üstünde. Demek ki, Türkiye'nin 1994 yılındaki büyük bunalımdan **çok süratle çıkmayı** başardı.

Dış dengeden gelen haberler de sağlıklı. 1994 ve 1995'de cari işlemler dengesi fazla verdi. Son iki yılda açık var fakat Türkiye'nin hiç zorlanmadan sürdürebileceği düzeylerde.

1993'de ihracat, turizm, işçi dövizleri, vs. toplam döviz gelirlerimiz 31.2 milyar dolar. 1997'de 56.5 milyar dolara yükselmiş. Yani dört yılda ekonomi döviz kazançlarını **yüzde 75** arttırmış. Döviz giderleri de 37.5 milyar dolardan 59 milyar dolara çıkmış.

Mali sektörde Asya ülkelerinde raslanan türden bir sıkışma ihtimali yok. Türk şirketlerinin mali yapıları sağlam çünkü **çok az kredi** kullanıyorlar. Toplam kredi hacmi milli gelirin ancak yüzde 20'sine ulaşıyor.

Mali kesimin sığılı, bir anlama büyümeyi kısıtlayan bir faktör. Başarılı müteşebbislerin dış kaynak kullanarak hızlı büyüme olanakları yok gibi bir şey. Fakat, aynı anda ekonomiyi bunalımdan koruyor. Faizin yükselmesi mali kesimde ve sanayide yaygın iflaslara yol açmıyor.

Türkiye'de devletin çok borcu yok. Biliyorum buna şaşırıyorsunuz ama ne yapayım, sayılar böyle. 30 milyar doları iç, 50 milyar doları dış, toplam kamu borcu **80 milyar dolar**. Milli gelirin yüzde 40'ı kadar. Avrupa için bu çok sağlıklı bir oran.

Son olarak, çalışan kesimlerin **özverisi ve fedakarlığı** var. 1994'de reel ücretler dolar bazında yüzde 40 düştü. Sonra bir miktar yükseldi ama hala Türkiye'de reel ücret 1993 seviyesinin altında.

Siyasette Çözumsuzlük

Sorunların tümü kamu maliyesinden kaynaklanıyor. Artık ezberlediniz. Enflasyonda dünya rekorları kırıyoruz. Merkez Bankası Başkanı Erçel'in Washington'dan naklen anlattığı espiriyi çok sevdim.

"Doğa kanunlarına göre dünyada hiç bir şey yok olmaz. Ama enflasyon dünyadan yok oldu. Hayır, Türkiye'ye gitti."

Çünkü Türkiye kamu açıklarını bir türlü denetim altına alamıyor. Onun da nedeni siyasi. Türkiye, ekonomisinin ve toplumunun gelişmişlik düzeyinin gerektirdiği siyasi yapılanmayı bir türlü gerçekleştirmedi.

Açık ve örtülü arkeri darbelerin bunda büyük sorumluluğu var. **İşleyen ve yöneten** bir demokrasiyi kurmakta zorlanıyoruz. Siyasi sorunlar her konuda Türkiye'ye ayak bağı olmaya başladı. İşte AB'ye tam üyelik. İşte dış politika.

Siyasi hataların ekonomik faturasını yüksek enflasyonla ve beraberinde gelen ekonomik istikrarsızlıkla ödülüyor. Türkiye riski **siyasi reformların yapılamamasında**. (15 Ocak 1998)

MİKRO DENGESİZLİKLER

Ekonomi deyince bizim aklımıza **önce enflasyon** gelir. Sonra döviz gelir. Şaşırtıcı değil. Yıllardır yüksek enflasyonla yaşıyoruz. Dövizsizlikten kahve bile içemediğimiz günleri daha unutmadık.

Bir süredir döviz sıkıntımız yok ama gene tedirginiz. Pek inanmıyoruz. Enflasyonun yüksekliği zaten genel bir belirsizlik ve istikrarsızlık ortamı yaratıyor. Başka bir faktöre ihtiyaç kalmıyor.

Enflasyonun nedeninin de **kamu açıkları** olduğunu biliyoruz. Devlet gelirinin üstünde harcama yapıyor. Aradaki farkı mecburen para basarak karşılıyor. Böylece enflasyon oluyor. Beraberinde sık sık büyük dış açıklar geliyor.

Dolayısı ile, Türkiye insanının farklı durumları tahayyül etmesi çok zor. Şimdi bir soru soralım. Sizce bütçesi fazla veren, fiyat artışları yüzde 3 ve faizi yüzde 7 olan, cari işlemleri dengede bir ekonomide bunalım olur mu?

Sanırım ki, vatandaşlarımızın büyük çoğunluğu bu soruya şöyle cevap verirdi. "**Saçmalama kardeşim, neden kriz olsun?**" Ama bu cevap yanlış. Pekala makro dengeleri Türkiye anlamına düzgün olan bir ekonomi de ciddi bir bunalımla karşılaşabilir.

Son dönemde Asya ülkelerini birbiri ardına saran ekonomik sorunların makro nedenlerden kaynaklanmadığını, **mikro nedenlerden kaynaklandığını** izliyoruz.

Mikro-Makro

Mikro dengesizlik kavramını açmalıyız. Tek tek firmaların ve sektörlerin incelenmesine **mikro iktisat** diyoruz. Mikro, Yunanca "küçük" demek. **Makro iktisat** ise ekonominin bütünü ile, kamu açığı, enflasyon, faizler ve döviz kuru ile ilgileniyor. Makro, Yunanca "büyük" demek.

Bir ekonominin genellikle sağlıklı olması, bütün sektörlerin ve firmaların iyi durumda olmaları anlamına gelmiyor. Örneğin 1995-97 döneminde Türkiye yüksek büyüme hızları tutturdu. Pek çok sektörde talep ancak büyük yatırımlarla artan kapasite ile karşılandı.

Ama, **otomotif sektöründe** talep yavaş gelişti. Aynı anda rekabet sertleşti. Neticede otomobil firmaları hala 1993 yılındaki üretim düzeyine ulaşamadılar. Kapasite fazlası sürekli büyüdü.

1997 yılında **tekstil sektöründe** de sorunlar gözlemlendi. Halbuki 1994 bunalımı sırasında TL'nin değer kaybı ihracata yönelik bu sektörde bir kar patlaması yapmıştı. O nedenle tekstile çok yatırım yapıldı.

Firmaların bazıları yatırımlarını **özkaynakla** finanse ettiler. Bunlar yavaş büyüdü. Diğerleri **krediye** yüklendiler. Daha hızlı büyüdüler. Kapasite artışı sektörde rekabeti de yoğunlaştırdı. O arada TL de kaybettiği değer bir bölümünü yeniden kazandı.

Ne oldu? Çok kredi kullanarak gelişen firmalar faiz ve anapara ödemelerini yaparken zorlanmaya başladılar. Banka kesimi sektörden tedirgin oldu. Kredi kaynakları iyice kurudu.

Mali Sektör Sorunları

Piyasa ekonomisinde firmaların mali yapısının sağlıklı olması büyük önem taşıyor. Firma, kullandığı kredi ile özkaynakları arasında mutlaka bir denge

kurmak zorunda. Özkaynağa kıyasla kredi miktarı arttıkça, firmanın bir dış şoka **direnme gücü** azalıyor.

Eğer ekonomide çok sayıda firma büyümesini kredi ile yürütürse, o zaman sorun bankacılık sektörüne yansıyor. Firmalar kredilerini geri ödemekte zorlanınca, bankalar sıkıntılı duruma düşüyorlar.

Mecburen, kredi verirken daha seçici olmaları gerekiyor. Hatta, mevduat sahiplerinin taleplerini karşılamak için, sağlam firmalardan kredilerin geri istemek zorunda kalıyorlar.

Yani, firmaların mali bünyesindeki zayıflık, eninde sonunda ekonomi için bir yük olmaya başlıyor. Ekonomi patlamaya hazır bir bomba haline gelince, nasıl olsa bir yerden biri kibriti çakıyor. **Bommm...**

Başta Japonya olmak üzere, Kore, Tayland, Malezya ve diğer Asya ülkelerinin yaşadığı bunalımda, baş rolü kredi ile finanse edilen **aşırı yatırım** ve **bankacılık kesimi** oynuyor. Ekonomik büyüme için makro istikrar kadar mikro dengelerin de önemli olduğunu bir kere daha görüyoruz. (18 Ocak 1998)

ÇİLLER'İN MALİYETİ

RP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılacağını tahmin ediyordum. Dolayısı ile şaşırmadım. Ama üzülmeyim desem yalan olur. Küçük de olsa, belki kapatmazlar diye bir umudum vardı.

Ben siyasi partilerin kapatılmasına **karşıyım**. Bunu her fırsatta ifade ediyorum. Türkiye'nin ulaşmış olduğu siyasi gelişmişlik düzeyinde siyasi partilere konan yasakların yarardan çok zarar getireceği kanısındayım.

Türkiye nüfusunun bir bölümü için din çok önemli **bir kimlik**. Bu somut bir olgu. Bu kesim şu yada bu şekilde kendi sembollerini taşıyan siyasi hareketler oluşturacak.

Ayrıca, bu kesimin de demokrasinin getirdiği siyasi rekabet ortamı içinde yerini alması gerekiyor. Seçkinlerimizin bir bölümü bir türlü öğrenemedi ama, rekabetçi ortamlar **toplumsal ve siyasi barışın tesisini** engellemez. Tam tersine kolaylaştırır.

RP Neden Kapatıldı?

Zor gibi duran bir soru: RP neden kapatıldı? Uzun hukuki tartışmalara girmek istemiyorum. Olaya farklı bir açıdan bakmaya çalışacağım.

Arada sırada "**alternatif tarih**" anlayışına referans veriyoruz. Şu olay olmasa idi ne olurdu mantığını uyguluyoruz. Gene aynı yönleme başvuracağım.

Acaba Refahiyol hükümeti kurulmasa ve Erbakan başbakan olmasa, Refah Partisi 16 Ocak 1998 günü kapatılır mıydı? Bu soruya kategorik bir evet demek çok zor.

RP'nin 1995 seçimlerinden en büyük parti olarak çıkması laik kesimleri rahatsız etti. Fakat, **muhalefette kaldığı** sürece, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasına kadar gidecek olan hukuki prosedür büyük bir ihtimalle başlatılmazdı.

Bu mantığı sürdürürsek, ilginç bir sonuca varabiliriz. RP'yi aslında **Çiller kapattırdı**. Öyle istediğinden dolayı değil. Kendini kurtarmak için Erbakan'ı başbakan yaparak.

Refahyol'un kuruluş aşamasında yaptığım analizleri yeniden okudum. Her iki partinin de **büyük risk** aldığını özellikle vurgulamışım. DYP'nin başına gelebilecekleri daha iyi görmüşüz. Kentsel seçmenden ve "establishment"den kopacağını söylemişiz.

RP için, iktidara hazırlıksız gelmiş olmanın önemli bir tehlike olduğunu belirtmişiz. Doğrusu, bu işin sonunda RP'nin kapatılmasına kadar gideceğini düşünmüyordum.

Tarih bazen ne kadar **garip ve gaddar** olabiliyor. Başbakan olunca Erbakan ne kadar çok sevinmişti. Partisinin ve kendisinin önünde yeni ufuklar açıldığına inanıyordu.

Halbuki sonuç ne kadar farklı gerçekleşti. Başbakanlık kısa sürdü. Ardından devasa bir fatura geldi. Refahyol'un **esas faturasını** RP ödemek zorunda kaldı.

Geleceği hiç bir zaman bilmiyoruz. Kısa dönemde iyi gibi duran bir olay, uzun dönemde çok zarar getirebiliyor. Acaba RP'nin yasaklanmasına sevinenler **uzun dönemdeki etkilerini** doğru hesaplayabiliyor mu?

Pahalı Bir Deneyim

Özal'ın ani vefatının yarattığı boşluk Türkiye'ye gerçekten çok pahalıya mal oldu. Olgunluğa erişmemiş sistemlerde, **yönetim değişimi** daima sorunludur. En zoruna diktatörlüklerde raslanır. Demokrasi geliştikçe, geçiş kolaylaşır.

Demirel'in de sorumluluğu var. Kendisinden sonrası için DYP'de hiç hazırlık yapmamış. Çiller o boşluktan sıyrıldı.

1994 bunalımı sırasında Çiller'in hatalarının ekonomik maliyetini hesaplamıştık. En iyimser **25 milyar dolar** çıkmıştı.

Ya politik maliyet? 1994 yerel seçimlerini kazanmak için göze aldığı risklerin boyutu şu sıralarda görülmeye başladı. Örtülü ödenekle ilgili ortaya çıkan manzara da gerçekten tüyler ürpertici.

Listeye, Refahyol yüzünden **sivil siyasetin zayıflamasını** ve şimdi de RP'nin kapatılmasını eklemek gerekiyor.

Dediğim gibi. Çiller Türkiye'ye şu ana kadar çok pahalıya mal oldu. **Ya bundan sonra ne olacak?** (22 Ocak 1998)

TL AŞIRI DEĞERLİ Mİ?

Gerçek daima insanın beynindeki filtrelerden geçerek algılanıyor. Bazen gözle görülür elle tutulur bir gerçeği bir türlü kabullenemiyoruz. Çünkü, **geçmiş deneyimlerimiz** içimize bir korku yerleştirmiş.

Görsek bile, yanlış görmüşüzdür diyoruz. Konular karmaşıklıkla, filtrelerin yanıltıcı etkisi daha da artıyor. Kendi kafamızın içindekilerle sayılar

çelişince, sayılara inanmıyoruz. **Önyargılarımızı doğrulayan** sayılar arayıp buluyoruz.

Böylece muhayyel sorunlar oluşuyor. Galiba Türkiye'nin **döviz sorunu** bunlardan biri. Bütün gençliği döviz sıkıntısı içinde geçen bir nesil, Türkiye'nin ihtiyacı olan döviz üretebileceğine inanmakta çok zorlanıyor.

Özal'ın başlattığı dışa açılma süreci 15 yılını doldurdu. Aslında, 15 yıldır **dövizin bitmesini** bekledik. Bir türlü bitmedi. İthalat yükseldikçe yükseldi, gene bitmedi. AB ile Gümrük Birliğine girdik, gene bitmedi.

Şu sıralarda korkularımız tekrar depreşti. 1997 yılında devalüasyon TEFE artışının altında seyretti. Derken Asya krizi oldu. Şimdi hükümet döviz kurunu enflasyonla mücadelede çıpa olarak kullanmak istiyor.

Eyvah! **Döviz krizi kapıda mı?**

Çelişen İşaretler

Bilinen sayıları tekrarlıyalım. Reuters'in yayınladığı **Tartılı Efektif Reel Kur** endeksine çok sık başvuruluyor. 1988=100 için, endeks 1993'de 111'e yükselmişti. 1994 krizinden önce, TL yüzde 11 değer kazanmıştı demeliyiz.

Sonra endeks 90'lara indi. Tekrar yükselmeye başladı. Aralık 1996'da 102 iken Kasım 1997'de **109.7'e** çıktı. Hala 1993 değerinin altında ama çok yakın. TL'de bir yılda **yüzde 7'lik** bir değer artışı var.

Fakat, dış ticaret ve cari işlemler dengesinde farklı bir eğilim görülüyor. 1997'de ihracat canlı. Yılın ilk aylarında, ihracat ithalattan daha hızlı büyüdü. Yıl sonu itibariyle ikisi **birbirine eşit** gibi duruyor.

Cari işlemler dengesinde büyük bir açık yok. Eylül sonu itibariyle açık geçen seneye kıyasla sadece 200 milyon dolar artarak 1.1 milyar dolar oldu. Net hata ve noksanı eklersek, ilk 9 ayda **2.5 milyar dolar** açık buluyoruz.

Halbuki, 1993'de cari açık 6 milyar dolar, net hata noksanla birlikte 8 milyar dolardı. 1997'de bunun yarısı, yani **4 milyar dolar** civarında çıkacak.

Sanayi üretimi de TL'nin değer kazandığı vargısını doğrulamıyor. Kasım ayında sanayi üretimi geçen yılın aynı ayına kıyasla yüzde 8.2 büyümüş. İlk onbir ayın büyüme hızı ise **yüzde 10.3'e** ulaşıyor.

İmalat sanayinin sayıları daha da iyi. Kasım ayında yüzde 9.1, ilk onbir ayda ise **yüzde 10.9** büyüme var.

Hangisi Doğru

Ne demek istediğimizi açıklayalım. TL gerçekten değer kazanmış olsa, sanayi üretiminde büyük artışlar olamaz. Çünkü, firmalarımızın **rekabet gücü** erozyona uğrar.

İç piyasayı ithal mallar tutar. Yerli üretim artmaz. Aynı şekilde, ihracatçı dışarıya mal satamaz. Eh, ithalat artıp ihracat artmayınca, hem dış ticaret açığı, hem de cari işlemler açığı büyür. Sürdürülemez düzeylere tırmanır.

Türkiye'de böyle olmadığı ortada. Kur endeksine bakarsak, TL değer kazanmış. Sanayi üretimine bakarsak, yerli üretim artmış. Cari işlemler dengesine bakarsak, büyük bir açık yok.

Birbiri ile **çelişkili gibi duran** bu sayıları nasıl tefsir edeceğiz?

Ücretlerin Seyri

Bence, bu bilmeceyi çözmek için ücretlere bakmak gerekiyor. DİE'nin yayınladığı **İmalat Sanayi Ücret İstatistiklerini** dolara çevirince çok ilginç bir durumla karşı karşıya geliyoruz.

Kamu ve özel ayırımı yapmazsak, 1993 yılında saat başına ortalama işçi ücreti 29.500 TL. Ortalama dolar kuru ise 10.900 TL. Buna göre, ortalama saat ücreti **2.70 dolar** olarak çıkıyor.

1994'de, dolar cinsinden saat ücretinde büyük bir düşüş yaşanıyor. Ücret 47.900 TL'ye yükselirken, dolar 29.700 TL'ye fırlayınca, dolar ücreti **1.60 dolara** iniyor.

Hikayenin bundan sonrası çok ilginç. 1995'de saat ücreti 1.80'e dolara çıkıyor. Ve orada kalıyor. 1996'da saat ücreti gene 1.80 dolar. 1997 için elimizde sadece ilk üç ayın sayıları var. Ama, saat ücreti gene **1.80 dolar**.

Bu hesaba göre, TL aşırı değerli değil. Çünkü, dolar cinsinden ücret 1993'ün **yüзде 30** altında. Ücretteki düşüş, sanayi firmalarımızın hiç zorlanmadan iç ve dış piyasada **rekabet olanağını bulmasının** bir nedenini veriyor.

Acaba yukarıdaki bilmeceyi bu şekilde açıklayabilir miyiz? (25 Ocak 1998)

BAYRAMIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Bir mübarek Ramazan ayını daha bitirdik. Beş kıtaya yayılmış İslam aleminde milyarlarca insan bugün **Şeker Bayramını** kutluyor. Bayram namazında camiler doldu taşı. Çocuklar bayramlık elbiselerini giydiler. Aileler bir araya geliyor.

Bayramla birlikte **hoşgörü, sevgi, saygı** gibi ahlaki değerler tekrar öne çıkıyor. Bayram mesajlarında bu temalar işlenecek. Barıştan, refahtan söz edilecek. Kardeşlik vurgulanacak.

Ailelerde, Bayram günleri kırgınlıkların tamerine olanak verir. Geçmiş hata ve kusurların **affedilmesi** fırsatı çıkar. Eski kavgalar bitirilir. Dargınlıklar unutulur. Yeni bir başlangıç yapılır.

Kavgayı Bitirmek

Aileler kadar, toplumların da eski kavgaları bitirebilmesi çok önemlidir. Küreselleşen dünyada kan davası gütmek zorlaşıyor. Toplumlar eninde sonunda geçmişteki çatışmaların üstüne bir **sünger çekmek** zorunda kalıyorlar.

İkinci Dünya savaşını kazanan müttefiklerin savaş sonrası tavrı çok ilginç. Savaşta süper güç olarak çıkan ABD, mağlup Japonya, İtalya ve Almanya'yı **cezalandırmayı seçmiyor**.

Tam tersine, onların ekonomik ve siyasi gelişmelerine destek oluyor. Fransa ve Benelüks ülkeleri de aynı tutumu benimseyince, **Avrupa Birliğine** giden yol açılıyor.

İki ezeli düşmana, Almanya ve Fransa'ya bakalım. 19.uncu yüzyıl başından beri birbirleri ile kanlı savaşlar yapmışlar. Karşılıklı büyük kinler biriktirmişler. Ama, son 50 yılda yakın işbirliğine gitmeleri, koca kıtaya **barış ve refah** getirmiş.

Güney Afrika

Bölünmüş ve büyük acılar yaşamış bir toplumun **kendisi ile barışma** çabasının son örneğini Güney Afrika'da görüyoruz. Büyük iç kavgalardan sonra nihayet ırk ayrımcılığı ortadan kalktı.

Eski rejimin yasa dışı ilan ettiği **Afrika Milli Kongresi**, Mandela'nın liderliğinde Güney Afrika'nın yönetimine geldi. Geride yıllar sürmüş işkenceler, yargısız infazlar, sömürü vardı. Ne yaptılar?

"**Hakikat ve Yaraları Sarma Komisyonu**" kuruldu. Hukuk devleti kuralları içinde, kendi karanlık geçmişleri ile hesaplaşmaya çalışıyorlar. Böylece, geçmişte yapılan haksızlıkların hiç olmazsa açığa çıkmasını sağlıyorlar.

Komisyonun amacı "devr-i sabık" yaratmak, cezalandırmak değil. Öyle bir tavır sadece eski bölünmenin yeni bir biçimde devam etmesi demektir. Mütevazı fakat anlamlı bir hedefleri var: **Toplumun hakikatı öğrenmesi**.

Çünkü hakikat herşeyin başı. Barışa giden yol hakikatten geçiyor. Birbirimizi affetmemiz için, kavgayı bitirebilmemiz için, **hakikatin ortaya çıkması** lazım.

Sıra Bizde

Türkiye'nin bütün bunlardan öğreneceği çok şey var. İsteddiğimiz kadar Bayram'da aile içindeki dargınlıkları ve kavgaları bitirelim. **Esas büyük ailemiz Türkiye**.

İçimizde kavgalıyız. Dış dünya ile kavgalıyız. Kavgaları bir türlü sona erdiremiyoruz. Geçmişe sünger çekmesini beceremiyoruz. Hatta tam tersine, giderek tüm farklılıklarımızı çatışmaya döndürme eğilimlerimizi artırıyor.

Dünya yumuşuyor. Türkiye sertleşiyor. Dünya sorunlarını birer birer halletmeye çalışıyor. Türkiye çözümsüzlüklerden medet umuyor. Dünya hoşgörüyü yöneliyor. Türkiye kutuplaşmaya.

Türkiye'nin **kendisi ile, geçmişi ile, dünya ile barışmaya** çok ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Okuyucularıma mutlu Bayram günleri dilerim. (29 Ocak 1998)

YERLİ MAASTRICHT

Maastricht küçük bir Kuzey Avrupa kenti. Kendi yöresi dışında kimse daha önce adını sanını duymamıştı. Sonra AB'yi **Para Birliğine** götüren anlaşma orada kotarıldı. Kent ekonomi literatürüne geçti.

Para Birliğinin kuruluşunda, en çok tartışılan konu **enflasyon ve kamu açıkları** idi. Özellikle Almanya, Euro'ya geçilmesi ile birlikte enflasyonda bir yükselmeden çok çekiniyordu.

Almanya'nın enflasyona alerjisi iyi biliniyor. DM, İkinci Dünya Savaşı sonrasında en sağlam paralardan biri oldu. Çünkü, bu dönemde Almanya'da enflasyon OECD ülkelerinin bile altında seyretti.

Neticede, bir ülkenin Avrupa Para Birliğine dahil olabilmesi için gerekli koşullar tesbit edildi. Bunlara “**Maastricht kriterleri**” deniyor.

Örneğin, Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi yüzde 3'ün altında olacak. Devlet borçlarının milli gelire oranı yüzde 60'ın altında olacak. Enflasyon AB ortalamasını yakalayacak.

Maastricht Anlaşması, AB ülkelerine çok önemli bir **mali disiplin** getirdi. Hükümetleri, Para Birliğine girmek için, kamu açıklarını kapatacak yapısal önlemleri almak zorunda bıraktı.

Son yıllarda, işsizliğin yükselmesine rağmen Avrupa'da enflasyonist politikalara geri dönülmemesinin önemli bir nedeni oldu. Maastricht, AB'nin enflasyon canavarından kalıcı şekilde **kurtulmasına** büyük katkı yaptı.

Canevi'nin Önerisi

“**Yerli Maastricht**” kavramını ilk kez geçen yıl duydum. Dostum ve İktisat Fakültesinden sınıf arkadaşım Zekeriya Yıldırım'la Türkiye'nin de böyle bir çerçeveye ihtiyacı olduğunu konuştuk.

Yabancı Sermaye Derneği **YASED**'in Aralık 1997 tarihli Bülteninde, Dernek Başkanı Yavuz Canevi'nin aynı adlı başmakalesini gördüm. Yavuz Canevi ekonomi ve finans camiasında çok iyi tanınır.

Bürokrasinin en tepesine kadar yükselmiş bir ağabeyimizdir. Merkez Bankası Başkanlığı, Hazine Müsteşarlığı yaptı. Şimdi özel sektörde. Analiz ve önerilerini hep ilgi ile izleriz.

Bu kez de çok önemli bir konuya parmak bastığını görüyoruz. Türkiye'nin yaşadığı yüksek enflasyonun temelinde yatan sorunlardan biri de, hükümetlerin enflasyonla mücadele edeceklerine **güven duyulmaması**.

Bu bakıma, yaygın bir tartışma sonucu bazı **hedeflerin belirlenmesi** çok yararlı olacaktır. Sivil toplum kuruluşları, işveren ve işçi sendikaları, üniversiteler, medya bu sürece katılmalıdır.

Sorunu kamuoyunun benimsemesi, siyasi partileri ve Meclis'i etkileyecektir. Zaten onlara malolmadıkça, bu hedeflerin gerçekleşme ihtimali yoktur.

Siyasilerin **kendi hallerine bırakıldıkları takdirde** enflasyonla mücadele etmeye niyetli olmadıklarını da biliyoruz.

Kriterler Ne Olmalı?

İlk aşamada, “yerli Maastricht” için **hangi kriterleri** saptayacağımızı düşünmeliyiz. Böyle bir tartışma bile, enflasyonun düşürülmesine kolaylaştırıcı etki yapacaktır.

Benim bazı somut tekliflerim var. Türkiye için iki değişken hayati öneme sahip. Birincisi elbette **kamu açığı**. İkincisi **para politikası**.

Kamu Borçlanma Gereksinimi yüzde 8-9 civarında seyrediyor. Bunun üç yıl içinde **yüzde 3'e** indirilmesi ilk hedef olmalı. Ancak, orada duramayız. Beş yıllık perspektifte, **bütçenin denkleşmesini** öngörmeliyiz.

İlk bakışta çok zor gibi durabilir. Fakat, enflasyon düştükçe, iç faiz ödemelerindeki enflasyon payı da azalacağından, pekala mümkündür. Türkiye'nin artık ciddi şekilde **denk bütçeyi** konuşma zamanı gelmiştir.

Para politikasında anahtar, Merkez Bankasına kamu açıklarını finanse ettirmekten vazgeçmektir. Pekçok ülke bunu gerçekleştirdi. Kanunla, Merkez Bankasının devlete ve kamu kuruluşlarına kredi açmasını yasakladı.

Güvenilirlik

Kamuoyunun güçlü bir şekilde sahiplendiği, siyasi partilerin ve Parlatmentonun kendisini uymak zorunda hissettiği **somut kriterler**, Türkiye'de enflasyonla mücadeleyi çok kolaylaştıracaktır.

Ne kadar tekrar etsek azdır. Düşük enflasyonun ilk koşulu, ekonomik aktörlerin kamu otoritesinin enflasyona müsaade etmeyeceğine **inanmalarıdır**.

“Yerli Maastricht”, ekonomi politikasına **güveni sağlayarak** enflasyon konusunda Türkiye'ye çok büyük bir nefes aldirabilir. (1 Şubat 1998)

DEĞİŞEN DÜNYAYA UYUM

Bu hafta gazetelerde küçük bir haber çıktı. Konuyu yakından izleyenler zaten olayı biliyordu. Onun dışında kamuoyunun fazla ilgisini çekmediği görüldü.

Neydi haber? Clinton yönetimi tarafından Kongreye sunulan 1999 bütçe teklifinde, Türkiye'ye verilen **ABD yardımı** yer almadı. Başka türlü söylersek, Amerikan yardımı sessizce bitti.

Evet. **Kırk yıl önce** Türkiye Amerikan yardımı almaya başladı. İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasında. Bu olayın gazetelerde ve kamuoyunda kopardığı gürültüyü hatırlayın. Günlerce, birinci sayfalar sadece bundan söz etti.

Ellili yıllarda da, ekonomi sıkıştıkça Amerikan yardımı gündeme gelirdi. Yetmişlerin sonunda, **OECD konsorsiyumu** Türkiye ekonomisinin bunalımdan çıkmasına destek olmuştu.

Amerikan hükümetinin Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımı törenlerle, nutuklarla başladı. **Sessizce sona erdi**. Soğuk savaşın gerçekten bittiğinin son kanıtı böylece nihayet geldi.

Yardımanın Nedenleri

ABD neden Türkiye'ye yardım yapmıştı? **Fakir olduğu için mi?** Hayır. Türkiye'den çok daha az gelişmiş pek çok ülke benzer düzeyde bir yardımdan yararlanamadı.

Yardım, Sovyetler Birliğine karşı yürütülen **askeri mücadelenin** bir parçası olarak verildi. Büyük bölümü fiilen askeri yardım oldu. Yardım sayesinde Türkiye savunmaya çok daha az kaynak ayırma olanağını buldu. Böylece ekonomik kalkınmasına daha fazla fon aktarabildi.

Batı kampında yer almanın sağladığı bu maddi avantaj, dış politikada çok belirleyici oldu. Soğuk savaş boyunca özellikle ABD Türkiye'yi kolladı. Avrupa'nın çok uluslu kurumları içinde yer verilmesini temin etti.

Darbelere, insan hakları ihlallerine sesini çıkarmadı. Aynı medeniyeti paylaşmadığı çok belirgin olmasına rağmen, **siyasi ve askeri müttefik** olarak yanında tutmaya çalıştı.

Komünizm çöküp Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar, Batı'nın ve Türkiye'nin çıkarları **aynı yönde** oldu. Aramızda ciddi sorunlar çıkmadı. O arada askeri ve ekonomik yardım devam etti.

Yeni Dünya Düzeni

Artık koşullar değişti. Görebildiğim kadar, Türkiye'de pek çok kesim bunu kabul etmekte zorlanıyor. Hala **eski refleksler** geçerliliğini sürdürüyor.

Bugün, ABD'nin ve Avrupa'nın çıkarları 1990 öncesinden çok farklı. Geçtiğimiz sekiz yıl içinde, Batı ülkeleri yoğun şekilde yeni koşulların gerektirdiği **dış politika matrisini** tartıştılar.

Yeni dış politika vektörleri oluşturuldu. Bunlar üzerinde mutabakatlar sağlandı. Yeni düşmanlar belirlendi. İttifaklar yeniden tanımlandı. Askeri stratejiler değiştirildi.

NATO'nun genişlemesi bu sürecin bir parçası. AB'ye kabul edilecek yeni üyelerin seçimi de yeni kriterlere göre yapılıyor. Saddam'la ilişkiler ve Irak'ın geleceği bu çerçevede içinde ele alınıyor.

Türkiye'nin son yıllarda artan şekilde dış politikada **yanlızlığa** itilmesini, yeni koşullara uyum sağlamakta zorlanması şeklinde tefsir edebiliriz.

Doğada olduğu kadar toplumsal yaşamda ve ekonomide, kural değişen koşullara **uyum sağlayabilmektir**. Bunu yapabilenler yaşar ve güçlenir. Yapamayanlar elenir.

Değişimin böylesine hızlandığı bir ortamda, Türkiye'nin değişmemekte direnmesini anlamak çok zor. Ama direniyor. Değişimden kaçmaya çalıştıkça, daha da müşkül durumlarda kalmasından açıkça korkuyorum.

Belki Amerikan yardımının sona ermesi, bir devrin **gerçekten bittiğine** bizleri ikna eder. (5 Şubat 1998)

YATIRIMCININ AÇMAZLARI

Piyasalar gene **karışık**. Asya'daki mali kriz Türkiye ekonomisinde (az da olsa) belirsizlik yaratmıştı. Son hafta, Ocak enflasyonunun beklenenden epey yüksek çıkması sınırları gerdirdi. Şimdi de ABD'nin Irak'a yapacağı askeri müdahalenin yarattığı ek tansiyon var.

Bunlar olağan diyebilirsiniz. Tarih hiç bir zaman rahat durmaz. Mutlaka dünyanın bir yerlerinde birşeyler olur. Doğru. Fakat, enflasyonun bir türlü durulmamasını da **dış faktörlere** atfetmek mümkün değil.

Yüksek enflasyon Türkiye ekonomisinin en küçük dış yada iç şoka karşı duyarlılığını çok artırıyor. Yani, ekonomiyi **çok kırılan** yapıyor. Asya krizi ve Irak sorunu çıktığında enflasyon tek haneli sayılarda olsa idi, bu kadar tedirgin olmazdık.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, hükümet 1997 yılı faiz gelirlerinden **vergi alma** projesini uygulamaya koydu. Halbuki, tüm yatırımcılar geçen yıl hesaplarını beyanname verilmeyeceği varsayımına göre yapmışlardı.

Tipik Türkiye. Ufkumuz bir türlü **birkaç ayın ötesine** çıkmıyor. Dış dünya sakın olsa bile, hükümetimiz rahat durmuyor.

Döviz Kıpırdar mı?

İstikrarsızlığın arttığı dönemlerde önce aklımıza döviz kuru gelir. Zaten 1980 öncesi dönemden kalan bir **"döviz kompleksi"** vardı. Döviz bitecek korkusunu bir türlü üstümüzden atamıyoruz.

1994 bunalımı ile birlikte, buna TL'nin ani ve **hızlı değer kaybı** korkusu eklendi. Aslında normal karşılamak gerekir. Kendi seçtiğimiz hükümetlere TL'nin değerini koruyacakları konusunda güvenemiyoruz.

O zaman döviz geçmek, likit tasarruflarımızda hükümetten ek kazık yememenin en kolay yolu oluyor. Şu sıralar gene tedirginlik arttı.

1998 için genellikle TL'nin dövizle kıyasla **daha verimli** bir yatırım aracı olacağını öngörmüştük. Makro dengeler itibarıyla bu kanımızı koruyoruz. Ancak, vergi olayını çok iyi hesaplamak gerekiyor.

Maliye Bakanlığı, TL faizlerinde enflasyon muafiyetini yüzde 67.6 şeklinde saptayarak bence kendi bindiği dalı kesiyor. 1997 TÜFE enflasyonu yüzde 99 iken, hesabı **yüzde 80.4** üzerinden yapmak anlamsız.

Yani TL faizleri üstünde vergi yükü gereksiz yere artırılıyor. Bu durumda, dövizle bu nedenle **ek talep** oluşması ihtimalini göz önünde tutmalıyız.

Borsa

Uzun vadeli yatırımcı için İMKB'nin daha cazip olmaya başladığını düşünüyorum. Gene vergi sorunu var. Eğer bir yıldan fazla tutulan hisselerin satışı da vergiye tabi olursa, bu cazibe ortadan kalkacaktır.

Amatörleri Borsa'da spekülasyona karşı daima uyarıyorum. Kısa vadeli kar amaçlı giriş çıkışlarda, ancak gerçek profesyoneller para kazanabilir. Onun dışında mutlaka zarar edilir.

Uzun dönem farklı. Türkiye'de borsa artık bir kurum olarak yerleşti. **En az birkaç yıl** borsada kalmayı göze alıyorsanız, mutlaka iyi verim elde edersiniz.

Şu anda hisse senedi fiyatları yüksek değil. Türkiye enflasyon yüzünden yükselen piyasalar arasında layık olduğu yeri alamıyor. Eninde sonunda enflasyonu düşüreceğiz. O zaman borsada **büyük patlama** olacaktır.

Ancak, borsaya uzun vadeli girerken rivayetlere göre değil, şirketlerin gerçek gücünü hesaplayarak alım yapmak gerekiyor. **Hisse seçimi** çok önemli.

Faizler

1997 yılında Hazine aslında düşük reel faiz ödemeyi başardı. Net ortalama nominal faize yüzde 120 desek, yüzde 100 tüketici enflasyonu ile reel faiz **yüzde 10** oluyor.

Ancak, faizleri düşük tutmanın maliyetini ekonomi yükselen enflasyon ile ödedi. Eninde sonunda Merkez Bankası **sıkı para-yüksek faiz** politikasına geçmek zorunda kalacaktır.

Anahtar soru: **ne zaman?** Genelde istikrarsızlık ve dövize kayma eğilimleri artarsa, çok yakın gelecekte diyebiliriz. Reel faizlerde önümüzdeki aylarda yükselme bekliyorum.

Buna karşılık, bütçenin öngördüğü dengelerin hükümet tarafından tutturulması halinde, yaz başından itibaren hem enflasyonda hem de faizlerde ciddi bir **gevşeme** ihtimali daha fazla duruyor.

O açıdan, şimdilik TL'de kısa vade avantajlı. Haftalık repoyu öneririm. Uzun vadeye tam faizde düşüş başlamadan geçilirse, önemli karlar elde edilebilir. Ancak, bu arada **vergi hesaplarını** da çok iyi yapmayı unutmayın. (8 Şubat 1998)

NEDEN KAFALAR KARIŞIK?

Bu köşede vurgulanan temalara geri dönmek için sürekli yeni fırsatlar çıkıyor. Bir tanesi de, Türkiye'nin **zihniyet sorunları**. Yani, kendi toplumumuzu ve dünyayı anlamak için kullandığımız kavramsal araçların niteliği.

Bunlardan bazılarının toplumsal bilimlerde teorik veya ampirik temelleri var. Diğerleri ise, tüm toplumlarda olduğu gibi, **değer yargılarına** veya bilimselliği olmayan **inanç ve önyargılara** dayanıyor.

Son dönemlerde, özellikle seçkinlerimizin **kafa karışıklığı** daha sık tezahür eder oldu. Ocak başında, kafalardaki kargaşa RP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasına yansıdı.

Daha bir ay geçmeden, **Irak krizi** patlak verdi. Çeşitli kesimlerin olaya yaklaşımındaki farklılaşma, hatta kutuplaşma en az aynı şiddette ortaya çıktı.

Vergi reformu adı verilen yeni düzenlemelerin, yada hızlanması beklenen özelleştirmenin de benzer sonuçlara yol açacağını kolayca söyleyebiliriz.

Değişen Dünya

Neden böyle oluyor? Acaba bizim kafamız bugün geçmişe kıyasla **daha mı karışık?** Yoksa, geçmişte de karışıkta ama o sıralarda bunun görülmesini engelleyen **özel koşullar** vardı diyebilir miyiz?

Ben ikinci hipotezi savunuyorum. **Soğuk savaş** koşulları, beraberinde gelen güçlü askeri tehdit ve ittifaklarla Türkiye'nin önündeki seçenekleri azalttı. Bir anlama, tarihi dondurdu.

Siyah ve beyazdan oluşan dünyada Türkiye renklerden birini seçti. Ancak, sadece askeri ittifak düzeyinde. Müttefiki olduğu Batı dünyasının siyasi ve ekonomik rejimine **içi pek ısınmadı**.

Ekonomide, ikinci dünya savaşı sonrasında Batı ülkeleri hızla piyasalarında entegrasyona gittiler. Türkiye **içine kapalı bir komuta ekonomisini** hiç yadırgamadan uyguladı. Piyasa reformları ve dışa açılma için 1980'lerin sonunu beklemek gerekti.

Derken soğuk savaş bitti. Askeri ittifakın anlamı değişti. Yerine, aynı siyasi-ekonomik rejimi ve aynı değer yargılarını **paylaşan** toplumların birlikteliği geldi.

Halbuki Türkiye ekonomide 1980'lerde yaptığını siyasette gerçekleştirmemişti. 1990 sonrasında güçlenen ilkelere **hazırlıksız** yakalandı. İnsan hakları, işçilerine müdahale, milli devlet gibi kavramlardaki dönüşümleri öngöremedi.

Kimlik Sorunları

İki aydır, bizzat yönetici seçkinlerin **demokrasi ve diktatörlük** gibi en temel tercihler arasında nasıl bocaladıklarını izliyoruz. Esas şeytanın ABD olduğunu düşünenler var. Onun düşmanları bizim dostumuz olmalı.

İlginç olan, İran'daki mollalarla paralel mantık yürüten bu kişiler, laikliğin en amansız savunucuları. **Çelişkiyi** hiç yadırgamıyorlar.

RP kapatılınca, Batı memnuniyetsizliğini ifade ediyor. Batı kanlı bir diktatöre tavır koyunca onlar diktatöre arka çıkıyor.

Bazılarının gözünde Batı'da **şeytanlar** artıyor. Sıra Almanya'ya geldi galiba. Onu İngiltere'nin izlemesi an meselesi. ABD, Almanya, İngiltere, vs. büyük ülkelerin tümü Türkiye'yi bölmek ve ekonomisini çökertmek için işbirliği yapıyorlar.

Toplumsal bir refleks olarak, yakın tarihiniz en kötü günlerine, 1900'lü yılların başlarına geri dönüyoruz. **Düvel-i muazzamanın** Osmanlı'yı nasıl parçaladığını hatırlıyoruz.

2000'e sadece iki yıl kaldı. Son yüzyılın tarihini çok iyi okumak zorundayız. Demokrasiyi bir yaşam tarzı olarak **kayıtsız şartsız benimseyen** bir zihniyet güçlenmedikçe, bu kafa karışıklığı sürecek.

Yanlış zihniyetler, yanlış zamanlarda yanlış kararların alınmasını mümkün kılacaklar. Türkiye zorlanacak. Yönetenlerin kafa karışıklığının faturasını tüm ülke ödeyecek. (12 Şubat 1998)

VERGİDE REFORM

Yılmaz hükümetinin vergi tasarısı Meclis'te ele alınıyor. Son günlerde medyada vergi sisteminde yapılması planlanan değişikliklerin yoğun şekilde tartışılmasından memnuniyet duyuyoruz.

Demokratik toplumlarda, devletle ilgili olarak kamuoyunu en fazla meşgul eden konuların başında vergiler gelir. Zaten temsili demokrasinin ortaya çıkmasına neden olan olay, hükümdarın vergi koyma yetkisinin toplum tarafından sınırlandırılması çabasıdır.

18.inci yüzyıl sonunda, Amerikan kolonileri İngiliz krallığına karşı neden ayaklandılar? Temsilci yollamadıkları bir Parlamento kendilerine vergi koyduğu için.

Türkiye'de demokratik kültürün zayıflığının bir göstergesi de, toplumun vergi düzenlemelerine fazla **ilgi göstermemesidir**. Biz ne yaparız? Konan vergiyi nasıl ödemeyeceğimizi düşünürüz.

Yani, toplumsal bir soruna **bireysel çözüm** ararız. Baştan vergi sisteminin bizim istediğimiz şekilde oluşmasına çaba harcamayız. Kanun çıktıktan sonra, çıkmamış gibi davranmanın yolları ile uğraşırız.

Kamu otoritesi de aynı zihniyetin bir uzantısıdır. Vergiyi koyarken ekonomiye etkilerini hiç hesaba katmaz. **Kimi yakalayıp** vergi ödeteceğine bakar. Kaynak dağılımı bozulur mu, hakkaniyete uyar mı diye düşünmez.

Eşit Gelire Eşit Vergi

Liberal demokrasinin az sayıda eşitlikçi ilkesi vardır. Biri, her vatandaşa **tek oy hakkı** verilmesidir. Eğitim düzeyine, zenginliğine, yaşına, cinsiyetine, ırkına bakılmaksızın, vatandaşlar özgür seçimlerde birer oy kullanarak yöneticilerini seçerler.

İkincisi, vatandaşın **kanun önünde eşit** olmasıdır. Hukuk sistemi, gene eğitim düzeyi, yaş, zenginlik, vs. gibi kriterlere bakılmadan vatandaşlara eşit olarak uygulanır. Devlet memurlarına kanun önünde imtiyaz sağlayan “Memurin Muhakemat Kanunu” açıkça bu ilke ile çelişmektedir.

Üçüncüsü, en az diğer ikisi kadar önemlidir. Aynı geliri elde eden vatandaşlar **aynı miktarda vergi** öderler. İstisnalar, evli-bekar ayırımı, çocuk sayısı, emekli maaşı, tasarrufun teşviki gibi sosyal ve ekonomik hedeflere yönelir.

Türkiye'nin en büyük zafiyeti buradadır. Kamuda ve özel kesimin **kayıt-ıçi büyük firmalarında** çalışanlar yüzde 40'lara, yüzde 50'lere varan oranlarda gelir vergisi öderler.

Gerisi için durum çok farklıdır. Bir bölümü sembolik bir gelir vergisi öder. Bazıları hiç gelir vergisi ödemez. Açıkça ve herkesin gözü önünde vatandaşların büyük çoğunluğu gelir vergisi yükümlülüklerini yerine getirmezler.

Çifte Vergileme

Halbuki devletin kamu hizmetlerini yürütmek için gelire ihtiyacı vardır. Ne yapar? Gelir vergisi toplayamadığı için mal ve hizmetlerin üstüne **ağır dolaylı vergiler** koyar.

Gelir vergisinden kaçanlar bu şekilde vergi öderler. Tüm mal ve hizmetlerden tahsil edilen KDV'ye ilaveten, araba alırken, cep telefonu ile konuşurken, sigara içki içerken, petrol ürünü kullanırken özel vergiler onlardan alınır.

Sorun şuradadır. Gelir vergisindeki büyük kaçak nedeni ile, dolaylı vergiler mecburen **yüksek** tutulur. Ya zaten gelir vergisini kaçırılmadan ödeyenler? Türk maliye anlayışı onlara “**vah, vah**” der. Ama aynı gelirden iki defa vergiyi gözünü kırpmadan alır.

Bir örnek vermek istiyorum. Şu andaki fiyatları bilmiyorum ama, yakın bir geçmişte ABD'de 30 bin dolara satılan bir Jeep'in Türkiye satış bedeli 75 bin dolardı. ABD vatandaşı, 37 bin dolar gelir elde edince, **7 bin dolar** devlete gelir vergisi ödeyip, 30 bin dolara bu arabayı alıyordu.

Ya TC vatandaşı? 150 bin dolar kazanacak ki, eline gelir vergisinden sonra 75 bin dolar kalsın. Onunla Jeep alırsa, tekrar 45 bin dolar vergi ödeyecek. 150 bin dolar gelirin **120 bin doları** vergiye gidiyor.

Gelir vergisini ödemeyen için durum çok farklı. 75 bin dolar kazanınca, **45 bin doları** dolaylı vergi olarak ödeyip aynı Jeep'e sahip olabiliyor.

Oranlar Düşürülmeli

Bıkmadan usanmadan aynı şeyi tekrar edeceğim. Mevcut gelir vergisi oranlarını ciddi şekilde düşürmeden, Türkiye'de vergi reformu yapmak mümkün değildir. Böylesine yüksek oranlar vatandaş **vergi kaçırmaya** iterler.

Çözüm, önce gelir vergisi oranlarının inmesidir. Orta gelir düzeyi için **yüzde 10**, yüksek gelirlerde ise **yüzde 20'ler** gerçekçidir. Bu yapılırsa, devletin vergi gelirleri artar. Vergi kaçağı sıfırlanır. Servet beyanı uygulaması kolaylaşır.

Yoksa boş yere havanda su döveriz. (15 Şubat 1998)

BÜTÇE NASIL DENKLEŞTİRİLİR?

Yabancı gazete ve dergileri okumayı severim. Ama üzücü bir boyutu da var. Başka ülkelerin kendi sorunlarını nasıl çözebildiğini görmek, bazen umutsuzluğu artırıyor. Bizleri daha **karamsar** yapıyor.

Türkiye'nin bitmez tükenmez **kamu açığı** sorunu var. Uzun süren yüksek enflasyonda dünya rekorunu galiba kırdık. Türkiye'den çok daha zengin ülkelerin her iki soruna birden çözüm getirmelerini ilgi ile izliyoruz.

Son örnek **Amerika'dan**. Hani şu sıralar Irak'ı bombalaması beklenen dünyanın tek süpergücünden. 1980'lerin sonunda enflasyon sorununu çözmüşlerdi. Ama bütçe açığı devam ediyordu.

Irak'a askeri müdahale ve seks skandalları arasında Başkan Clinton 1999 yılı bütçesini Kongre'ye yolladı. Bunda ne var diyeceksiniz? ABD Başkanları, bir sonraki yılın bütçesi tasarısını yılbaşında Kongre'ye zaten sunarlar.

Evet. Fakat yeni bütçenin bir özelliği var. 1950'lerden bu yana ilk defa federal hükümetin bütçesi **fazla veriyor**. Doğru okudunuz. Bütçede açık olmadığı gibi, küçük bir fazla var.

Herhalde dünyada ABD bütçe fazlasına en az ihtiyacı olan ülke. AB ülkelerinin fazla sıkı bulunduğu Maastricht kriterleri **bile yüzde 3** bütçe açığını kabul ediyor. Yüzde 3'ü tutturana Avrupa Para Birliğine girebiliyor.

Amerikan bütçesi ise 1999 yılından itibaren fazla vermeye başlayacak.

Denk Bütçe İyidir

Gene bir soru ile başlayalım. Sık sık böyle “**tavuk mu yumurtadan çıkar, yumurta mı tavuktan?**” soruları soruyoruz. Bunlar, karmaşık toplumsal süreçleri anlamamızı kolaylaştırıyor.

ABD süper güç olduğu için mi bütçesini denkleştiriyor? Yoksa bütçesini denkleştirebildiği için mi süper güç oldu?

Bence ikincisi doğru. Amerikanın 19.uncu yüzyılın ortalarından itibaren başlayan yükselişinin ardında, değişen koşullara hızla uyum sağlamaya olanak veren **siyasi yapısı** yatıyor.

Son döneme bakalım. 1980'lerde vatandaşın yüksek vergilere isyanı orada başladı. Reagan, birbiri ardına vergileri düşürdü. Fakat, Kongre kamu harcamalarının düşürülmesine yanaşmadı.

Ne oldu? Devasa bütçe açıkları belirdi. Ona rağmen, seçmenin baskısı ile vergiler tekrar yükseltilemedi. Eninde sonunda, **siyasi karar mercileri**, kamu harcamalarını da kısmanın yollarını aramak zorunda kaldılar.

Bütçe açığı azaldıkça, faizler düştü. Faizler düştükçe yatırımlar arttı. Yatırımlar arttıkça Amerikan firmalarının rekabet gücü yükseldi. İşsizlik inişe geçti. Enflasyon iyice yokoldu. Ekonomi sağlıklı ve hızlı büyümesini kesintisiz yürütmeye başladı.

Amerika'da son oniki ayda bizim TEFE'nin karşılığı "üretici fiyatlarının" **yüzde 1.7** düştüğünü biliyor musunuz?

Az Buluyorlar

Bu durumda, herkesin memnun olmasını beklerdiniz. Devletin daha da küçülmesini isteyen Cumhuriyetçiler hala şikayetçi. İki neden var. Birincisi, bütçenin açığının hesaplanması ile ilgili.

Sosyal güvenlik sisteminin net gelir-gideri bütçeye dahil edilmeli mi? Edilirse, 1999'da 9.5 milyar dolar fazla çıkıyor. Edilmezse, 96 milyar dolar açık var. Çünkü, 1999'da sosyal güvenlik sistemi 105 milyar dolar fazla veriyor.

Muhalefet, sosyal güvenliğin bugünkü fazlasının kendisinde kalmasını ve böylece 2010'lu yıllardan sonra belirecek açığı kapatacak şekilde işletilmesini talep ediyor. Yani, sosyal güvenlik dışındaki bütçenin **denk olmasını** istiyor.

Son olarak kısa bir bilgi. Federal hükümetin istihdam ettiği insan sayısı bugün 30 yıl öncesi kadar. 30 yıldır devlette hiç yeni kadro **yaratılmamış**. İşte ABD böyle süper güç oluyor. (19 Şubat 1998)

EKONOMİDEN HABERLER

Geçen hafta ekonominin genel gidişatı ile ilgili yeni veriler yayınlandı. Son günlerde, istatistiklerin zamanında yayınlanması konusunda önemli bir ilerleme kaydedildiğini memnuniyetle görüyoruz.

En önemlisi 1997 yılı **bütçe gerçekleşmesi**. Türkiye'nin bütçe uygulamasından çok şikayetçi olduğumuz biliniyor. Refahiyol tarafından hazırlanan 1997 bütçesi gerçek dışı idi. Erbakan'ın hayali "**denk bütçe**" iddiasını hatırlayalım.

Yılmaz hükümeti mecburen **Ek Bütçe** hazırlamak zorunda kaldı. Bu durumlarda aylık bütçe gerçekleştirmeleri fazla anlam taşımıyor. Nitekim öyle oldu. Kasım sonu ile Aralık sonu arasında büyük farklar oluştu.

Olumlu bir gelişme var. Bütçe açığı tahminlerin altında çıktı. 1997 yılında bütçe **2.18 katrilyon TL** yada 13.8 milyar dolar açık verdi. Cari fiyatlarla 1997 yılı milli geliri daha kesinleşmedi ama 29.5 katrilyon TL civarında bekliyoruz.

Buna göre, bütçe açığı milli gelirin **yüzde 7.5'u** yada biraz altında demek.

Reel Bütçe Açığı

Ancak, bu nominal açık. Esas resmi görmek için **reel açığı** hesaplamalıyız. Yani, iç borç faiz ödemelerinden enflasyon katsayısını düşmeliyiz.

1997'de iç borç faiz ödemeleri 2 katrilyon TL yada 13 milyar dolar tutmuş. Maliye'nin faiz gelirlerinin vergilemek için kullandığı 0.672 katsayısının **yüzde 80.4** enflasyona göre bulunduğu biliniyor.

Halbuki tüketici enflasyonu yüzde 100 oldu. Buna göre, hakiki enflasyon katsayısı 0.9 çıkıyor. Demek ki, 2 katrilyon TL iç borç faizinin 1.8 katrilyon TL'si enflasyon faktörü, **200 trilyon TL'si** ise reel faiz.

2.18 katrilyon TL bütçe açıklığından 1.8 katrilyon TL enflasyon faktörünü çıkartınca, reel bütçe açığı olarak **380 trilyon TL** buluyoruz. Milli gelirin yüzde 1.36'sına tekabül ediyor.

Çok önemli bir soru var. Eğer reel bütçe açığı bu kadar düşükse, neden vatandaş yüzde 100'lük enflasyon **kabusunu** yaşadı? İki husus önemli. Birincisi, enflasyondaki yükselmenin bir nedeni olan KİT zamları bütçe açığını küçülttü.

İkincisi bence daha önemli. Para politikası **çok gevşek tutuldu**. Merkez Bankasının enflasyonla mücadeleye daha büyük ağırlık vermesini zorunlu görüyoruz.

Dış Ticaret

Kasım ayı dış ticaret sayıları yayınlandı. İhracat geçen yılın aynı ayına göre yüzde 10.5 artarak **2.46 milyar dolara** yükselmiş. İthalat ise geçen yılın aynı ayına göre yüzde 5.4 artmış ve **4.06 milyar dolar** olmuş.

Kasım ayında ihracattaki artışın ithalattaki artışın üstünde olması, aylık dış ticaret açığının geçen yılın aynı ayına göre yüzde 1.4 azalmasını sağlamış.

Ocak-Kasım dönemi dış ticaret sayıları beklediğimiz gibi çıktı. İhracat yüzde 10.4 artışla, **22.82 milyar dolar**, ithalat ise yüzde 9.4 artışla **41.89 milyar dolar**.

İthalat artış hızının ihracattan düşük olmasına rağmen, başlangıç sayıları daha büyük olduğundan, dış ticaret açığımız yüzde 8.7 oranında büyümüş. Bu korkutucu değil. Çünkü hizmet gelirleri ve transferler de az çok aynı oranda arttığından sonunda cari işlemler dengesinde ciddi bir bozulma **olmayacak**.

Bu sayılar bazı çevrelerden gelen "**TL aşırı değer kazandı**" yada "**rekabet gücünü kaybetti**" iddialarını doğrulamıyor. Firmalarımız rekabet gücünü koruyorlar ki, ihracatımız hala ithalatımızdan daha hızlı büyüyor.

Sanayi Üretimi

1997 yılı **Sanayi Üretim endeksi** yayınlandı. Sanayimiz tam gaz üretimi arttırıyor. Endekste Eylül ayında başlayan tırmanmanın Aralık ayında da sürdüğünü izliyoruz.

1997 sanayi için son derece parlak bir yıl olmuş. Toplam sanayi üretimindeki ortalama artış **yüzde 10.8'e** ulaştı. 1997'nin 1995'de başlayan ekonomik canlanmanın üçüncü yılı olduğu düşünülürse, olağanüstü bir oran.

İmalat sanayinin durumu daha da parlak. 1997 yılı ortalama üretim artışı **yüzde 11.5** olmuş. Çağdaş ekonominin motoru olan imalat sanayi altın bir yıl yaşamış.

Dış ticaretle birleştirince çok anlamlı sonuçlar çıkıyor. Sanayi firmalarımız iç piyasada ithal mallarla rekabet etmekte hiç zorlanmamışlar. Yüksek talep ithalata kaymamış. **Yerli üretimle karşılanmış.**

Sanayi istatistikleri de TL'nin aşırı değerli olduğu yada sanayinin rekabet gücünü kaybettiği iddiasını doğrulamıyor.

Bu durumda, 1997 yılında GSMH'nin büyüme hızının da **yüzde 6'nın üstünde** çıkması bizi şaşırtmayacaktır. (22 Şubat 1998)

MÜŞEVVİK SİSTEMLERİ

Irak'ın üstündeki savaş bulutları şimdilik fırtınaya dönüşmedi. Saddam Hüseyin son ana kadar şansını denedi. Anlaşılan daha ileri gidemeyeceğini düşündü. BM Genel Sekreterinin getirdiği çözümü kabul etti.

Bunalımının seyri bana iktisat teorisinde okuyup okuttuğumuz şeyleri hatırlattı. Örneğin, bu tür krizler **oyun teorisi** için ilginç. Her oyuncu kendi stratejisini diğer oyuncuların davranışına göre kurmak zorunda.

Saddam BM denetçilerine zorluk çıkartırken, ABD ve müttefiklerinin müşterek bir tavır geliştiremeyeceğini varsayıyor. **Risk alıyor.** Şansını deniyor. Eğer beklediği gibi olursa, kimyasal ve biyolojik silahlarını koruyacak.

ABD'nin stratejisi de riskli. Dünya kamuoyunda yeterli destek olmadığı halde Saddam'a karşı **askeri güç kullanacağını** ilan ediyor. Beklentisi, Irak yönetiminin bu tehdidin gerçek olduğuna karar verip Sarayları BM denetimine açması.

Saddam tutumunda ısrar etse, ABD Irak'ı bombalamak zorunda kalacak. Halbuki böyle bir süreci başlatmayı istemiyor. Neticede her iki taraf kendileri açısından **daha az mahzur taşıyan çözümde** birleşiyorlar.

Sopa ve Havuç

Irak bunalımının bir başka boyutu daha var. İktisatçılar benzer durumlar için "**sopa ve havuç**" deyimini kullanırlar. Bir insanın arzulananda yönde davranmasını sağlamak için iki ayrı yöntem başvurulabilir.

Birincisi, isteneni yapmaması halinde **cezalandırmaktır**. Sopa onu kastediyor. Irak için, silah denetimine izin vermediği takdirde bombalanmak pahalı bir ceza olacaktı.

İkincisi, isteneni yapması halinde kendisine bir **mükafat** verilmesidir. Havuç buna tekabül ediyor. Irak için, silah denetiminden geçtikten sonra ambargonun kaldırılması çok önemli bir müşevvik.

Dikkat edilirse, sopa daha çok askeri ve idari yaptırımlardan oluşacak. Havuç ise ekonomik çıkarlara hitap ediyor.

Türkiye'de yaygın zihniyet sadece sopayı kullanmaya çok müsaittir. Havuca ise pek aklımız ermez. Et fiyatları mı arttı? "**Bir iki kasabı sallandırmak lazım**" diyenler çoğunluktadır.

Ekonomik mantığı olmayan idari tedbirlerin sonunda yarardan çok zarar getireceğini bir türlü kabullenemeyiz.

Faize Vergi

Ekonominin güncel konularından birine buradan giriş yapabiliriz. Yüksek enflasyona rağmen **faiz gelirlerini keyfi şekilde vergileme çabasının** olumsuz sonuçları yavaş yavaş belirginlik kazanmaya başlıyor.

Olayın ekonomik boyutuna bakalım. Bir yandan hükümet vatandaşlarının **TL cinsinden tasarruf yapıp** bunu devlete borç vermelerini istiyor. Neden? Çünkü gelirleri ile giderlerini yıllardır denkleştiremiyor. Mecburen borç almak zorunda.

Dışarıda bulabileceği borcun sınırları var. Ayrıca, yüksek enflasyon yabancı kaynakları tedirgin ediyor. Ekonomideki istikrarsızlıktan korkuyorlar. Geriye kalıyor içerideki kaynaklar.

Türkiye'nin gelirini tüketecek yerde tasarruf edip devlete borç veren **vatandaşlara** ihtiyacı var. Onlar olmazsa, ekonomi çok zor günler yaşayacak. Faizler yükselecek. Büyüme hızı düşecek.

Bu koşullarda hükümetin ne yapmasını beklersiniz? TL cinsinden tasarruf yapanları daha da **teşvik etmesini**. Peki bizim hükümet ne yapıyor? Elde ettikleri faiz gelirlerinden yüksek oranda vergi alarak **cezalandırmaya** çalışıyor.

Gene oyun teorisine dönelim. Hükümet paranızı TL'ye yatırdığınız için size kötü davranırsa ne yapacaksınız? Çok basit. Ya daha çok faiz isteyeceksiniz. Yada paranızı dövize ve yurtdışına göndereceksiniz.

Bunların ikisi de Türkiye ekonomisinin **aleyhine** işleyecek. Ama sizin bir sorumluluğunuz yok. Sopa ve havucu yanlış kullanarak, hükümet bu duruma yol açıyor.

Ne diyelim. **Kendi düşen ağlamaz...** (26 Şubat 1998)

DOLAR BAZINDA FAİZ

Haberi Maliye Bakanı Temizel'den aldık. Türkiye'de dolar bazında faizin **yüzde 35** olduğunu söylemiş. "**Kimse korkmasın, bu faizi bırakıp giden olmaz**" demiş. Çok ilgimi çekti.

Benim, ailemin ve çevremdeki dostlarımla faizden bu kadar çok para kazanmış olmamıza önce sevindim. Dolar cinsinden yüzde 35 faiz aldığımızı göre, biz de **rantiye** sayılmalıyız diye düşündüm.

Bu durumda, faiz gelirlerinin vergilendirilmesine **karşı çıkmış olmamdan** utandım. Ayıp etmişim. Temizel haklı. Bu kadar yüksek faiz olursa, kimse vergi var diye TL'den kaçmaz.

Sonra içime bir kurt düştü. Bankadaki hesaplarıma bir göz attım. Sektörün içinden profesyonellerle görüştüm. Sayılar aldım. Temizel'in söylediğinden çok farklı bir manzara ile karşılaştım.

1997 İçin Faiz Hesabı

Kolaylık olsun diye, **repodan** başladım. 1997 yılında, repo faizleri en düşük yüzde 65, en yüksek yüzde 81 arasında dalgalanmış. Yılın ilk çeyreğinde ortalama yüzde 66.5 olmuş.

İkinci çeyrekte biraz yükselmiş: yüzde 72. Üçüncü çeyrekte tekrar artış var: yüzde 77. Son üçayda ise yüzde 78. Yıl ortalamasını alınca **yüzde 74.13** ediyor.

Buna göre, 1 Ocak 1997 günü repoya yatırılan 1 milyon TL, hiç çekilmeden 31 Aralık 1997'ye kadar repoda tutulunca, **2.083.100 TL'ye** ulaşmış. Yıl içinde elde edilen faiz miktarı 1.081.100 TL olmuş. Mürekkep faiz oranı da **yüzde 108.31**.

Şimdi dolar kurlarına bakalım. 1997'nin ilk günü dolar 107.505 TL iken, son günü 205.110 TL olmuş. Kurdaki artış **yüzde 91** seviyesinde kalmış.

Buna göre dolar cinsinden faizi kolayca bulabiliriz. **100.000 doları** olan bir rantıye, yıl başında bunu bozdurunca 10.08 milyar TL repoya yatırabiliyor. 12.32 milyar TL faiz geliri alınca, yıl sonunda repodaki parası 22.4 milyar TL oluyor.

Bunu dolara çevirince elinde **109.182 dolar** geçiyor. Yani faizi **yüzde 9.18** tutuyor. Nerede Temizel'in sözünü ettiği yüzde 35? Nerede yüzde 9? Arada çok büyük bir fark var.

Vergiye Hesaplayalım

İşler bundan sonra daha da karışıyor. 12.4 milyar TL faiz geliri olduğuna göre, bu vatandaşımız muafiyetin üstünde. Beyanname verecek ve faiz geliri üstünde vergi ödeyecek. Şimdi onu hesaplayalım.

Maliyenin belirlediği katsayıya göre, faiz gelirinin **yüzde 68.2'si** enflasyon payı olarak düşürülecek. 12.32 milyar TL'den 8.4 milyar TL'yi çıkartınca, **3.92 milyar TL** vergilenebilir faiz geliri olarak bulunuyor.

1997 yılında repodan stopaj olmadığı için söz konusu vatandaşımızın indireceği bir vergi yok. Bu arada, diğer gelirleri de beyannameye eklenecek. 100 bin dolar tasarrufu olan birinin mutlaka yüksek ücreti veya başka geliri de vardır.

Kolaylık olsun diye, vatandaşın sosyal güvenlik sistemine güvenmediği için, **emeklilik günleri için** tasarruf yapmaya çalışan bir profesyonel olduğunu varsayalım. Bu durumda, büyük bir ihtimalle ücret gelirinde vergi oranları yüzde 50'ye vurmuştur.

Beyanname verince, faiz gelirinden de yüzde 50 vergi ödemesi gerekiyor. Ne eder? **1.96 milyar TL**. Bu vergiyi, Mart, Haziran ve Eylül ayları sonunda 652.3 milyon TL taksitlerle ödeyecek.

Ödenecek vergiyi dolara çevirmek için, bu aylarda kuru tahmin etmeliyiz. Lafı uzatmayalım. Makul kurlarla, ödenecek vergi **7.622 dolar** tutuyor. Elde edilen 9.182 dolar faizden bunu çıkartınca, vatandaşın eline **1.560 dolar** kalıyor.

Evet. 100 bin doların net faizi 1.560 dolar yada **yüzde 1.56**. Acaba bu kadar düşük bir faiz geliri için TL riski almaya ve vergi beyanamesi vermeye değer mi? Yoksa, tasarrufu yurtdışına yollamak veya nakit halinde tutmak daha mı akıllı olur?

Önce Hakikat

Temizel'in beyanat vermeden önce bu hesapları yaptıracağı Maliye teşkilatı var. Acaba neden bunu yapma ihtiyacını duymadı?

Yukarıda verilen örnek hayali yada teorik değil. Gerçek sayılara tekabül ediyor. Arada sırada ve kısa dönemler için bazı yatırımcılar dolar bazında yüzde 35 hatta daha yüksek faiz oranlarına tekabül eden **fırsatlar** yakalayabilir.

Ancak yıllık ortalama faize bakınca, manzara farklıdır. 1997'de, ister Hazine Bonosu, ister repo, dolar bazında ortalama TL faizi vergi öncesinde **yüzde 10'un altında** kalmıştır. Mevduat için ise sifıra yakındır.

Demek ki, başka yatırımcılar da ortalamaya bile tutturamadıkları için çok daha düşük, hatta **negatif faiz** elde etmişlerdir. Ona rağmen şimdi vergi ödeyeceklerdir.

Gerçek budur. Gerçeği değiştirmek mümkün değildir. (1 Mart 1998)

PİRE VE YORGAN

Yemek sohbetlerinde rahmetli babamın sık kullandığı atasözlerinden biri idi. "**Bir pire uğruna yorgan yakılmaz**". Yaşamın bir hesap işi olduğunu öğretmeye çalışırdı. İktisatçıların buna fayda-maliyet analizi dediklerini sonradan öğrendim.

Bana öğütlediğine kendisi uyar mıydı? Geri dönüp bakınca, evet diyemiyorum. O nesil çok zor koşullarda varoldu. İcabında bir pire için değil yorgan, **ev yakmayı** bile yadırgamadılar.

Ekonomiden uzaklaştıkça, fayda ve maliyet ölçülemez hale geliyor. **Namus, millet, din** uğruna girilen kavgaları hesaba kitaba uydurmak mümkün değil. İnsanlar kolayca akılcı olmaktan vazgeçebiliyorlar.

Yakın bir örnek **türban sorunu**. Kendi cenahımda çok şeyi paylaştığım aklı başında insanların türbana tepkisini izliyorum. Mantığa ve sağduyuya bir türlü sığdıramıyorum.

Rüşdünü isbat etmiş insanların genel ahlak kuralları içinde kalan giyim kuşamlarına neden karışsın? Türkiye'nin yeni bir kutuplaşmaya ihtiyacı yok. Tam tersine, **yumuşamaya** ihtiyacı var.

Ama insanlar böyle konularda pire uğruna yorgan yakmaktan çekinmiyorlar.

Faize Verginin Faydası

Ekonomide durum farklı. Orada her davranışın faydasını ve maliyetini hesaplamak mümkün oluyor. Toplayıp çıkartınca, deyim değmediğini net bir şekilde görebiliyorsunuz.

Geçen gün gazetelerde, **Maliye Bakanlığının** faiz gelirlerine konan vergiden beklediği gelirin tutarı hakkında bilgiler çıktı. Bakanlıktan geldiğine göre, sayıların doğru olduğunu varsayıyorum.

Faizin beyannamelere eklenmesinden beklenen vergi gelirini Maliye **70 trilyon TL** tahmin ediyor. Faizden kesilen stopajlar buna dahil değil. Beynane sonucunda elde edilecek net gelir.

Repo için bir tahmin yapmakta zorlanıyorlar. 1997 yılında 2.3 katrilyon TL repo faiz geliri olduğunu hesaplamışlar. Ancak, bunun bir bölümü kurumların geliri. Zaten vergiye tabi.

Gerisi içinde beyanname sınırının altında kalanlar var. Neticede, faiz gelirinden alınan vergiye kıyasla daha yüksek olmasını bekliyorlar. Kaba bir hesaplama, iki katı olsun dedim.

1998'de 70 trilyon TL faizden, 140 trilyon TL repodan faiz vergisi alınacağını kabul edelim. Toplam **210 trilyon TL** ediyor. Ödeme tarihlerini göz önünde tutarak, 900 milyon dolar buluyoruz.

Demek ki, bütün kopan gürlüğü sonucunda, Maliyenin ek geliri 210 trilyon TL olacaktır.

Faize Verginin Maliyeti

Maliyetleri nasıl hesaplayabiliriz? İlk akla gelen, faizin vergilendirilmesinin kamunun ödediği faizleri yükseltmesi. Orada bazı hesaplar yapabiliriz. Kamunun iç borcu 30 milyar dolar. Yüzde 10 reel faizle, devlet 1998'de **3 milyar dolar** faiz ödeyecek.

Demek ki reel faiz 3 puan artar ve **yüzde 13'e** yükselirse, ödenen ek faiz vergiden gelen gelire eşit olacak. Şu anda reel faizler mutlaka en az 3 puan artar diyemiyoruz. Ama muhtemelen daha fazla artabilir.

Maliyet bu kadar değil. Bir de faiz vergisinden kaçınmak için TL'den dövize geçiş var. Son haftalarda Merkez Bankasının **1.5 milyar dolar** döviz satmak zorunda kaldığını biliyoruz.

Bunun hepsinin nedeni faize vergi mi? Bilmiyoruz. Ancak, yılın daha ikinci ayında. Bundan sonraki aylarda da dövize dönüş süreci gibi geliyor. Son rakam çok daha yüksek, belki **5-6 milyar dolar** çıkabilir.

Dövize kaçış, bir yandan TL faizlerini yükseltiyor. Aynı anda ekonomideki dolarizasyonu artırıyor. İkisi de devletin para basmaktan kaynaklanan "**seignorage**" gelirlerini azaltıyor.

Ya bütün bunlar ekonomide büyüme hızını düşürürse? Büyümenin yüzde 1 azalması **2 milyar dolar** kayıp demek.

Sonuçta, faizlerin vergilendirilmesinin maliyetinin faydasından çok daha yüksek olduğu kanısına varıyoruz. Hükümetin "**ürküttüğü kurbağaya değmeyecek**" diyoruz. (5 Mart 1998)

UFUKTAKİ YAVAŞLAMA

SABAH gazetesindeki yazılarıma 1994 Mart'ında başladım. İlk yazılarım bunalımın tam ortasına düştü. Aniden ekonomi yazarlarına ilgi çok artmıştı. Herkes bizlere "**Ne olacak? Türkiye batacak mı?**" diye soruyordu.

Tasarrufçu can derdine düşmüştü. Nakit tasarruflarını korumanın yollarını arıyordu. Bizlerden yol göstermemiz bekleniyordu. Döviz mi kayılsın? Faizler daha yükselir mi?

Yaz aylarından sonra ortalık sakinleşti. O arada, ekonomi büyük bir daralma yaşıyordu. 1994'ün ikinci çeyreğinden itibaren, milli gelirin büyüme hızı eksilere düştü. Yani ekonomi **küçülmeye** başladı.

1995'in ilkbaharına kadar eksi büyüme sürdü. Mart ortasında "**Ekonomide U Dönüşü**" başlığını verdiğim bir yazı yazdım. Küçülmenin bittiğini, tekrar pozitif büyümenin başlayacağını okuyuculara haber verdim.

Nitekim öyle oldu. Türkiye ekonomisi 1995'in ikinci çeyreğinden itibaren tekrar hızlı büyüme rayına oturdu. 1996 ve 1997'de hızlı büyüme devam etti. Arada profesyonel iktisatçılardan pek çok "büyüme yavaşlayacak" fetvaları geldi. Ama ekonomi böyle düşünenleri **utandırdı**.

Dönüşü Yakalamak

İktisatçıyı en zorlayan konuların başında, bir ekonominin yukarı yada aşağı doğru yöneleceği **anları saptamak** geliyor. Elbette, hep karamsar yada hep iyimser tahmin yapanlar bazen haklı çıkabilir. Çalışmayan bir saatin günde iki kere doğru saati göstermesi gibi...

Sık sık başka yanlışlar oluşur. Yani, ekonomik aktivitenin yön değiştirmesi **kısa süreli ve geçici** kalır. Siz canlanma dersiniz. Hakikaten bir küçük canlanma olur. Fakat tekrar durgunluk gelir. Yada tersi.

O nedenle, bu tür tahminlerde bulunmadan önce iktisatçılar biraz sinirli olur. Sürekli sayılara bakarlar. Modelleri gözden geçirirler. Doluyu alıp boşa, boşu alıp doluya koyarlar. Yanılgı marjını asgariye indirmeye çalışırlar.

Kendi hesabıma, geçmişte **büyük yanlışlarım** oldu. Türkiye ekonomisinde, özellikle dönüş anının zamanlamasını tahmin etmek çok zor. Örneğin 1994 bunalımını bir önceki Ağustos ayından öngörmüştüm.

Ama ben Haziran dedim. Bunalıma giden süreç Ocak'ta başladı. Mart sonunda tepe noktasına geldi. Buna karşılık 1995 ilkbaharındaki U dönüşünü tam tahmin edebildim.

İşaretler Artıyor

Son iki aydır, ekonominin ilkbahardan itibaren **yavaşlamaya başlaması** ihtimali belirdi. Geçtiğimiz günlerde, bu yöndeki işaretler artmaya başladı. Konunun okuyucularıyla paylaşabileğim kıvama geldiğini düşünüyorum.

Yılmaz hükümeti ile beraber devreye giren en önemli gelişme, yeni bir **bütçe disiplini** anlayışının ortaya çıkması. Bu hükümeti pek çok konuda eleştirmek mümkün. Sık sık ben de onu yapıyorum.

Fakat, bütçe sayılarında ciddi bir düzelme var. Kamu maliyesinin neredeyse tümünü bütçe içine aldıkları için, durumu çok daha sağlıklı görebiliyoruz. Türkiye’de bütçe dengesinin esas göstergesi olan “**faiz öncesi fazla**” büyümeye başladı.

Daha önceki yazılarımda, faiz öncesi denge, reel bütçe açığı gibi önemli teknik konulara yeterince değindim. Hükümet bu yıl için faiz öncesinde **8 milyar dolar** fazla hedefledi.

Bu kadar yüksek çıkmasa da, 6 milyar dolarlık fazla mümkün duruyor. Türkiye’nin reel faiz ödemeleri bu sayının biraz altında. Yani reel bütçe **denk**, hatta fazla çıkabilir.

Paralelinde, Hazine’nin Merkez Bankasından **avans kullanmaması** var. Türkçesi, MB devlet için hiç para basmıyor. Son yedi ayda, Merkez Bankası bilançosu bu sayede çok güçlendi.

Faizlerin biraz daha yüksek seyretmesi karşılığında, para otoritesi yerini sağlamlaştırdı. Bir panik halinde piyasalara müdahale edebilecek cephe biriktirdi.

Bütün bunlara, **vergi reformu** ekleniyor. Gerek faiz gelirlerinin vergilendirilmesi, gerek vergi idaresinin güçlendirilmesi sonucu ekonominin kayıt içine alınması toplam talebi düşürücü etki yapacaklar.

İsterseniz Asya’daki krizin ekonomi üstündeki az da olsa olumsuz etkisini de bu manzaraya katabilirsiniz.

Ne Zaman?

Bütün bu saydıklarım, toplam iç talepte **hissedilir bir düşüşün** belirmesi için yeterli nedenler. Maliye ve para politikaları sıkılıyor. Dış konjonktürden olumsuz etkiler var. Tüketicide güvensizlik sorunları var.

Piyasadan aldığım duyular, şimdiden iç pazarda talebin genelde **cansız** seyrettiği yönünde. Ne kadar? Ocak ve Şubat ayı Sanayi Üretim sayılarını bekleyeceğiz.

Tahminim, 1998 birinci çeyreği büyüme hızının 1997’in 2 puan altında, **yüzde 4** çıkması. İkinci çeyrek ise yüzde 3 ve daha altı olabilir. Altını çiziyorum. Bunlar geçici tahminler. Önümüzdeki günlerde bu konuya geri döneceğim. (8 Mart 1998)

TÜRKİYE PARADOKSLARI

Türkiye insanları **sık sık şaşır**tan bir ülke. Bunlardan bazıları iyi anlamda. Özal tarafından ekonominin dışa açılmasından bu yana döviz krizi bekleyenler var. Döviz rezervleri sürekli yükseldi.

Bizim de başımıza geliyor. Ekonomi yavaşlar diyoruz. Tam gaz gidiyor. Büyüme hızı beklediğimizden çok daha yüksek çıkıyor. Enflasyonla hızlı büyüme olmaz diyoruz. Yıllardır Türkiye bu kuralı bozuyor.

Son günlerde **yeni bir paradoks** belirdi. Bu sefer konu enflasyon. Enflasyonun nedeni olarak kamu açıklarının Merkez Bankası tarafından finanse edilmesini gösteririz.

Bu gözlem genelde doğrudur. Türkiye için özelde de doğrudur. Yani, geçtiğimiz 20 yılın yüksek kronik enflasyonunun ardında daima kamu açıklarının **para basarak karşılanması** yatıyor.

Fakat, şu anda doğru değil. Hazine, Mahfi Eğilmez’in müsteşar olmasının ardından Merkez Bankasından **kısa vadeli avans kullanmayı** durdurdu. Eğilmez ayrıldıktan sonra da başlamadı.

Yılmaz hükümetinin kurulmasından bu yana geçen sekiz ay boyunca, devletin Merkez Bankasından aldığı avans değişmedi. **337 trilyon TL’de** sabit kaldı. Kamu açığı ise piyasadaki borç alarak kapatıldı.

Yeni Bir Durum

İktisat politikası açısından çok yeni bir uygulama ile karşı karşıya olduğumuzu kabul etmek zorundayız. Benim hatırladığım **ilk defa** oluyor.

Türkiye’de hükümetler kısa vadeli avans olanaklarını son kuruşuna kadar kullanırlar. Neden? Çünkü bu **faizsiz para**. Kanunen konan sınırın tümünü o nedenle çekerler.

İşin bundan sonrası karışıyor. İktisat teorisine göre, bütçe açığı piyasalardan iç ve dış borçlanma yaparak kapatılırsa, enflasyona neden olmuyor. Dünyada bütçe açığı yüksek ama enflasyonu düşük çok sayıda ekonomi var.

Ya Türkiye’de? Sayıları ezberledik. Geçtiğimiz sekiz ayda enflasyon sürekli yükselerek **yüzde 100’lük** düzeylere tırmandı.

Bu durumu nasıl açıklayacağız? Eskiden kolaydı. Hükümet bütçe açığını para basarak karşılıyor der geçerdik. Şimdi bunu söyleyemiyoruz. Ne demeliyiz?

Hükümetin Merkez Bankasından kısa vadeli avans **kullanmaması** enflasyonu arttırır mı diyeceğiz? Sanırım bunu iktisatçılara anlatmak zor olacak.

“Hile-i Şerriye”

İşin püf noktası elbette Merkez Bankasının uyguladığı **para politikasında**. Hazine gelip kendisinden para istemeyince ne yapmış? Tutmuş piyasaları fonlamış. Merkez Bankası finans kesiminden **600 trilyon TL** alacaklı olmuş.

Manzarayı şöyle özetleyebiliriz. Merkez Bankası bankalara borç veriyor. Onlar da o kaynakla gidip Hazine bonusu alıyorlar. Yani dolaylı yoldan da olsa sonuçta bütçenin açığı **para basarak** karşılanıyor. Para basma devam ettiği için de enflasyon yükseliyor.

Devlet yüksek faiz ödüyor. Kime? Merkez Bankasına. Sonra Merkez Bankası elde ettiği faiz gelirini devlete kar diye geriye ödeyecek.

Bu kadar zahmete ne gerek var. Hazine’nin doğrudan Merkez Bankası avansı kullanması **çok daha basit** olurdu. Sonuçlar da değişmezdi.

Şunu söylemeye çalışıyorum. Enflasyonun düşmesi için sıkı para politikası gerekiyor. Hazine’nin kısa vadeli avans kullanmaması sıkı para politikası için yararlı bir uygulama. Ama tek başına değil.

Merkez Bankası isterse Hazine'ye avans verirken aynı anda para arzını sabit tutabilir yada kısabilir. Yada tersine, bugün yaptığı gibi, Hazine avans kullanmadığı halde para arzını hızlı arttırabilir.

Mühim olan **para arzının denetimidir**. O amaçla hangi araçlara başvurulduğu ikincildir.

Böylece **bir paradoksu daha** açıklamış oluyoruz. (12 Mart 1998)

KAZIN TÜYLERİ KİME GİDİYOR?

Vergi konusunun kamuoyunu böylesine meşgul etmesi çok sağlıklı bir işaret. Her fırsatta, demokrasinin hükümdarların **vergileme yetkisini kısıtlama** kavgasından doğduğunu hatırlatıyoruz.

Sivil toplum geliştikçe, devletin **vergileme özgürlüğü** azalacaktır. Seçkinler arasında hala raslanan devletçiler buna çok üzüyor. Seçimlerin ve partilerin olmadığı eski günlere nostaljik takılanlar var.

Onlar **"kutsal devletin"** istediği gibi vergi koyduğu "altın çağa" öykünüyorlar. Maalesef geri dönüş yok. Toplum, haklı olarak, hangi vergiyi neden ödemesi gerektiğini soracak.

Vatandaşlık bilinci, kamu harcamalarının **bizim ödediğimiz vergilerden** yapıldığının anlaşılması ile başlıyor. İlk adım vergiyi sorgulamak. Ardından devlet harcamalarının sorgulanması mutlaka gelecek.

"Kutsal devletçiler" vergi reformunu aşırı bürokratik bularak eleştirenlere ucuz suçlamalar yöneliyor. Yüksek gelirlilerin, vergi kaçırانların sözcülüğü ile suçlanıyor. Cevap vermeye değer bulmuyorum.

Yaşa Memduh Hoca

Şeref Özgencil'in yayınladığı **Finans Dünyası**'nın Mart 1998 sayısında çok keyifli bir yazı okudum. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden Maliye hocam **Prof. Memduh Yaşa** yılların birikimini bizlerle paylaşmış.

Türkiye Ekonomi Kurumu 1997 yılı **Akademik Ödülünü** Memduh Yaşa'ya verdi. Yayınlanan, Memduh Hoca'nın ödül töreninde yaptığı konuşmanın metni. Orada olup doğrudan kendisinden dinleyemediğim için canım sıkıldı.

Önce bir özdeyiş. 17inci yüzyılda Fransız Kralı 14üncü Louis'nin Maliye Nazırı Colbert, vergileme sanatını çok veciz şekilde özetlemiş: **"Kazı mümkün olduğu kadar az bağırtarak ondan mümkün olduğu kadar çok tüy almak"**.

Burada pek çok hayati nokta var. Kaz **vatandaşları** simgiliyor. Çok bağırtmamak fevkalade önemli. Bir kaz yolunurken bağırırssa, diğer kazlar uyanır ve kaçabilirler.

Fakat, kaz bağıracak diye korkup az tüy de almamak gerekiyor. Amaç kazdan en fazla tüyü yolmak. Bu ikisi arasındaki dengeyi tutturamayınca, olmuyor. ABD Başkanı Richard Nixon **"ne kadar çok vergilerseniz o kadar az vergi alırsınız"** demiş.

Bir de görünmeyenler var. Onlar önce tüyleri toplayacak. Neden? Tüyer işlerine yarıyor. Mesela kaz tüyünden yumuşak yataklar ve yastıklar yapacaklar. Kimin için? Elbette kazlar değil. **Kendileri yatacaklar**.

Buna iyi bir nokta koyun.

Anahtar Harcamalarda

Neden vergi reformu bu kadar önem kazandı? Çünkü Türkiye enflasyon sorununu bir türlü çözemiyor. Enflasyonla ilgili hep **suçlu aranıyordu**. Herşey denendi. Dış borçlar, altyapı yatırımları, Körfez Krizi, Kürt sorunu, sıcak para, soğuk hava...

Şimdi de enflasyonun vatandaş yeterince vergi ödemediği için ortaya çıktığı söyleniyor. Şu çok önemli. Enflasyonda **hükümetlerin** hiç suçu yoktu ve olamazdı. Suçlu hep başkası idi. Şimdi de vatandaş.

Enflasyonun kökeninde, devletin gelirinden fazla harcama yapması ve bunu para basarak finanse etmesinin yattığını sağır sultan bile duydu. Fakat, kamu açığının kapamanın yolu bir tek değil. **İki farklı yol** var.

Doğrudur, biri vergilerin arttırılması. Devletçilerin sevdiği yol bu. Kutsal devletin her yaptığı da kutsal olacağına göre, harcamalarına da dokunmak onların aklına gelmez. Ama benim geliyor. Vergileri arttıracak yerde **harcamaları kısınsınlar**.

Siyasetçilerimiz daha az israf yapsın. Bakanlar daha mütevazı binalarda çalışsın. Devlet büyüklerimiz daha az koruma ile dolaşsın. Daha az memur çalıştırılsın. KİT'lere daha az torpilli adam yerleştirilsin.

Türkiye'de vergi kaçığının durdurulmasını sonuna kadar destekliyorum. Fakat, vergi oranlarının **düşürülmesi** koşulu ile. Esas yapılması gereken reform kamu harcamalarında. Ona bir üst sınır getirmek zorundayız.

Geçmiş deneyimlerden biliyoruz. Biz 100 lira vergi verirsek, yönetenlerimiz 150 lira harcıyor. 150 lira versek ne olacak? Açık kapanacak mı? Hayır. Onlar 250 lira harcamaya başlayacaklar.

Bir özdeyiş de benden. **Bağırmayan kazın tüyünü yolarlar**. (15 Mart 1998)

"DEVLETİN SAHİBİ" KİM?

Özal'ın gerçekleştirdiği piyasa reformları sayesinde son 10 yılda ekonomi devletten epey **uzaklaştı**. Enflasyona ve sorumsuz politikalara rağmen nisbeten rutin şekilde kendi yaşamını sürdürüyor.

Maalesef benzer reformlar **siyasi düzeye** taşınamadı. Yürütme, yasama ve yargı arasındaki denge bir türlü kurulamıyor. Başkanlık sistemi, seçim kanunu, vs. Türkiye'nin ihtiyacı olan siyasi düzenlemeler bir türlü Meclise getirilemiyor.

Refahiyol iktidarı, aslında halledilmiş gibi duran bir başka sonunun daha çözülmediğini gösterdi. Türkiye'de, **"devletin sahipliği"** konusunda yaygın bir görüşbirliği yok.

Aslında kavramın kendisi kafa karışıklığının önemli bir göstergesi. Bir ülkenin, bir devletin sahibi olmak ne demek? Demokrasilerde adres bellidir. Her vatandaşın bir oyu vardır. Yani sahiplik, **eşit hisse ile** vatandaşlar arasında dağıtılmıştır.

Buna göre, seçimlerde oluşan çoğunluklar yönetimle ilgili kararları alırlar. Anonim şirketlerle benzetme yaparsak, demokraside **imtiyazlı hisse senedi** yoktur. Tüm vatandaşların sadece bir oyu vardır.

Derin Devlet

Ya Türkiye’de durum ne? Evet, seçimler yapılıyor. Meclis toplanıp kanun çıkartıyor. Hükümetler kuruluyor. Bütün bunlar vatandaşların verdiği oylar sayesinde şiddet kullanılmadan **hukuk içinde** gerçekleşiyor.

Fakat, biraz daha yakından bakınca, seçimle gelen iktidarların ülkeyi yönetme yetkilerinin **gözle görülür sınırları** ortaya çıkıyor. Seçmen çoğunluğu, Meclis ve hükümet aracılığı ile ancak bir yere kadar yönetime ağırlık koyabiliyor.

Seçmen olarak sayısı son derece az ama Türkiye’nin siyasi sistemi içinde gücü çok büyük bir başka kesim var. Son dönemde moda olan terminoloji ile, bu vatandaşlarımız **“derin devleti”** oluşturuyorlar.

Bu insanların büyük çoğunluğu **devlet memuru**. Osmanlı tabiri ile “kapıkulu”. Asker, bürokrat, öğretim üyesi ve yargı mensubu. Ancak, aralarında sayıca az ama toplumsal etkinliği yüksek bir başka kesim devlet memuru değil. Onlara da özellikle **medyada** raslıyoruz.

Bu kesim, Türkiye’nin siyasi, ekonomik, toplumsal, vs. rejiminin ne olması gerektiği konusunda **son sözün** kendisinde olduğunu düşünüyor. Çoğunluk tercihlerinin, Meclisin, hukukun kendisini bağlayacağına inanmıyor.

Somut bir sorunda, toplumla arasında bir görüş farklılığı oluşması halinde, toplumun onun görüşüne **uymasını** talep ediyor. Bunu sağlamak için elindeki olanakları sonuna kadar kullanmaktan çekinmiyor.

Türban Sorunu

Türban sorununa bu perspektiften bakabiliriz. Meclisin 1998 yılında kabul ettiği kanundaki ilgili madde şöyle:

“Yükseköğretim kurumlarında, dersane, laboratuvar, klinik, poliklinik ve koridorlarında çağdaş kıyafet ve görünümde bulunmak zorunludur. Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların türbanla kapatılması serbesttir”.

Birileri (kim acaba?) Anayasa Mahkemesine başvuruyor. Madde, Anayasa Mahkemesi tarafından 1989 yılında “laikliğe aykırı” bulunarak iptal ediliyor.

Meclis, 1990 yılında bir başka kanunda **“yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak koşulu ile yükseköğretim kurumlarında kılık kıyafet serbesttir”** maddesini getiriyor. Gene iptal davası açılıyor.

Anayasa Mahkemesi, 1991 yılında verdiği kararda maddeyi tutuyor fakat türban giymenin yasak olduğunu tekrarlıyor. Gerekçesi, üniversitede öğretim gören öğrencilerin türbanla gelmelerinin **laikliğe aykırı** olduğu.

Vatandaş vergi dairesine vergisini yatırırken türban yasağı yok. Karakola şikayete, hastaneye muayeneye giderken de yok. Mahkemede davalı, davacı

veya tanık olmak için de türbanı çıkartmak gerekmiyor. Belediye otobüsüne binerken de.

Örneklere vatandaş **kamu hizmetinden** yararlanıyor. Üniversite eğitimi de aynı şekilde vatandaşın yararlandığı bir kamu hizmeti. Ama, Meclisin çıkardığı kanunlara rağmen üniversitede türban yasağı kaldırılamıyor.

Türkiye piyasa ekonomisini öğrendiği kadar çabuk demokrasiyi öğrenemiyor. (19 Mart 1998)

SEVİNDİREN TEZATLAR

Geçen akşam kadim dostum İbrahim Betil’le Türkiye’yi konuşuyorduk. Laf döndü dolaştı tezatlarımıza geldi. Betil çok ilgimi çeken bir örnek verdi. Okuyucularımla paylaşmak istedim.

Bilgisayar ve yazılımla ilgili 74 Türk firması “Tursoft” sektörel dış ticaret şirketini kurmuşlar. Giyim sanayicilerimizin kurduğu EGS ve GSD gibi. Amaçları, Türkiye’den dışarıya **bilgi teknolojisi** satışını kolaylaştırmak ve teşvik etmek.

“Tursoft”un büyük projelerinden biri Çin’de. “Beijing-Ram” şirketine know-how koyarak yüzde 1.5 ortak olmuşlar. Türkiye’den Koç grubu yüzde 40 hissedar. Sermayenin gerisi, yüzde 58.5, Çin ve Hong Kong’dan geliyor.

Beijing-Ram, dünyanın en büyük pazarı olarak kabul edilen Çin’de ilköğretim müfredatının **bilgisayara geçirilmesi** işini başlatıyor. Böylece, ilköğretimde internet’ten yaygın yararlanmak mümkün olacak.

Bu dev projeye Türkiye’den teknoloji götürecek “Beijing-Ram”ın genel müdürü Murat Akman. Olay onun başından geçmiş. Kaldığı otelde bir Kanadalı ile tanışmış. Adam Çin’de danışmanlık yapıyor. Hangi alanda? **Tarım sektörü** için.

Evet. Kanadalı uzman Çin’e tarım teknolojisi götürüyor. Türk uzman ise bilgi teknolojisi. Gel de bu işe sevinme!

Belindia

Belçika ve Hindistan’ın bir araya gelmesi, İngilizce **“Belindia”** ediyor. 1970’lerde, Brezilya gibi Latin Amerika ülkeleri için, ekonomideki tezadı göstermek üzere kullanılırdı.

Türkiye ekonomisine de aynı kavramı uygulamak mümkün. Dışarıdan bakınca, **Türkiye ekonomisi** diyoruz. Sanki bir tek ekonomi varmış gibi. Ayrıntılara inince, çok farklı bir manzara karşımıza çıkıyor.

Türkiye’de aslında iki çok farklı ekonomik yapı var. Biri, gelişmiş ülke ekonomilerine çok benziyor. **İyi eğitilmiş kadrolar**, AB standartlarında üretim yapıyorlar. O düzeyde katma değer üretiyorlar. Ona göre gelir elde ediyorlar.

Bu insanların sayısı çok değil. Sanıyorum ki tarım dışı faal nüfusun yüzde 10-15’i bu modern ve yüksek verimli ekonomide çalışıyor. Takriben nüfusun yüzde 5’i yada **3-4 milyon kişi** diyebiliriz. Belçika sözcüğü bu kesime işaret ediyor.

Bir de geri kalanlar var. Bunların **eğitim düzeyi düşük**. Gençler ilkokul yada ortaokul bitirmiş. Orta yaşlıları arasında okuma yazma bilmeyenler mevcut. Daha fazla eğitim alanların da verimi yüksek değil. Çünkü gördüklerimi eğitimin kalitesi kötü.

Eğitim düzeyleri yüksek verimle üretim yapmalarına izin vermiyor. Dolayısı ile doğru dürüst katma değer yaratamıyorlar. Gelirleri de o nedenle düşük. Nüfusun **büyük çoğunluğu** bu kategoride. Hindistan sözcüğü bu kesime işaret ediyor.

Kıskançlıklar

Ancak, başka toplumlarda olduğu gibi, Türkiye’de de bu tür oluşumlar toplumsal sorunlar yaratıyor. Fizik olarak aynı mekanı paylaşan insanlar. Aynı ülkenin vatandaşları. Fakat dünya görüşü, üretkenlik ve gelir düzeyi açısından aralarında büyük **uçurumlar** var.

Nasıl bir tavır alabiliriz? Sosyal adalet duygularımız galip gelirse, neden herkesin ikinci kategoride yer almadığına **üzülmemiz** gerekiyor. Öyle ya. Şu “Belçikalılar” olmasa, Türkiye bu tezadı yaşamayacaktı.

Bu zihniyetin, Murat Akman’a ve Tursoft kurucularına kızması gerekecek. Onlar, yüksek katma değer üreterek, bilgi teknolojisi ihraç ederek, **birlik ve beraberliğimizi** bozuyorlar.

Bir adım daha atarsak, Murat Akman ve arkadaşlarını nasıl engelleyeceğimizi düşünmeye başlayabiliriz. İyi eğitim görmelerine mani olmak bir yol. **Fırsat eşitliği** kavramının arkasına sığınıp bunu gerçekleştirmeye çalışanlara raslıyoruz.

Yada, onları **bürokratik devletin** tüm yaratıcılığı öldüren çarkları arasında öğütme deneyebiliriz. Böylece iyi eğitim alsalar bile yüksek verimle çalışmalarına ve yüksek gelir elde etmelerine izin vermeyiz. Son vergi reformu yasasını hazırlayan zihniyette bu yönde güçlü eğilimler hissediyorum.

Ben bu görüşlere iltifat etmiyorum. Neden oldukları toplumsal kıskançlıklara aldırmandan, yüksek verimle çalışan vatandaşlarımıza **büyük hayranlık** duyuyorum. Onların sayılarının artmasının Türkiye’nin geleceğindeki en büyük güvencemiz olduğuna inanıyorum.

Eninde sonunda, yüksek katma değer üreten kesimlerin Türkiye siyasetine de ağırlıklarının koyacaklarını düşünüyorum. Mevcut siyaset esnafını **tasfiye edecekleri** günü heyecanla bekliyorum.

Baştan da söyledim. Bazı tezadlar insanı çok sevindiriyor. (22 Mart 1998)

SANAL KİTAPLAR

Benim neslim radyo, otomobil ve videoyu kolay kullanır. Bizden öncekilerin bu aletler karşısında yaşadıkları sorunları bilmeyiz. Neticede, bütün bunlar bizim gençlik dönemlerimizde varolan nesnelere.

Korkarım aynı şeyi **bilgisayar için** söylemek zor. Kişisel bilgisayarların ilk ortaya çıkışı 1980’lerin ortasında. ABD’de bile yaygınlık kazanması 1990’ları buldu. Yani, bizim neslin öğrenme eğrisinin **azalan verime** geçtiği dönemler.

Yaş grupları homojen değil. Benim sınıf arkadaşlarım arasında da bilgisayarı yeni yetmeler kadar iyi kullananlar var. Ancak, çoğunluğun iletişim çağına ayak uydurmakta **zorlandığını** söylemek mümkün sanıyorum.

Ben arada bir yerdeyim. 1985’de, bir **Commodore 64** sayesinde yazılarımı makinada yazmaya başladım. Hemen ardında PC’lere terfi ettim. Kelime işlemci programlarına ek olarak Lotus ve Excel’i öğrendim.

Elektronik postada ve internette ciddi gecikmem var. Ancak son iki yıldır kayda değer bir faaliyet gösterebiliyorum. Toplamda, yaş grubuma kıyasla bilişim çağına **ayak uydurduğum** düşünülebilir.

Elbette, daha okuma yazma öğrenmeden internete giren bugünün çocukları gibi olabilmem söz konusu değil. Ne yapalım! Onların da benim gibi kitap okuma adetleri pek yokmuş diyorlar.

Homepage

Bu hafta kendi mütevazı kıstaslarım içinde **sınıf atladım**. İstanbul Bilgi Üniversitesinde bu işi bilen arkadaşlarımın yardımı ile benim de internette bir sayfam oldu.

Bilmeyenler için açıklayalım. Buna **“homepage”** deniyor. İnternet dilinde “misafir odası” gibi birşey. İsteyen herkes, adresi bilince, ziyaret edebiliyor. Elektronik postada mesaj bırakabiliyor.

Bu kadarı kolay. Beni ilgilendiren daha sonrası. Çünkü, “homepage” aracılığı ile **bütün yazılarıma** bilgisayar sahipleri kolayca ulaşabilecekler.

İlk aşamada **SABAH’ta** ve **PARA** dergisinde çıkan köşe yazılarını internete koyduk. Şu anda, diğerlerini yayına hazırlıyoruz. Sanıyorum ki gelecek hafta daha önce çeşitli yerlerde yayınlanan makaleler bitecek.

Ondan sonra **kitaplarımı** internete koyacağım. Beni heyecanlandıran onlar. Adı kitap. Ama kendi kitap olarak yok. Kağıt üstünde değil. Satın almak gerekmeyecek. İsteyen istediği zaman bir iki tuş aracılığı ile ulaşacak.

İlle kağıt üstünde görmeliyim diyenler, kendi yazıcılarında basım işlemini gerçekleştirebilecek. **Sanal dünya** dedikleri bu olmalı. Nasıl işlediğini bir türlü anlamıyorum ama, bu internet hoş bir şey.

Gerçek Dünya

Teknolojinin aniden parmakların ucuna geldiği böyle anlarda insan duygulanıyor. Felsefi spekülasyonlara açık oluyor. Elinde olmadan, kendi kısa ömründeki **değişimi ve sabiteleri** hatırlıyor.

Ne kadar çok yol aldık. Benim çocukluğumun sönük lambalarla aydınlatılan 800 bin kişilik İstanbul şehri şimdi ne hale geldi. 1950’lerin başında İstanbul’da 3 bin otomobil vardı. Şimdi bir milyonun üstüne çıkmış.

Aynı yıllarda rahmetli babamın evimize aldığı ilk telefon otomatik değildi. Açınca karşınıza Bebek santral çıkardı. Aradığınız numarası söylerdiniz. Bizim

telefon numaramız **432** idi. Bebek, Arnavutköy, Etiler, Levent, hepsi hepsi 432 telefon varmış...

Teknolojideki ve maddi koşullardaki bu inanılmaz değişim somut bir olgu. Ama, bir de değişmeyenler var. 45 yıl önce, Demokrat Partinin iktidara geldiği günlerde en çok “irtica” tehlikesi konuşulurdu.

Anlaşılan sanal kitaplar o sorunu pek etkilemiyor. Hala irtica Türkiye'nin gündeminde bir numaralı konu. Benim neslim ilk **askeri darbeyi** 1960'da yaşadı. 38 yıl sonra gene askerin siyasete müdahalesi konuşuluyor.

Sadece Türkiye mi? 70 milyon internet kullanıcısının olduğu Amerika'da, kürtaj kanunu etrafında oluşan çatışmalar tüm gücü ile sürüyor. Arada sırada doğum kliniklerinin **bombalandığını** okuyoruz.

Sanal kitaplar yayınlanıyor. Ama gerçek sorunlar çözülmemiyor. Ne yapmalı acaba?

Adresim: <http://www.ibun.edu.tr/asafhome> (26 Mart 1998)

ZAMANIN DEĞERİ

Türkiye'nin en hoş taraflarından biri, insanın canını hiç sıkılmaması. Mutlaka heyecanlı bir şeyler oluyor. Bir bölümü sinirlendiriyor. Çoğu üzüyor. Bir kısmı da güldürüyor.

Son moda, fıkralarla iletişim kurmak. Önderliği gene Demirel yapıyor. Konuşan Türkiye, **fıkra anlatan Türkiye'ye** dönüştü. İnceden alay içeren ama aynı anda mesajı olan hikayeler ortada dolaşiyor.

“Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” misali. **Özgürlüğün ve vatandaşlık kurumlarının** varolmadığı yada yerleşmediği tüm toplumlarda böyle gelenekler mevcuttur. Fikrini dobra dobra söyleyemeyen adam ne yapsın?

Bir başka özdeyiş akla geliyor. “Güleriz ağlanacak halimize”. Çatık kaşlı ve aşırı ciddi olmaksızın, biraz espri ve beraberinde gelen laçkalık ile o kadar kötü değil. Hatta, kutuplaşmadan **yumuşamaya** giden süreci kolaylaştırabilir.

Bu satırları Cuma günü, MGK toplantısının sonucunu bilmeden yazıyorum. Askerle sivil otorite arasında bir yılı aşkın süredir bir gerginlik var. Arada sırada artıyor. Sonra hafifler gibi oluyor.

Şu sıralar gene tirmandı. Askeri darbe ihtimalinden daha çok sözediliyor. Darbe hükümetinde görev alma arzusundaki kadrolar stratejik pozisyon kapma yarışına girdiler bile.

Ne demeli! Türkiye'nin elindeki zamanı gereksiz yere israf ettiğini düşünüyorum. **Zamanın değerini** bir türlü anlayamıyoruz.

Yunanistan

Son yıllarda Türkiye'nin nasıl **irtifa kaybetmekte** olduğunu ölçmenin bir çok yolu olabilir. Ben nisbeten basit bir ölçü öneriyorum. Komşumuz Yunanistan'ı izlemek.

Hatırlayalım. Avrupa Konseyine, NATO'ya beraber girdik. Ortak Pazarla ortaklık anlaşmasını beraber imzaladık. İkinci dünya savaşının sonundan yakın

bir geçmişe kadar ekonomik gelişmişlik açısından mukayese edilebilir düzeyde idik.

Yunanistan hiç bir zaman kapalı bir komuta ekonomisine yönelmedi. O nedenle 1980 öncesinde ekonomik gelişmesi biraz daha hızlı oldu. Ancak, Özal reformlarından sonra Türkiye aradaki farkı **hızla kapamaya** başladı.

İç pazarımız daha büyüktü. Nüfusumuz daha gençti. Türk özel teşebbüsü daha dinamik bir tavır sergiledi. Türkiye turizm alanında bile Yunanistan'ı geçebildi.

Fakat, bütün bunlar 1970'lerin sonunda yaptığımız **stratejik hatayı** telafi etmeye yetmiyor. Yunanistan AB'ye zamanında tam üye oldu. Biz o kararı alamadık. Araya 12 Eylül girdi. Sonra Doğu Bloku çöktü. Treni kaçırdık.

Sonuç ortada. Onlar tam üye. Biz daha bekleme salonuna giremedik. Orada demokrasi tartışılan bir konu olmaktan çıktı. Burada hala darbe ihtimalinden söz ediyoruz.

Geçtiğimiz günlerde, Yunanistan **Avrupa Para Birliğine** katılmak için gerekli ekonomik operasyonu başlattı. Biz enflasyonun yüzde 100'den yüzde 60'a inip inmeyeceğini bilmiyoruz.

Bir de işin dış politika boyutu var. Üçüncü dünyacı aydınlarımızın rüyası nihayet gerçekleşecek galiba. Batı Türkiye'ye üçüncü dünya ülkesi muamelesi yapmaya hazırlanıyor. Buna “**tenzil-i rütbe**” diyebiliriz.

Zamanla Yarışmak

Gelişmişliğin bir tanımını da zaman kavramının evriminde bulabiliriz. Geleneksel tarım toplumları için zaman **statiktir**. Değişim değil çevresellik kuraldır. Devletler ve imparatorluklar yükselir ve çöker. Diğer şartlar aynı kalır.

İlk tren hattı açıldığında, Çin'de bir köye satış elemanı gitmiş. “Bakın, eskiden yürüyerek 15 günde gittiğiniz kente şimdi trenle 1 günde gideceksiniz” demiş. Yaşlı bir köylü sormuş: “**geri kalan 14 günde ne yapacağız?**”

Sanayi toplumu farklı bir zaman kavramı üstüne inşa edilir. **Mekanik saat** keşfedilmeden sanayi medeniyetinin kurulabileceğini düşünemeyiz. Hele sanayi sonrası toplumun, asla...

Bilişim çağında artık dakikalar, saniyeler önemlidir. Geri dönüş imkanı kalmaz. Borsada zamanında giren, zamanında çıkan kazanır. Yanlış zamanda giren ve çıkan kaybeder.

Daha da önemlisi, modern toplumda çevresellik biter. Yerini **evrim** alır. Soğuk savaş döneminde dünya siyasetinde yaşanan durağanlık bir istisna idi. Ve bitti. Yerine küreselleşmenin hızlı dinamikleri geldi. Tarih, adeta öc alırcasına hızlandı. Asya kaplanları **zamanında yapılmayan** finans sektörü reformunun faturasını ödüyorlar. Hızlı büyüme döneminde çok daha kolay içilecek acı reçeteleri şimdi küçülen bir ekonomide uygulamak zorunda kaldılar.

Türkiye, kısmen şans eseri, kısmen jeopolitik yeri sayesinde, 20inci yüzyılı ülkeler birinci liginde geçirdi. 21inci yüzyılda ikinci lige düşmek istemiyorsak **temel demokratik reformlar** konusunda biraz elimizi çabuk tutmamız gerekiyor. (28 Mart 1998)

TASARRUFUN VERGİLENDİRİLMESİ

Bir deli bir kuyuya taş atmış, bin akıllı çıkartmamış. 1993 yılında alınan **faizlerin vergilendirilmesi** kararı da öyle oldu. Hükümet uygulamayı geciktirmeyince karar 1998'de devreye girdi.

Aynı anda **vergi reformu tasarısının** Meclis'te görüşmeye açılması, vergi konusunda tartışmaları canlandırdı. Yeni tasarı da, faiz gelirlerine aynı mantık içinde yaklaşıyor.

Vergi konusunun kamuoyunda ayrıntılı şekilde ele alınmasından kendi hesabıma çok memnunum. Padişah kulluğundan **Cumhuriyet vatandaşlığına** giden süreçte, vergi bilinci hayati önem taşıyor.

Toplum ne vergi ödediğini ve neden ödediğini bu şekilde daha iyi öğreniyor. Osmanlı döneminden kalma çok veciz bir özdeyiş vardır. Anadolu insanının olaya yaklaşımını özetliyor.

“Ekende yok, biçende yok, yiyende ortak Osmanlı”. Neticede, devlet bir şey üretmiyor. Vatandaşın üretimine ortak çıkıyor. Bir kısmını kamu hizmeti olarak geri veriyor. Bir kısmını da bir takım vatandaşlara dağıtıyor.

Demokraside, devletin bizden ne kadar kaynağı ve nasıl alacağına gene bizler karar vereceğiz. Vergileri tartışmaya devam edelim.

Rantiye Üstüne

Yüksek enflasyonun nedeni kim? **Devlet**. Gelirinin üstünde harcama yapıyor. Aradaki farkı para basarak karşılıyor. Enflasyon oluyor. Mecburen nominal faizler yükseliyor.

Halbuki yüksek nominal faiz çok aldatici. Yüzde 100 enflasyon varsa, yüzde 120 faiz alan birinin reel faizi sadece yüzde 10. Ama nominal rakam 120. Bunu herkes anlıyor. Bazıları anlamamış gibi yapıyorlar.

Bir **rantiye edebiyatıdır** gidiyor. İktisatçılar boşyere sayılarla gerçeği açıklamaya çalışıyorlar. Başarılı olduğumuzu sanmıyorum.

Bir yandan ülkenin daha fazla yatırım yapmaya ihtiyacı var diyoruz. Yatırım tasarrufla olur. Aynı anda tasarruflarını yatırıma kanalize edenleri **cezalandırma** yolları arıyoruz.

Faiz geliri elde eden kimdir? Birincisi, gelirini tüketecek yerde tasarruf edendir. O da yetmiyor. Tasarrufunu gidip eve, arsaya yatırmayacak. O takdirde ekonominin üretken kapasitesine bir katkısı yok.

Ne yapacak? **Mevduata, devlet tahviline, repoya** yatıracak. Ancak o takdirde tasarruflar üretken kesimlere gidebilir. Fabrikaya, işyerine, otele, otobüse, kamyonu dönüşebilir.

Rantiye denen insanlar, tasarrufları ile ekonominin büyümesine olanak tanıyorlar. Karşılığında, tüketimlerini kısımları sayesinde üretilen **ek katma değerden** küçük bir pay alıyorlar.

Tasarruf yapan ve bunları mali kesim içinde tutan vatandaşlarımıza müteşekkir olmamız gerekiyor. Onları **teşvik etmeliyiz**. Türkiye'nin gelişmesine giden yol, onları rantıye diyerek aşağılamaktan geçmiyor.

Bir Örnek

Türkiye'de emeklilik sisteminin iflas etmeye mahkum olduğunu anlayan bir **beyaz yakalı çalışan** düşünelim. Yaşlı günleri için tedbir almak istiyor. Çalışarak kazandığı ve vergisini ödediği gelirin hepsini tüketmiyor.

Biri kısmını yaşlılık günleri için ayırıyor. Bankaya koyuyor. Elde ettiği faizlere hiç dokunmuyor. Onları da olduğu gibi **geriye yatırıyor**. Çünkü tasarrufunun amacı, geleceğini güvenceye almak.

Bu vatandaşımızın yıldan yıla bankadaki mevduatı iki kaynaktan artacak. Biri ücret gelirinden her yıl gerçekleştirdiği tasarruf. Diğeri eski tasarrufunun neması olan faiz geliri.

Bir an için ekonomi mantığını filan unutalım. Elimizi vicdanımıza koyup cevaplandıralım. Bu vatandaşın faiz gelirinden vergi almak **hakkaniyete** sığar mı? Adam onu tüketmiyor ki! Gene tasarruf ediyor.

Gayrimenkulle karşılaştıralım. Ev aldınız. Değeri her yıl artıyor. Evi satmadığınız sürece değer artışına vergi koymak mümkün mü? Hayır. Ama mevduatınızın **değer artışına** vergi ödemek zorunda bırakılıyorsunuz.

İşin ekonomi kısmına bakalım. Bu vergi tasarrufları nasıl etkiler? Cevap açık. Tasarrufları azaltır. Bunun sonucu ne olur? Bir yandan yatırımlar düşerken, diğer yandan faizler yükselir. Ekonominin büyüme hızı **yavaşlar**.

Faizlerin vergilendirilmesi halinde dahi, mali kesime geri yatırılan bölümün **vergiden muaf** olması gerektiği sanıyorum ki çok açık. Faiz gelirlerinde vergi, olsa olsa, bunlar tüketilmek için mali sistemden çekildiği zaman söz konusu olmalıdır.

Vergi, bir yandan tasarrufu teşvik etmeli, diğer yandan mali kesime yönlendirmelidir. Aksi halde ekonomi **zararlı** çıkacaktır. (2 Nisan 1998)

EKONOMİDEN HABERLER

Şanslı olanlar şimdiden Kurban Bayramı tatiline başladılar. Mevsim biraz erken olsa da, büyük kentlerin yorgunluğunu atmak için güney kıyıları iyi bir fırsat. Bizler de o kervana katılıyoruz.

Tatil ortamında okuyucuma kötü haber vermek istemiyorum. Neyse ki, son günlerde ekonomiden gelen haberler fena değil. Tatil keyfinizi bozmayacak.

1997'nin milli gelir sayıları yayınlandı. Ekonomimiz rekordan rekora koşuyor. Büyüme hızı **yüzde 8'e** vurmuş. Bu üçüncü yıl, büyüme hızı yüzde 7-8 aralığında dolaşıyor.

Üstelik, 1997'de tarımda mahsul kötü oldu. Mevsim iyi gitmedi. Neticede tarım kesimi yüzde 2 küçüldü. Halbuki ortalama büyüme hızı yüzde 3'lerde seyrediyor.

Ortalamayı tutursa, büyüme hızı **yüzde 8.7** gibi tarihi bir rekora varacakmış.

Üst üste yüzde 8 büyüme hızlarını eskiden Güney Doğu kaplanlarında görürdük. Şimdi tüyleri döküldü. Türkiye'ye kimse aslan kaplan demiyor ama reel ekonominin performansı çok etkileyici.

Bir küçük açmaz var. Genellikle biz Türkler yüksek büyüme hızlarından **korkarız**. Bir türlü ekonomi çok hızlı büyüyor diye sevinemeyiz. Tam tersine, tedirgin oluruz.

Neden? Çünkü geçmişte ekonomi birkaç yıl hızlı büyüyünce ardından mutlaka bir **kriz gelirdi**. 1950'lerden 1994'e hep öyle oldu. Çünkü büyümenin ardından döviz sorunu belirirdi. Bu kez oradan da haberler iyi.

Döviz Bol

Merkez Bankası 1997 yılı Ödemeler Bilançosunu açıkladı. Sayılar beklediğimiz gibi. 58.8 milyar dolar döviz gelirimiz, 61.5 milyar dolar döviz giderimiz olmuş. Bunun içine ihracat, turizm, faiz, navlun, işçi dövizleri, vs. hepsi dahil.

Buna göre, cari işlemler dengesi açığı **2.8 milyar dolar**. Ayrıca "net hata noksan kalemi" 2.7 milyar dolar ekside. İkisini toplayınca, döviz açığı **5.5 milyar dolar** olarak karşımıza çıkıyor.

1996'da aynı sayı 4.3 milyar dolarmış. Cüzi bir bozulma var. Ama önemli değil. 500 milyon dolar doğrudan yabancı sermaye girmiş. Portföy yatırımları da 1.5 milyar dolar. Yani borçlanarak finanse edilecek döviz açığı sadece **3.5 milyar dolar**.

Türkiye ekonomisi bu düzeyde dış borç bulmakta zorlanmaz. Nitekim zorlanmadı.

Ocak 1998 dış ticaret sayıları da yayınlandı. Geçen yıl Şubat ayına gelen Şeker Bayramı bu yıl Ocak'da idi. Dolayısı ile 1996 ile karşılaştırmalar çok gerçekçi değil. Ama bazı ipuçları taşıyor.

Ocak'ta ihracat geçen yıla kıyasla yüzde 0.4 azalarak 2 milyar dolar olmuş. İthalat ise (sıkı durun) yüzde 14.7'lik düşüşle 3.1 milyar dolara inmiş. Bu durumda dış ticaret açığı da **yüzde 33** gerilemiş ve 1.1 milyar dolarda kalmış.

TL'nin değer kazandığını, sanayicilerimizin iç ve dış pazarlarda rekabet gücünün kalmadığını iddia edenler bu sayılara ne diyecek? Yatırımcı açısından dövizin cazibesi **hızla azalacaktır**.

Enflasyon İnecek

Mart ayı enflasyonu TEFE'de **yüzde 4**, TÜFE'de **yüzde 4.4** olarak açıklandı. Ben TEFE'de yüzde 3.9 bekliyordum. Sonuçtan memnun olduğumu ifade edebilirim. Sanırım bütün ekonomik aktörler enflasyonun inişe geçtiğini artık kabul ediyor.

Karamsarlar inişin geçici olacağı kanısında. Yaz ve sonrasında tekrar tırmanmasını bekliyorlar. İyimserler hem Nisan-Haziran döneminde daha fazla düşüş öngörüyor. Hem de yaz ve sonbahardaki yükselişin daha kısıtlı kalacağını tahmin ediyor. Ben arada bir yerdeyim.

Geçtiğimiz günlerde, ekonomide bir yavaşlama beklediğimi yazdım. Dolayısı ile, enflasyondaki inişin **nisbeten kalıcı** olmasını daha yüksek ihtimal görüyorum.

Seçimin 1999 ilkbaharına ve hatta sonbaharına sarkması da enflasyon açısından çok olumlu bir haber. Yılmaz hükümetinin siyasi ufku uzadıkça, enflasyon cephesinde başarı şansı artıyor.

Özelleştirmeden iyi haberler geliyor. Hükümet GSM'den Mayıs **sonunda 1 milyar dolar** alacak. Ardından İş Bankası, vs. çok sayıda özelleştirme geliyor. Eğer şaşırıp bu kaynakları popülist politikalarla savurmazlarsa, maliye politikası daha da sıkılacak demektir.

Tüm ekonomik aktörlerin ekonomideki yavaşlamaya ve enflasyondaki düşüşe göre hesaplarını **gözden geçirmelerinde** yarar var.

Faizler Düşerken

Bu söylediklerimizden, önümüzdeki aylarda ekonomide **istikrarın artmasını** beklediğimiz anlaşılıyor. TL faizlerinin bu durumdan etkilenmesi kaçınılmazdır.

Reel faizlerin önce yükselip sonra düşmesini bekliyorduk. Belki geçici yükselme bile gerçekleşmeyebilir. Düşen enflasyonla birlikte, nominal faizlerde **iniş eğilimi** sürecektir.

Bu günlerde, tasarrufçuya **üç ve altı ay vadeli kağıtları** öneririz. Hem riski az, hem de getirisi yüksek. Ancak, geç kalmamak gerekiyor. Faizler hızla düşebilir. Çabuk olan kazanacaktır. (5 Nisan 1998)

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞE METHİYE

Üç semavi dinin kutsal günleri bu yıl Nisan ayının ilk yarısında kesişti. Müslüman dünyası **Kurban Bayramını** kutluyor. Hemen ardından Hristiyanların Paskalyası ve Musevilerin Hamursuzu gelecek.

Biz de Bayramı üç dinin en içiçe olduğu bölgede, **Akdeniz kıyılarında** geçiriyoruz. Üstelik etrafımız neredeyse tümü Hristiyanlık öncesinden, Antik Yunan, Helenistik ve Roma dönemlerinden kalıntılarla dolu.

2000 yıl öncesinde buralarda oturanların bizlerden çok farklı inançları olduğunu hatırlatıyorlar. **Hotel Asteria** 'nın lokantasında yemeklerimizi Side'nin muhteşem tiyatrosunu seyrederek yiyoruz.

Uzun yüzyıllar boyu ıssız kalmış bir tiyatro. Kimsenin ilgisini çekmemiş. Yağmurla, depremle yavaş yavaş göçmüştü. Onu inşa eden ustaların el mahareti sayesinde doğaya ve insanoğluna direnebilmiş.

Kaderi son 20 yılda değişti. Antalya kıyılarındaki **turizm patlaması** onu ve başka birçok tarihi eseri kurtardı. Köylülerin bahçe duvarı yapmak için taşlarını söktükleri kalıntılara yeniden can verdi.

Mevsimin erken olmasına rağmen, Antalya kıyı şeridindeki tesislerde **yabancı turistler** çoğunlukta. Yaz aylarında egemenlik kayıtsız şartsız Almanlara geçiyormuş. Son yıllarda ezeli rakipleri Rusların gücü artmaya başlamış.

Buradan bakınca, modern Türkiye'nin yeni mabedleri **oteller ve diskolar** gibi duruyor. Side'nin antik tiyatrosu onların yanında küçük ve sönük kalıyor.

Otelin karşısındaki diskoya neredeyse iki tiyatro sığar. Ona rağmen sezonda giremeyenler oluyormuş.

Değişen Türkiye

Turistik bölgeleri ziyaret zihin açıyor. Bölgeye ilk kez 35 yıl önce, 1960'ların başında gelmişim. Bir öğrenci grubu Antalya'dan Kemer'e kamyonla gidebilmiştik. Side ise çok fakir bir köydü.

Şimdi, Türkiye'nin **İçe dönük zihniyet dünyasını** değiştirecek gelişmeleri biraz hayret, biraz sevinçle izliyoruz. Sadece Antalya değil. Bütün Batı Anadolu'da piyasanın güçlenmesi ve insan hareketleri bin yıllık statik toplum yapısını hızla çözüyor. Bu süreç, oralardan Anadolu'nun diğer yörelerine yayılıyor.

Antalya sahili tam anlamı ile bir **Babil kulesi**. Plajdaki kafeye müşteri cezbetmeye çalışan orta yaşlı adama yaklaşıyorum. Türkçe birşeyler soruyorum. Almanca cevap veriyor.

Mecburen kırık dökük Almanca dönüyorum. Kendisini Türk zannettiğimi söyleyince gülüyor. Herkes öyle zannediyor ama ben **Bavyeralitym** diyorum. Halbuki Almanı Türkten ayırdedecek kadar iyi bir gözlemci olduğumu sanırdım.

Ekonomik gelişme ve küreselleşme Türkiye'nin coğrafyasını değiştirdi. **Dünyadan kopuk** köy toplulukları kayboldu. Hem kentler büyüdü. Hem de köyle kent arasındaki uçurumlar kapandı.

Yabancı kavramı da değişiyor. Eskiden insanımız kendi köyünden, belki kazasından olmayan herkesi **yabancı** sayardı. Biraz şüphe ile bakardı. Memleketin neresi sorusunun cevabı dar bir yöreye işaret ederdi.

Çevredeki nesnelere tümü Türk malı olurdu. Çok değil, 10 yıl önce yurt dışından her dönüşte otomobillerin **yeknasaklığına** takılırdım. Avrupa'daki marka ve model çeşitliliği ile bizim Renault ve Murat'lar tam bir tezat teşkil ediyordu.

Bazılarımız şikayet etse de, AB ile Gümrük Birliği Türkiye'nin **estetik ufkundaki** değişime çok büyük katkı yaptı. Modern toplumun en önemli özelliklerinden biri olan mal çeşitliliğini getirdi.

Hoşgörüyü Davet

Nesneler dünyasındaki bu gelişmeyi **zihniyet dünyamız** günü gününe takip edemiyor. Buna şaşırıyoruz. Başka toplumların da, benzer dönemlerde benzer tepkileri yaşadığını biliyoruz.

Türkiye bir yandan hızla yeryüzü ile bütünleşiyor. Farklı toplumlar ve kültürlerle ekonomik ve diğer **alışverişlerini** arttırıyor. Bir vatandaşımız Papa'ya suikast yapıyor. Bir başkası onunla dinler arası diyalog yollarını açıyor.

Ama bir yandan hızlı değişimden **korkuyoruz**. Çeşitliliği bir tehdit gibi algılıyoruz. Korku bizi sertleştiriyor. Hoşgörü yerini bağnazlığa bırakıyor. Bağnazlıklar birbirinden güç alıyor.

Bu fasit daireyi nasıl kıracağız? Daha **hoşgörülü** olarak. Farklılığı içimize sindirerek. Herkesin kendimize benzemesini talep etmeyerek. Kamusal alanı bizden farklı olanlarla paylaşmaya rıza göstererek.

Okuyucularımın Kurban Bayramını kutlarım. (9 Nisan 1998)

EĞİTİMDE REFORM İHTİYACI

Türkiye'de toplumsal ve siyasi değişimin iki motoru var. Biri küreselleşme. Diğeri ekonomik gelişme. Her ikisi de birbirini besliyor. Yeni koşullara ayak uydurmakta zorlanan kurumların toplum tarafından daha kolay algılanmasına olanak tanıyor.

Türkiye dünyayı öğrenip tanıdıkça, güçlü "kutsal devlet" anlayışına rağmen, **ekonomik devletçiliğin zararları** belirginleşiyor. Medyada her gün devlet işletmeciliğinin bir kötü örneği sergileniyor.

Daha da önemlisi, bizzat devleti yönetenlerin bu konuda seslerini yükseltiyor olması. Şikayetler artık sadece sıradan vatandaştan kaynaklanmıyor. **Bakan düzeyine** kadar tırmandı.

Bu gelişmeleri olumlu buluyor ve memnuniyet duyuyoruz. Son günlerde, eleştiriler **eğitim sistemine** de yönelmeye başladı. Devletçi ve bürokratik anlayışın ülkenin geleceğine de ipotek koyduğunu hissedenler artıyor.

21inci yüzyıl için Türkiye'nin en önemli sorununun **eğitimin kalitesi** olduğunu düşünüyorum. Son bir yıldır gündemi işgal eden 8 yıllık zorunlu eğitim bu sorunun çözümüne doğru atılmış bir adımdı. Bunu kabul ediyorum.

Maalesef, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkartılması çok farklı bir kavgaya endekslendi. Laiklik ve vicdan özgürlüğü kutuplaşmasına kilitlendi. Bu arada, esas tartışılması gereken konu, yani Türkiye'de **eğitimin kalitesi** tartışılmadı.

Zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkması ile birlikte, kamu orta eğitimi daha fazla kaynak ayırmaya başladı. Bu da olumlu bir gelişme. Ancak, dünya deneyiminin çok net gösterdiği bir başka husus var.

Bir toplumsal faaliyete daha çok kaynak aktarılması ille üretimin artacağı anlamına gelmiyor. Tam tersine, sık sık üretimin sabit kalması yada azalması ile sonuçlanabiliyor. Çünkü, kaynakla beraber **israf da artabiliyor**.

Ezbercilik

Geçen hafta akademisyenlerin ağırlıkta olduğu bir akşam yemeğine katıldık. Aramızda Nobel ödüllü bir iktisatçı bile vardı. Bir sürü şey konuşurken, laf döndü dolaştı eğitim konusuna geldi.

Çocukları halen ilk ve orta eğitimde okuyanların neredeyse isyan halinde olduklarını gördüm. 20 yıldır Türkiye'de oturan ve çocuğunu Türkiye'de okutan Amerikalı bir dostumun şikayetleri özellikle ilgimi çekti.

Bir kaç gün sonra, **Yavuz Donat'ın** Milliyet gazetesindeki köşesinde aynı konu işlendi. Alman annelerin Türk eğitim sisteminden şikayetleri kelimesi kelimesine tutuyordu.

Sorun ne? **Ezbercilik**. Çocuklarımıza soru sormayı, eleştirel düşünmeyi, yaratıcı olmayı öğretmek için en küçük bir çabamız yok. Tam tersine, onların papağan gibi ezberlemelerini istiyoruz.

Orta eğitim sistemi tümü ile ezber üstüne kurulmuş durumda. Sınıfta tartışma yok. Şaşırtıcı değil. Eğer **doğru tekse**, onu tartışmak olanaksızdır. Doğruyu ezberlersiniz, olur biter.

Ya doğru tek değilse? Ya yaşam koşulları bugünün doğrularının yarın yanlış olmasına yol açacaksa? Ya mühim olan bilgi değil, bilginin kullanılma biçimi ise?

Newsweek dergisinin 30 Mart sayısında Michael Elliot'un ABD'nin eğitim sorunları üstüne bir yazısı çıktı. Yazar, Amerikan eğitim sisteminin aslında çok başarılı olduğunu savunuyor. O arada, başarılı bir orta eğitim sisteminin gençlere vermesi gereken esas becerileri tanımlamış.

“Yaratıcılık. Gruplar halinde çalışabilme yeteneği. İnsanlarla kolay ilişkiye girmek. Farklı kökenlerden gelen insanlara saygı duymak. Yazı ve hesap programlarını kullanabilecek kadar mütevazı bilgisayar becerisi.”

Bunlardan hangisini biz çocuklarımıza veriyoruz? Hiçbiri. Çünkü bunlar ezberle elde edilecek beceri ve yetenekler değil. Ama 21inci yüzyılda yüksek katma değer üretebilmek için mutlaka **gerekli beceriler** onlar.

Büyük İsrif

Sayıları lütfen aklınızda tutun. Zorunlu eğitime tabi 6-14 yaş grubunda takriben **11 milyon** gencimiz var. Bunların tümü okula gidiyor. Lise çağındaki 4 milyon gencin bugün yarısından fazlası gene okulda. Birkaç yıl içinde bu sayı da **3 milyona** ulaşır.

Evet. Üç aşağı beş yukarı **14 milyon** çocuk ve genç. Bunlara toplum kaynak ayırıyor. Binalar, öğretmenler, Milli Eğitim Müdürleri, vs... Aileleri para harcıyor. Giyecekleri, yiyecekleri, kitapları, vs...

Türkiye'nin toplam faal nüfusu 22 milyon civarında. Yani 22 milyon kişi çalışıyor ve üretiyor. 63 milyonun geri kalanı onların ürettiklerini tüketiyor. **En büyük yatırım** okumakta olan 14 milyon gencimize yapıyoruz.

Ama okullarda onların ileride yüksek katma değer üretmelerini sağlayacak beceri ve yetenekleri veremiyoruz. Her yıl, 14 milyon vatandaşımızın 14 milyon emek yılını **boşa harcıyoruz**. Moturu çalışıp patinaj yapan bir otomobil gibi.

Türkiye'deki en büyük israf bence bu. Her yıl **10 milyonların boşa giden eğitim yıllarında**. Çözüm yollarına başka bir yazımda değinmek istiyorum. (12 Nisan 1998)

ATEŞ DUVARI

Bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki gelişmeleri hepimiz epey hayretle, biraz kıskançlıkla izliyoruz. İnternet'in başına geçip bütün dünya ile anında iletişim kurmanın **mucizevi** bir boyutu var.

İnternet'i düzenli şekilde kullananlardanım. Her seferinde, elimde olmadan küçük de olsa şaşırıyorum. Dünyanın öbür ucunda bir yere ulaşmak için bilgisayar klavyesinin tuşlarına basarken, acaba cevap gelecek mi diye tereddüt ediyorum. Ve cevap geliyor.

Bu arada, internet öncesinde hayal etmekte zorlandığımız sorunlar da ortaya çıkmaya başladı. Geçen yıl, **İstanbul Bilgi Üniversitesinin** makinasına dışarıdan bir **korsan** girdi. Kim olduğunu bile bilmiyoruz.

Bizim sayfalarımızın günlerce uğraşıp sayfaları yenilemeleri gerekti. Bu yıl, tersine bir olayla karşılaştık.

Öğrencilerin kullandığı bilgisayar laboratuvarından aynı işlem bir başka kuruma yapılmış. Şikayet ettiler. Yapanı araştırdık ama bulmak mümkün olmadı. Belli ki korsanlık yapmayı seven İBÜ öğrencilerinden biri. **Ama hangisi?**

Tedbir almak gerekti. İnternet'e bağlanan “server” adı verilen bilgisayarları bu tür korsanlıklara karşı korumak için geliştirilmiş bir **program** satın aldık. Bayağı yüksek bir para ödedik.

Programın adı **“firewall”** yada **“ateşduvarı”**. Bilgisayarı ziyaret edenlerin içeride dolaşmalarını engelliyor. Böylece korsanların zarar vermesini olanaksız hale getiriyor.

Genç Müteşebbisler

Kim üretiyor böyle programları diye çok merak etmişim. Geçen hafta, **Le Nouvel Observateur** adlı haftalık Fransız dergisinden öğrendim. İlgimi çekti. Okuyucularıyla paylaşmak istedim.

Marius Nacht, 36 yaşında bir İsraili. Romanya'da doğmuş ve çocukken ailesi ile İsrail'e göç etmişler. Askerliğini pilot olarak yapmış. Sonra Shlomo Kramer ve Gil Shwed adlı, biri 34 diğeri 30 yaşındaki iki arkadaşı ile bir şirket kurmuşlar: **“Check Point Software Technologies Ltd”**.

İnternet'teki baş döndürücü gelişmeye rağmen kimsenin “server” bilgisayarları **korsanlara ve virüslere** karşı korumadığını farketmişler. İnternet geliştikçe, bu yönde ciddi bir ihtiyacın oluşacağına karar vermişler.

Gerisi nisbeten kolay. Oturup gerekli programı yazmışlar. Piyasaya çıkınca, gerçekten talebin çok büyük olduğu anlaşılımış. İlk önce onlar girdiği için, kısa sürede piyasayı ele geçirmişler.

Rakipler gelmiş. Ama o arada piyasa payları yüzde 40'larda istikrar bulmuş. 1995'de 5 milyon dolar ciro yapmışlar. 1997'de ciroları 83 milyon dolara yükselmiş. Şimdi sıkı durun. Şirketin 1997 karı **40 milyon dolar**. Yani, cironun yarısı kadar kar elde etmişler.

Bu büyümenin doğal sonucu olarak üç arkadaşın serveti çığ gibi artıyor. Şu anda şirketin değeri 300 milyon dolar olarak tahmin ediliyor. Ortak başına **100 milyon dolar** düşüyor.

Ya Türkiye?

Bu gerçek hikayeden çıkartılacak çok sayıda ders olduğunu düşünüyorum. En önemlisi, **küreselleşmenin ve yeni teknolojilerin** yeni gelişen ülkelere çok büyük ufuklar açabildiğini gösteriyor.

Marius Nacht ve ortakları ABD vatandaşı olsa, yada Amerika'da otursa, normal karşılardık. Ama değiller. İsrail'de yaşıyorlar. Şirketlerini orada kurmuşlar. Programı orada yazmışlar.

İnternet sonrası dünyanın en belirgin farklarından biri burada. **Coğrafya ile ekonomi arasındaki bağ** kopuyor. Son model bir bilgisayarınız ve moderniz varsa, nerede ikamet ettiğinizin hiç bir önemi kalmıyor.

Ateşduvarını bir vatandaşımız da örebilirdi. Çünkü Türkiye de internet omurgasının içinde yer alıyor. Nacht'ın ulaştığı tüm sisteme bizler de ulaşabiliyoruz. Teknik altyapı, vs. **bahaneler** bulmak mümkün değil.

Türkiye'nin büyük bir teşebbüs gücü olduğu kesinlikle doğru. Ancak, bunun daha çok geleneksel sektörlerde yoğunlaştığı da bir gerçek. İnşaatta, tekstilde, hizmetlerdeki dinamizmi **ileri teknolojilerde** göremiyoruz.

Neden acaba? **Ezbercilik** üstüne inşa edilen eğitim sisteminin bunda büyük payı olduğunu düşünüyorum. (16 Nisan 1998)

ENFLASYONLA MÜCADELENİN ÖNCELİĞİ

Yıllardan sonra Türkiye'nin **nisbeten ciddi** bir hükümetle yönetilmesinin ekonomiye olumlu etkileri ortaya çıkmaya başladı. Yanlış anlaşılmasın. Yılmaz hükümetini methetmek gibi bir amacımız yok.

Ancak, şunu kabul etmek gerekiyor. Yılmaz hükümeti, daha önceki Çiller ve Erbakan hükümetlerinden çok daha iyi. Daha ciddi. Daha sorumlu davranıyor. Daha az ucuz popülizm yapıyor.

Çiller'le birlikte kamu yönetiminde hızlı bir **bozulma** yaşadık. REFAHYOL bu gidişe tuz biber ekti. Dolayısı ile, **yakın geçmişle** karşılaştırınca, ANASOL-D hükümetinin uyguladığı politikalar ekonominin yönetiminde önemli bir düzelmeye tekabül ediyor.

İktisat politikalarına biraz **ciddiyet** gelince, kısa sürede olumlu sonuçlar beliriyor. Bu sütunda sık sık tekrarladığımız gibi, Türkiye'nin reel ekonomisi çok güçlü ve dinamik.

Devlet daha az gölge edince, potansiyelini daha iyi kullanabiliyor. Bu arada, dış konjonktür de korkulduğu kadar olumsuz etki yapmadı. Asya krizinin ham petrol fiyatlarında yol açtığı **düşüş** diğer olumsuz etkilerini telafi etti.

Ekonominin bu ilkbahardan itibaren **yavaşlaması** ihtimalini hala çok yüksek görüyoruz. Vergi gelirleri hakkında yayınlanan geçici ve kısmi sayılar bu beklentimizi güçlendiriyor.

Hatırlatalım. Özelleştirme gelirleri hariç, bütçe 2 katrilyon TL, biz ise 1 katrilyon TL faiz öncesi fazla öngörmüştük. Şimdi bu sayının **3 katrilyon TL** olarak gerçekleşeceği söyleniyor. 12 milyar dolar yada GSMH'nin yüzde 6'sı eder.

Maliye politikasının bu çapta kısılmasının büyümeyi en az **3 puan** aşağı çekmesi kaçınılmazdır.

Fırsat Kullananındır

Hükümetin **müstesna bir fırsat** yakaladığı kanısındayım. Üç yıldır hızlı büyüyen ekonomi kamu gelirlerinde önemli bir artışa olanak tanıdı. Kamu harcamalarında ise daha tutumlu davranıldı.

Maliye Bakanı Temizel'in hakkını vermek lazım. Kendisini faizlerin vergilendirilmesi konusunda çok eleştirdik. Hala eleştiriyoruz. Fakat, paralelinde bütçenin harcama kalemlerine önemli bir disiplin getirdiğini memnuniyetle izliyoruz.

Temizel'in gayreti ile, Maliye'nin **vergi kaçığının** üstüne gitmeye başlaması da çok olumlu bir gelişme. Hükümetin vergi reformunu Meclis'e getirmekteki kararlılığı da bence vergi kaçığının azalmasına katkı yapıyor.

Neticede, uzun süredir ilk defa Türkiye'nin enflasyonla mücadelede **başarılı** olma ihtimali beliriyor. Hükümetle CHP arasında uzlaşmanın tesis edilmesi ve seçimlerin 1999'a kalması da başarı şansını yükseltiyor.

Bundan sonra hata yapılmazsa, enflasyonda kalıcı bir düşüşün mümkün olduğunu düşünüyorum.

Önce Enflasyon

Bir başka tartışmaya değinmek istiyorum. Enflasyonla mücadele konusunda kamuoyunda katılmadığım bir görüş var. Pek çok kişi, enflasyonun netice itibariyle maliye ve para politikalarından kaynaklandığını kabul etmekte zorlanıyor.

Bu görüşü savunanlar, enflasyonu "**yapısal**" olarak niteliyorlar. Dolayısı ile, yapısal reformlar yapılmadığı sürece enflasyonun düşürülemeyeceğini öneriyorlar. Listeyi hepimiz ezberledik. Sosyal güvenlik reformu, vergi reformu, Merkez Bankasının bağımsızlığı, özelleştirme, vs...

Bu görüşe katılmıyoruz. Arjantin'in hiperenflasyonunu alteden Maliye Bakanı **Cavallo** Ocak ayında İstanbul'da yaptığı konuşmada durumu çok iyi özetlemişti. Ne dedi Cavallo?

Yapısal reformlar enflasyonla mücadelenin önkoşulu **olamaz**. Tam tersine, enflasyonun uluslararası düzeylere düşürülmesi yapısal reformların gerçekleşmesini **kolaylaştırır**.

Şunu çok iyi anlamamız gerekiyor. Nedensellik yapısal reformlardan düşük enflasyona gitmez. Düşük enflasyondan **yapısal reformlara** gider. Türkiye ekonomisinde yapılabilecek en önemli yapısal reform zaten enflasyonun düşürülmesidir.

Kamuoyu Yılmaz hükümetine enflasyonla mücadele çabasında **destek olmalıdır**. (19 Nisan 1998)

TOPLUM NE DÜŞÜNÜYOR?

Demokrasilerde siyasi kutuplaşmayı **olağan** karşılamak gerekiyor. Fransa'da, soğuk savaş öncesinde Komünist Partisi önemli bir gerginliğin odağı olmuştu. Şimdi onların yerini Le Pen'in ırkçı olduğu iddia edilen **Ulusal Cephe** partisi aldı.

İtalya da benzer bir süreci yaşadı. İtalyan Komünist Partisinin gücünü kaybetmesinden sonra Kuzey İtalya'da bağımsız bir devlet kurmak **isteyen Kuzey Ligi** çok heyecan yarattı.

Buradan bakınca sıkıcı gibi duran Amerikan siyaseti de sürekli kutuplaşma nedenleri üretir. 1950'lerin başında, her taşın altında komünistleri bulan **Senatör McCarthy** vardı. Çok zarar verdi.

Derken zenci-beyaz ilişkileri geldi. Sonra, Vietnam savaşı. Bugün de **kürtaj** konusu dindar muhafazakarlarla laik kesimler arasında cinayetlere ve bombalamalara kadar giden çatışmalar yaratıyor.

Çok önemli bir soru var. Bir ülkedeki siyasi kutuplaşmalar toplum tarafından da paylaşıyor mu? Yoksa sadece **siyasi sınıfın ve seçkinlerin** bir bardak suda kopardıkları fırtınalar mı?

Bir Kitap

Boston Üniversitesinden sosyoloji profesörü Alan Wolfe'nin yeni bir araştırması yayınlandı. Adı anlamlı. "**Gene de tek milletiz**" (One Nation. After All). Amerikayı böldüğü düşünülen sorunların toplum tarafından nasıl algılandığını saptamaya çalışıyor.

Wolfe Amerikan toplumunun belkemiğini oluşturan **orta sınıfı** incelemiş. Orta büyüklükteki kentlerin banliyösünde oturan vatandaşlar. Evleri ve arabaları var. Vergilerini ödüyorlar. Çocuklarını üniversiteye yolluyorlar.

Kentlerden biri Hristiyon köktendinciliğin merkezi. Diğeri daha liberal. Üçüncüsü zenci sorununu en canlı yaşayan Güney kenti. Dördüncüsü ise Meksika sınırında.

Bulguları çok ilginç. Orta sınıf içinde muhafazakar inançları ve ahlaki değerleri güçlü kesimler bile, **hoşgörülü** çıkıyor. Dindar yada liberal, hepsi başka insanlara kendi değerlerinin zorlanmasına karşı çıkıyor.

Wolfe şu sonuca varıyor. Siyasetteki kutuplaşmaya toplum düzeyinde raslanmıyor. Toplum, siyaseti yapan seçkinlerden çok daha **yumuşak tavırlı**. Ve hoşgörülü.

Anahtar sözcük "**hoşgörü**". Bu sütunda çok sık vurguladığımız bir sözcük. Vatandaşın güçlü kanılara ve inançlara sahip olması, ille aynı anda hoşgörülü olmadığı anlamına gelmiyor.

Derin Türkiye

Benzer bir araştırma bugün Türkiye için yapılırsa acaba ne sonuç elde ederdik diye düşündüm. Biz orta sınıfı Amerikalılar kadar iyi tanımlamış değiliz. Fakat o kadar zor olmasa gerek.

Örneğin **türban sorunu**. Otomobili ve evi olan, kız çocuğunu başı açık üniversiteye yollayan vatandaşın türbana tavrı ne? Türbanlı öğrencilerin üniversiteye girmesine o da karşı mı? Yoksa, daha hoşgörülü mü?

Vatandaşın türbana yaklaşımı oturduğu kentin nüfusuna yada coğrafi yerine bağlı mı? Hepsini **birleştiren** genel unsurlar var mı?

Türkiye'de konu çok. Refah Partisinin **kapatılmasının** derin Türkiye tarafından nasıl algılandığına bakmak gerekir. Orta sınıf, siyasi partilerin kapatılmasını nasıl karşılıyor? Biliyor muyuz? Hayır.

İstanbul Anakent Belediye Başkanı Erdoğan'ın yaptığı konuşma nedeniyle mahkum edilmesi de incelenmeli. MÜSİAD üyesi sigorta şirketi kurucularının DGM'ye çıkartılmaları da...

Benim sezgin, Türkiye'de de sıradan vatandaşın hoşgörü düzeyinin epey **yüksek çıkacağı** yönünde. Türk orta sınıfının genel tavrının Amerika'dan çok farklı olmasını beklemiyorum.

Derin Türkiye belki gürlütücü değil. Siyasi arenayı paylaşan seçkinlerin karşısında fazla sesini çıkartmayı sevmiyor. Genellikle seçim zamanını beklemeyi, kendisini **oy sandığında** ifade etmeyi tercih ediyor.

Peki. Neden bu tür araştırmalar bizde yapılmıyor? Yapılırsa bile ortaya çıkmıyor? Acaba Türkiye'nin seçkinleri hala üzerlerinden "**toplum korkusunu**" atamadıkları için mi? (23 Nisan 1998)

SAYILAR HEP DOĞRU SÖYLEMEZ

Yalan söylemenin bir yolunun da sayıların arzulan şekildedir toparlanmasından yada tefsirinden geçtiği bilinir. İktisatçıları, istatistikleri kullanarak **bilimsel yalanları** gerçek diye vatandaşa pazarlamakla suçlayan çoktur.

Böyle şeyler sık sık oluyor. Örneğin, Borsa endeksinin 1000'den önce 500'e düştüğünü varsayalım. Borsadaki yatırımcı **yüzde 50** zarar etti dersek, gerçeği yansıtır.

Bir adım daha atalım. Endeks kısa süre sonra 500'den 750'ye yükselsin. Borsa yüzde 50 arttı demeye hakkımız olur. Peki, yüzde 50 düşen Borsa tekrar yüzde 50 yükseldiğine göre, yatırımcının **zararı kalmadı** diyebilir miyiz?

Dememek gerekir. Çünkü, yatırımcı aslında endeksin 1000 puan olduğu günlere kıyasla hala **yüzde 25** zarardadır. Yüzde hesabında kullanılan baz 1000'den 500'e indiği için, yüzde oranları birbiri ile karşılaştırılabilir nitelikte değildir.

Hesabın bu kadar açık olmasına rağmen, bazen iyi niyetle, bazen kasıtlı, yukarıdakine benzer değerlendirmeler yapılır. Bir kısmı, oran oyunlarıdır. Başkaları, **kullanılan sayılardan** kaynaklanır.

Dolaşan Bayramlar

Türkiye ekonomisinden bir örnek vermek istiyorum. 1997 yılı Ocak ve Şubat ayları ile 1998 yılı Ocak ve Şubat aylarının bazı verilerini karşılaştırırken çok dikkatli olmak gerekir.

Neden? Çok basit. Şeker Bayramı geçen yıl Şubat ayına denk geldi. Bu yıl ise Şeker Bayramı Ocak ayının son haftasına kaydı. Dolayısı ile, Bayram tatili bir yıldan diğerine **ay değiştirdi**.

Ne önemi var? Çok önemi var. Bayramlarda uzun tatil geleneği kentlilerde ve orta-üst orta sınıflarda artık yerleşti. Pek çok temel gösterge Bayram tatilinden etkileniyor.

Örneğin, Bayram ayında **ihracat ve ithalat** mutlaka azalıyor. Gümrüklerin açık olduğu gün sayısı düştüğünden, daha az muamele yapılabilir. İhracatçılar, esas itibarıyla dış piyasaya bağımlı olduklarından Bayram öncesi sevkıyatı artırıyor.

İthalatçılar Bayramda sanayinin ve alışverişin de yavaşlayacağını biliyor. O nedenle ithalat daha çok düşüyor.

1997'de, Ocak'ta 3.6 milyar dolar olan ithalat, Bayram yüzünden Şubat'ta 3.1 milyar dolara inmiş. 1998'de **tam tersi** olmuş. Ocak'ta ithalat 3.1 milyar dolar, Şubat'ta ise 3.7 milyar dolar.

Sanayi Üretiminde aynı durumu gözlütüyoruz. 1997'de Ocak endeksi 111.4, Şubat endeksi 96.8, Mart endeksi 119.2 olmuş. Yani Bayram **sanayi üretimini** önemli miktarda etkilemiş.

1998'de Bayram Ocak ayına kayınca, Şubat'ta sanayi üretiminde geçen yıla kıyasla yüzde 15.6 artış gözüküyor. Endeks 112'ye çıkıyor. Demek ki, Şubat ayı sayılarına bakarak bir genellemeye gitmek **çok gerçekçi değil**.

Acele Etmeyelim

Şunu söylemeye çalışıyorum. Ekonominin seyrini Ocak ve Şubat sayılarına bakarak tahmin etmekte zorlanıyoruz. En azından Mart sayılarını beklemek gerekiyor. Mart'ta geçen yıl da bu yıl da Bayram yoktu. O bakıma Mart sayıları daha sağlam bir **karşılaştırma** olanağı sağlayacak.

Bir ay önce 1998'de büyüme hızında ciddi bir **yavaşlama** beklediğimizi yazmıştık. Şimdilik bu beklentimizi değiştirmedik. Ocak-Şubat döneminin yayınlanan sayıları bu beklenti ile çelişmiyor.

Fakat, karşılaştırma zorlukları nedeniyle, beklentiyi doğruluyor da diyemiyoruz. Eğer beklediğimiz yavaşlama olursa, enflasyon tahminlerimizi de **birkaç puan aşağı** çekmek gerekebilir.

Son bir uyarı daha. Bu yıl Nisan'da Kurban Bayramı tam bir hafta ekonomik faaliyetlerin durmasına neden oldu. Geçen yıl Kurban Bayramı bu kadar uzun sürmemişti. O bakıma, esas manzarayı görmek için **Mayıs sayılarının** yayınlanmasına kadar sabretmek belki daha doğru olacak. (26 Nisan 1998)

İYİMSERLİK ACISI

Arada sırada okuyucularıyla dertleşme ihtiyacını duyuyorum. Ekonomi ve siyasetin mekanik gerçekliği yerine daha karmaşık ama o ölçüde çözümsüz konulara girme fırsatını kullanmak için.

Bu tür yazılar akıllı ikinci plana düşürme lüksünü sağlıyor. Hep akılcı olmak zaten çok sıkıcı. Akıl ve mantığın fazlası insanı kurutuyor. İnsan ruhunun **zenginliğini** yakalamayı zorlaştırıyor.

Duygusallık ne kadar farklı. Mantığı yok ama, insanı insan yapan özelliklerin başında duygular var. Sevinmek, üzölmek, heyecanlanmak. Hissetmek...

Elimizde olmadan, duygular aklımıza hükmedebiliyor. Tüm duygusallıktan bağımsız gibi duran uzun analizlerin arkasında yer alabiliyor.

Kronik **kötümserler**, teknik bilgilerini felaketin kaçınılmazlığını kanıtlamak için kullanabiliyorlar. **İyimserler** de pembe tablolar çizmek için. Çoğunluğun ise ruh hali birinden öbürüne gidip geliyor.

Bazen hoşkulu oluyoruz. Kendimize ve Türkiye'ye güven duyuyoruz. Parlak bir geleceğin filizlendiğini görüyoruz. Bazen umutsuzluk galip geliyor. Yarınların dünden bile kötü geçeceğinden korkuyoruz.

Acaba buna da **psikolojik konjonktür** mü demeli? Ekonomide hızlı büyüme dönemlerinin ardından yavaş büyüme dönemlerinin gelmesi, sonra ekonomik faaliyetin tekrar canlanması gibi.

Kim Kazanıyor?

Kendimi **iyimserler arasında** tahayyül ediyorum. Genelde karamsar bir insan olmadığımı düşünüyorum. Bu kişilik özelliğimin yazılarıma da yansıdığını sanıyorum.

Önce bardağın yarısının dolu olduğunu görenlerdenim. Yani önce olumlu gelişmelerin neler olduğunu anlamaya çalışırım. Ancak onları tesbit ettikten sonra olumsuzların analizine girerim.

Türkiye'de iyimserlik kolay değil. Durum o kadar da kötü değil demenin büyük bir albenisi yok. Kötümsere daha çok ilgi var. Eleştirenin **alkış alması** daha kolay. Eleştirileri yanlış olsa bile.

Çiller TÜSİAD için yazdığı raporda ekonominin büyük bir krize sürüklenmekte olduğunu iddia etmişti. Önce Bakan, sonra **Başbakan** oldu. Birileri durumun o kadar umutsuz olmadığını söyledi. Kimse haklı çıktıklarını bile hatırlamadı.

Sonra 1993'de ben ekonominin ertesi yıl krize gireceğini yazdım. O sıralar Başbakan olan Çiller Türkiye ekonomisi en parlak devrini yaşıyor diye demeçler verdi. Ne oldu?

Anlıyorum ki mühim olan doğruları söylemek değil. Esas sanat, insanların **duymak istedikleri şeyi** zamanında söylemek. İsterse hepsi yanlış olsun. Son yüzyılın tarihi en büyük heyecanların en yanlış hipotezler üstüne kurulabileceğini bize yeterince kanıtlıyor.

Yorgunluk İşaretleri

Şu günlerde, kendimden şikayetçiyim. Ekonomi, siyaset, herşey üstüme bir **karabasan gibi** geliyor. Kendime kızıyorum. Doğrusu ya, iyimserliğim nedeniyle kızıyorum.

Bir çok neden var. Örneğin, Türkiye'nin Batı ile bütünleşme sürecinin kesintisiz devam edeceğini düşünmüştüm. İşler hiç de öyle gitmiyor. Tam tersine, Avrupa'dan uzaklaştığımızı, Batı ile aramıza **karakedilerin** girdiğini izliyorum.

"**Batı bizi almaz**" diyen kötümserler haklı mı çıkıyor? Yoksa, Batı'yı sadece bir askeri müttefik olarak görüp, onun değerlerini hiç bir zaman benimsemeyenler mi kazanıyor? Bilmiyorum.

Bati'dan kopma arayışları beni açıkça çok rahatsız ediyor. Komplolarını sevmem. Ama sanki bilinçli bir çaba, bir komplo var gibi duruyor. Birileri Türkiye'yi **demokrasi cephesinden** uzaklaştırmak istiyorlar.

İçeride de aynı yönde gelişmeler birbirini izliyor. Birkaç yıl önce "**Türkiye bunları aştı, artık olmaz**" dediğimiz uygulamalarla karşılaşıyoruz. Sonunu nereye varacağını bilmiyoruz.

İyimser yanım bütün bunların geçici olduğunu söylüyor. Öyle ya, bizim nesil neler gördü geçirdi. 12 Mart'ı, 12 Eylül'ü, biraz **fire** ile de olsa atlattık. Bunu da atlattırız elbette.

Ama o arada yaşlandık. Dön dolaş gene aynı noktaya geri gel. Hani herşey dah iyiyeye gidecekti?

Şu sıralarda, iyimserlik bana **acı** veriyor. Gececek herhalde.
(1 Mayıs 1998)

FAİZLER DÜŞERKEN

Günler göz açık kapayınca kadar geçiyor. Yılbaşında yaptığımız tahminlerde, **reel faizlerin** ilkbahara kadar yüksek seyrettikten sonra Haziran'da düşeceğini öngörmüştük.

O nedenle tasarrufçuya **günlük ve haftalık repoda** kalmasını önermiştik. Nisan başında ise **3 hatta 6 aylık** orta vadeli kağıtların avantajlı olduğunu yazdık. Nitekim, Mart'ta yüzde 110'larda gezinen faizler Nisan içinde yüzde 100'e indi.

Getirileri kısaca hesaplayalım. Nisan'da döviz sepeti devalüasyonu **yüzde 4.1** oldu. Enflasyon sayıları bugün yayınlanacak. TEFE için bizim beklentimiz **yüzde 3.7** civarı.

Nisan başına yüzde 105'den alınan Hazine bonosunun aylık getirisi ise **yüzde 6.4** oldu. Yüzde 73 ortalamadan haftalık repo da aynı getiriyi sağladı.

Demek ki, Nisan ayında TL için reel faiz yüzde 2'nin üstünde gerçekleşmiş. Yıllık tempoda **yüzde 24'e** ulaşıyor. Bu ise 1997 yılı ortalamasının üstünde bir sayı. Beklediğimiz gibi, reel faizler Nisan ayında yüksek seyretmiş.

Bir konuya dikkatinizi çekmek istiyorum. Bu sonuçta devalüasyonun yavaşlamasının hiç etkisi yok. Çünkü Nisan'da devalüasyon yavaşlamamış, tam tersine **hızlanmış**.

Beklediğimiz enflasyon oranı çıkarsa, TL Nisan'da **değer kaybetmiş** olacak. Şubat ve Mart aylarında da Merkez Bankası TL'nin enflasyonun üstünde değer kaybetmesine izin vermişti. Başka bir yazıda bu konuyu ele alacağız.

Hazine Rahat

Hazine'nin nakit akımındaki **düzelme**yi memnuniyetle izliyoruz. İlk çeyrekte vergi hasılatı bütçenin üstünde gerçekleşti. Mart sayıları daha yayınlanmadı ama açıklandı. Faiz öncesinde planlanan fazla tutturulmuş.

Faiz gelirlerinden alınan vergiler, bütçe sayılarını geçmişle karşılaştırmayı bir miktar zorlaştırıyor. Vergi stopajı bir yandan geliri şişirirken, aynı anda da faiz ödemelerini arttırıyor.

Yani, vergi gelirindeki artışın bir bölümü "**hayali**". Onun etkisini düştükten sonra vergi gelirindeki hakiki artışı halen hesaplayamadım. Ama, Yılmaz hükümetinin genelde bütçe disiplinini sağlamakta başarılı olduğunu görüyoruz.

Üstüne, Türkcell ve Telsim'den alınan 1 milyar dolar lisans ücreti geldi. Önümüzdeki hafta da İş Bankası özelleştirmesinden 600 milyon dolar kasaya girecek.

Özelleştirme gelirleri Mayıs ayı borçlanmasına yansıyor. Hazine, 1.3 katrilyon TL itfa yaparken, sadece 1 katrilyon TL tutarında ihale açacağını açıkladı. Arada **300 trilyon TL** fark var.

Bu ne demek? Piyasalara 1.4 katrilyon TL girecek. Sadece 1 katrilyon TL çıkacak. Makul bir varsayım yapalım. İtfa edilen Hazine kağıtlarının sahiplerinin bu parayı tekrar Hazine'ye borç vermek isteyeceklerini kabul edelim.

Ortada 300 trilyon TL'lik Hazine bonosu eksikliği olacak. Başka türlü söyleyebiliriz. Tahvil talebi, tahvil arzının üstünde kalacak. Talep arzdan fazla ise ne olur? Fiyatlar yükselir. Yani **faizler düşer**.

Vade Sorunları

Faizlerin seyrini izlemek için bu noktada analize **vade boyutunu** dahil etmek gerekiyor. Hazine'nin vade tercihi, faizlerin ne ölçüde gerileyeceğini belirleyecek. Çünkü, yüksek enflasyon beklentileri tam kırılmadı.

Piyasalar Temmuz'a kadar enflasyonun ineceğini kabul ediyor. Daha sonrası belirsiz. **Genel kanı**, sonbahara doğru enflasyonun tekrar yükseleceği yönünde. Siyasi istikrarsızlık da bu beklentiyi güçlendiriyor.

Hazine faiz giderlerini indirmeyi hedeflerse, vadeyi **üç ay** tutması çıkarına. Fakat, bir başka ihtimal Hazine'nin ortalama vadeyi uzatmayı tercih etmesi. O takdirde, talep fazlasından yararlanarak dokuz hatta oniki aylık bono bile çıkartabilir.

Bence, ilki daha akıllı olurdu. İkinci yol, faiz ödemelerini bu yıl bütçesinden bir sonraki bütçeye atmaya yarıyor. Bu bir muhasebe oyunu. Bedeli de devletin faiz yükünün artması. Vadenin kısa tutulması ise faiz yükünü azaltacak.

Tasarrufçunun bütün bunları göz önünde tutarak karar alması gerekiyor. Altı hatta dokuz aylık bonolara girmenin **düşük riskli ve iyi getirili** bir tercih olduğu kanısındayım. (3 Mayıs 1998)

KÜRESELLEŞME SOHBETİ

Salı günü İstanbul Bilgi Üniversitesinde çok ilginç bir misafirimiz vardı. Hikayesi anlatmaya değer. Ayrıca konuşmasının bazı temalarına da değinmek istiyorum.

Misafirin ünvanı şöyle: **Professor the Lord Desai of St.Clement Danes.** Ne var bunda diyeceksiniz? Adam belli ki hem profesör hem de Lord. Doğrudur. Ama görüldüğü kadar sıradan değil.

1969'da bir yıllığına, kısa adı LSE olan **London School of Economics and Political Science'a** gittim. Amerika'dan yeni doktora almış genç bir Hintli hoca ile arkadaş olduk. Adı **Meghnad Desai** idi.

Hindistan'da doğmuş ve üniversiteyi okumuş. ABD üstünden İngiltere'ye gelmiş. İkimizde de solculuk var. **Marksist iktisat teorisine** ilgi duyuyoruz. Desai tartışmalarımızı bir kitap haline getirdi.

1975'de kitabın Türkçeye çevrilmesine ve Birikim yayınlarından yayınlanmasına yardım ettim. Solda iktisada ilgi az olduğu için çok satmadı. Hem iktisatçı hem de solcu olanlar okudu.

Yıllar geçti. Desai'nin LSE'de profesör olduğunu duydum. **İngiliz İşçi Partisinde** de aktif rol almıştı. Müşterek arkadaşlarımızdan bizdeki il başkanlığı muadili bir göreve seçildiğini öğrendim.

1991'de Kraliçe'nin muhalefetteki İşçi Partisi kontenjanından **hayat boyu Lord'luk** ünvanı verdiği haberi İstanbul'a kadar ulaştı. Benim Hintli solcu dostum, Lordlar Kamerasına katılmıştı.

Kozmopolit Dünya

Lord Desai'nin konferans konusu ortama uyuyordu. **"Küreselleşme: Efsane mi? Gerçek mi?"**. Ortamı tarif etmem gerekiyor.

Konferans, Bilgi Üniversitesinin Manchester Business School ile işbirliği içinde gerçekleştirdiği **"Executive MBA"** programı çerçevesinde düzenlendi. Her ay, kendi alanında ünlü bir kişi **"Hayati Konular"** (Vital Topics) başlığı altında konuşuyor.

Bir diğer bağlantı LSE. Bilgi Üniversitesinin **"Üstün Başarı Programları"** LSE ile paralel yürütülüyor. Öğrencilerimiz, sınavlarına girerek LSE'den de diploma alabiliyorlar.

Üniversitede Çin'li öğrenciler, Amerikalı, Rumen, İngiliz öğretim üyeleri var. Desai Hindistan'dan gelebilecek birkaç isim verdi. Hindistan dünyanın en büyük film sanayine sahip. Sinema bölümü için hoca önerdi.

Konuşmasında da, özellikle iyi eğitilmiş kadrolar için artık milli sınır diye bir kavramın kalmadığını vurguladı. Dünya düzeyinde hareketlilik kazanan sadece sermaye değil. **Seçkinler de** en az finans akımları kadar kolay ülke değiştirebiliyorlar.

Küreselleşme Geçici mi?

Desai'nin konuşmasının ana teması, küreselleşme olgusunun ana eksenlerinin teşhis edilmesi idi. Kısaca, küreselleşmeye karşı çıkan yada küçümseyen fikir akımlarını eleştirdi.

Kalıcı bir ekonomik ve toplumsal gelişme ile karşı karşıya olduğumuz kanısında. Hatta, daha işin başındayız diyor. Yani, şu ana kadar küreselleşme dediğimiz şey, aslında buzdağının sadece suyun üstünde görünen kısmı.

21.inci yüzyılda, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmaya devam etmesini bekliyorum. Ekonomide yaşanan gelişmeler daha **siyasete yansımada**. Önümüzdeki yıllarda bunların siyasete etkileri ön plana geçecek.

Ekonomi kendi içinde **değişen koşullara uyma** yeteneğine ve becerisine sahip. Uyum sürecinin şüphesiz insani maliyetleri var. Birileri işsiz kalıyor. Firmalar batıyor. Rekabet edemeyenler zorlanıyor.

Türkiye'de de görüyoruz. Neticede, şu yada bu şekilde, üretici firmalar, küreselleşmenin getirdiği rekabet koşullarının gereklerini yapıyorlar.

Ya siyaset? Desai, İşçi Partisinin ve Blair'in başarısını orada görüyor. **"Küreselleşme mantığının geri çevrilmez olduğunu anladık. Kafalarımızı değiştirmeden vatandaşın bizi iktidara getirmeyeceğini gördük. Çok zor ve sıkıntılı oldu. Ama değiştik ve sonucunu aldık"** diyor.

Türkiye'nin temel sorunu da **siyasette**. Bakalım, siyasi yapımızı ve üstüne inşa edildiği zihniyetimizi değiştirmeyi becerebilecek miyiz? (7 Mayıs 1998)

BİRLEŞME

Dünya ekonomisi şirket birleşme haberleri ile çalkalanıyor. Son haber Türkiye'de bile medyanın çok ilgisini çekti. Gazetelerin birinci sayfasına kadar çıktı.

Tahmin ettiğiniz gibi, **Mercedes'le Chrysler'in** birleşmesinden söz ediyorum. Mercedes, son yirmi yıldır bütün dünyanın en prestijli otomobil markası oldu. Para ve iktidarın olmazsa olmaz göstergesi niteliğini kazandı.

Chrysler ise pek çok ünlü markayı üretiyor. Jeep'ler şimdi çok moda. Benim gençliğimin bütün taksi ve dolmuşları Dodge, Plymouth yada DeSoto olurdu. Üçünü de Chrysler üretiyordu.

Otomobil markalarının çok göz önünde olması kamuoyu ilgisinin şüphesiz bir nedeni. Ancak, bu şirket birleşmesinin başka özellikleri de dikkati çekiyor.

Amerika'da üç otomobil şirketi var. Chrysler bu üçlünün **en küçüğü**. Bir süre önce, Japon rekabeti karşısında az kalsın batıyordu. Hükümetin verdiği kredi ile toparlandı. Hafızam beni aldatmıyorsa, bu operasyonu gerçekleştiren **Iacocca** Cumhurbaşkanlığına adaylığını bile koydu.

Ama birleştiği şirket Amerikalı değil. Ayrıntılar tam kesinleşmese de, yeni şirkette yönetim ağırlığının **Almanlara** geçeceği anlaşılıyor. İki farklı yönetim kültürünün nasıl beraberce yaşayacağı merak konusu.

Yeni sanayileşen ülkelerin sektöre girmesi sonucu otomotifte kapasite fazlası oluşmuştu. Artan rekabet zayıf ve küçük üreticilerin yaşama şansını azaltıyordu. İflaslar ve birleşmeler bekleniyordu.

Nasıl Oluyor?

Aynı sektörde iki şirketin birleşmesi bazen önemli avantajlar sağlayabiliyor. Küçük belki daha güzel ama geleneksel sanayilerde **büyük daha karlı** oluyor. Bunun bir çok nedeni var.

Büyük şirket, genel ve sabit giderlerin cirodaki payını indirebiliyor. Pazar payının yükselmesi reklam ve tanıtım masraflarında önemli tasarruflar sağlıyor. Ürün geliştirmek için gerekli kaynakları bulmak kolaylaşıyor. Kısaca, şirket büyüdükçe, **rekabete karşı direnebilme** olanağı artıyor.

Anglosakson modeli, şirket birleşmelerini kolaylaştıran bir kurumsal yapı içeriyor. Sistemin anahtarı **hisse senedi borsası**.

Birleşme para ile yapılmıyor. Yani bir şirket, öbür şirketin hissedarlarına paralarını verip hisselerini satın almıyor. **Kendi hisse senetlerini** veriyor. Bazen, yeni bir şirket kuruluyor ve iki şirketin hisseleri yeni şirketinkilerle değiştiriliyor.

İki yönetim anlaşınca, her iki şirketin hissedarlar genel kurulu toplanıyor. Yönetimin hazırladığı teklifi kabul veya reddetmek yetkisi genel kurulda. Oylama yapılıyor. İki genel kurul da kabul ederse birleşme gerçekleşiyor.

Örneğin, birleşme sonuçlanırsa, Chrysler hisselerine sahip olanlar onları iade edip yerine belirli bir oranda **Daimler hisse senedi** alacaklar. Hepsisi bu kadar.

Birleşemeyen Türkiye

Dikkatinizi çekmiştir. Türkiye’de şirket birleşmesi neredeyse hiç olmaz. Bizde böyle bir adet yoktur. Hiç düşündünüz mü? Neden acaba?

Üç hususun altını çizmek istiyorum. Birincisi **mülkiyet yapısı**. İkincisi **kurumsal çerçeve**. Üçüncüsü **zihniyet**.

Türkiye ekonomisine hala **“aile şirketleri”** hakim. Borsada işlem görse bile, her şirketin bir “sahibi” var. Hisse çoğunluğu ve yönetim bu kişi yada ailede. Adları öyle olsa da, bizim şirketlerimizin mülkiyeti aslında **“anonim”** değil.

Türk şirketlerinin en belirgin özelliği sahiplik ve yönetimin aynı insanlarda somutlaşması. Gelişmiş ülkelerde ise kural, yönetime karışmayan hissedarlar ve profesyonel yöneticilerdir.

Hukuki yapı da birleşmeyi kolaylaştırmıyor. Ağır aksak işleyen bir mevzuat var. Hayat ve emeklilik sigortalarının gelişmemiş olması, anonim mülkiyeti engelliyor.

Bütün bunlar önemli. Fakat, daha da önemlisi galiba biz birleşmeyi sevmiyoruz. **“Küçük olsun benim olsun”** anlayışı tüm topluma damgasını vurmuş. Bırakın birleşmeyi, Türk insanı ortaklık kurmakta bile zorlanıyor.

Bir gözlem. Büyük firmalarımız yabancılarla çok kolay “joint-venture” yapıyorlar. Peki, **kendi aralarında** yapabiliyorlar mı? Hayır. Nedenini çok merak ediyorum.

Birleşemeyen sadece şirketler değil ki. Siyasi partiler de birleşemiyor. Dernekler de birleşemiyor. İşin bu boyutu iktisatçının uzmanlık alanından çıkıyor, psikolojinin, hatta belki **psikiyatrinin** alanına giriyor. (10 Mayıs 1998)

PIYASA YARATICIDIR

Çetin Altan ustamızın dünkü yazısından ilham alıyorum. Memduh Şevket Esenal’la bir sohbetinden yola çıkmış. Esenal’ın **“ben yaptım oldu”** mantığı ile inceden alayını bize aktarıyor.

Türkiye siyasetinde hala aynı mantık geçerli. Kamuda karar alma yetkisi olanlar, kanun yada yönetmelik çıkartılmasının sorunun çözülmesi için yeterli olduğunu düşünüyorlar.

Ama öyle olmuyor. Toplumun ve ekonominin **kendi iç akli** var. Bununla çelişen kararlar alındığı takdirde, etkisiz kalıyor. Hatta, kamu otoritesinin beklentisinin tam tersine sonuçlar bile doğurabiliyor.

Okuyucularım hatırlayacak. Yılmaz hükümetinin faiz gelirlerini vergilemesine karşı durduk. Ekonomi ve piyasa kuralları ile uyumsuzluğunu açıklamaya çalıştık. Tasarrufların mutlaka bunları **delecek yöntemler** arayacağını söyledik.

Ekonominin en temel kuralı nedir? Bir mal yada hizmete **talep varsa**, mutlaka onu üreten birileri ortaya çıkacaktır. Nitekim öyle oldu. Mali kurumlar, talebe tekabül eden ürünleri piyasaya sürmeye başladılar.

Dikkatle İzleyin

Boşluğun nerelerde oluşacağını tahmin ediyorduk. **TL cinsinden** faiz alınması halinde, enflasyonu telafi eden kısım da faiz gelirine dahil oluyor. Halbuki **döviz cinsinden** faiz alınması halinde, anaparanın değerindeki TL artış gelir sayılmıyor.

Maliye Bakanlığı bir hata daha yaptı. TL’de reel faiz değerlendirmesini yaparken, 12 aylık tüketici enflasyonunu temel almadı. Ortalama enflasyonu hesapladı.

Halbuki, geçen yıl enflasyon yükseldiği için ortalama enflasyon yıllık enflasyonun ciddi şekilde **altında** kalmıştı. Bu da TL faizi elde edenlerin gözünü korkuttu.

Şu anda piyasaya birbiri ardından **yeni mali araçların** sunulduğunu görüyoruz. Komşum Ali Rıza Kardüz bir tanesini yazdı. Diğer gazetelerde de, benzer yada başka aletler açıklanıyor.

Mali piyasaların gelişmişlik düzeyi, son derece karmaşık aletlerin kullanılmasına izin veriyor. Neticede hepsinin amacı aynı. Siz aslında faizinizi TL olarak alıyorsunuz. Fakat vergi mevzuatı açısından **döviz faizi** gibi duruyor.

“Swap”, “forward” gibi adlar kullanılıyor. Şekil şartına uyuluyor. Neticede tasarrufların faizden ödeyeceği vergi yükü hafifliyor. Vergi sonrasında eline geçen reel faiz **artıyor**.

Tavsiyemiz

Küçük tasarruflar için bir sorun yok. Ancak, eğer bu yıl faiz geliri nedeni ile beyanname verdiyseniz, yada önümüzdeki yıl vermek zorunda kalacağınızı düşünüyorsanız durum farklı.

Bazı tavsiyelerim var. Önce, en kısa sürede çalıştığınız bankanın **şube müdürü** veya **bireysel bankacılık sorumlusu** ile konuşmalısınız. Bakalım ne teklif ediyor.

Ancak, orada durmayın. **Diğer bankalarla** da temas edin. Bu ürünler daha yeni. Bütün kurumlar aynı derecede yaratıcı ve becerikli olmuyor. Bazılarının geri kalması çok normal.

Neyse ki Türkiye’de piyasalar çok **dinamik ve rekabetçi**. Bir kurumun yeniliğini hemen diğerleri de öğreniyor. Aynısını, hatta bazen daha iyisini müşterilerine sunuyorlar.

Türkiye ekonomisinde “ben yaptım oldu” devri geçti. Eninde sonunda bizim yöneticilerimiz de küresel ekonominin kurallarına uyma zorunluluğunu anlayacaklar. Ancak, onlar hayatın gerçeklerini öğreninceye kadar siz boş yere **zarar etmemeye** bakın. (14 Mayıs 1998)

YURTDIŞI PROFİLLERİ

SABAH gazetesinin İnternet’te yayınlanması (<http://www.sabah.com.tr>) yurt dışındaki vatandaşlarımızla ilişki kurmayı kolaylaştırdı. Birincisi, çok daha fazla insan bizleri okuyor. İkincisi, elektronik postaya mesajları geliyor.

Bir küçük gözlem. Havasından mı, suyundan mı bilmem, Türklere yurt dışında oturunca **daha kolay** yazıyorlar. Kısa vadeli ekonomik tahminlerimiz doğallıkla onları pek ilgilendirmiyor. Ama, genel konulardaki tüm yazılara en az birkaç mektup geliyor.

Ben mutlaka cevap veriyorum. Bazen sanal dünyada ilginç tesadüfler oluyor. Beklenmedik profillerle karşılaşıyorum. Bazılarını sizlerle tanıştırmak istiyorum.

Yüksek Teknoloji

Dr.Mehmet Cirit Kaliforniya’da oturuyor. Library Technologies Inc. şirketinin (<http://www.libtech.com>) yönetim kurulu başkanı. İsraili gençlerin geliştirdiği “Ateşduvarı” adlı bilgisayar programını konu alan yazıma (16 Nisan 98) cevap veriyor.

“**Türkiye’de müteşebbislerin önündeki en büyük engel, birincisi herkese birşeyler vadedip halkı kandıran devlet geleneği, ikincisi de dedikoduculuktan ileri gitmeyen basın... Müteşebbisliği sömürü olarak gören solcu-devletçi anlayış da işin tuzu biberi**”.

Dr.Cirit’in söylediklerine katılmamak mümkün mü?

Tansel Eryavaş 10 yıldır yurt dışında imiş. Lisans ve yüksek lisansını Türkiye’de okuduktan sonra ayrılmış. Şimdi ABD’de İnternet ve ötesi konularda çok önemli projeler üstünde çalışan bir şirketin sahibi.

Türkiye’ye gelip yatırım yapmayı düşünmüş. Teknik altyapının yeterli olduğu kanısında.

“**Sorun teknik değil, beni ve benim gibi bir sürü arkadaşımı düşündüren konular çok farklı. Benimle aynı sınıftan mezun olan 35 kişinin**

sadece 6-7’si Türkiye’de kaldı. Bizlerin yurt dışında olmasının nedenlerini sayabilirim”.

Eryavaş uzun bir liste yapmış. Ücret düzeyinin düşüklüğü önemli bir konu. Ezberci eğitimin altını özellikle çiziyor. Eğitilmiş kesimlerin yabancı hayranlığını ve güven eksikliğini sayıyor. Askerlik sorununa bile değiniyor.

Fakat, en çok kamu politikalarındaki **ufuk ve vizyon eksikliğini** vurguluyor. ABD Ticaret Bakanlığının yeni yayınladığı “Beliren Sayısal Ekonomi” (<http://www.ecommerce.gov/emerging.htm>) adlı raporu örnek gösteriyor.

Raporu İnternet’ten okudum ve gerçekten çok etkilendim.

Avrupa Türkleri

Tolga Ediz, hoşgörü ve özgürlük üstüne yazdıklarımla ilgilenmiş. Haklı olarak, Türkiye’de “bireysel özgürlük” kavramının çok yeni olduğunu belirtiyor. Esas ilginç olan kendi hikayesi.

Ediz, İngiliz Merkez Bankasında iktisatçı olarak çalışıyor. Ailesi ile 12 yaşında İngiltere’ye gelmişler. Eğitimini orada bitirmiş. O arada benim okulum London School of Economics’de (LSE) yüksek lisans yapmış.

“**Şu anda Türkiye’ye dönmeyi düşünmüyorum. Kalbim git, kafam dur diyor. Burada Türkiye’yi çok özleyorum ama orada uyum sağlayamıyorum**”.

İffet Yazıcı ise “**Paris’te büyüyem, okuyan ve şimdi çalışan bir işçi çocuğuyum**” diyor. Schlumberger Retail Petroleum Systems’de Marketing Communication Manager’miş.

Şirket birleşmeleri üstüne bir hiciv yazısını bize uyarlamış. Orijinalinde, Microsoft’un Vatikan’la birleşmesi anlatılıyor. Yazısı bunu Bill Gates’in Fazilet Partisini devralmasına dönüştürmüş. Çok güldüğümü söylemeliyim.

Başkalarına başka yazılarda değineceğiz. (17 Mayıs 1998)

SİZİN EMEKLİLİĞİNİZ

Sosyal güvenlik kurumlarında yaşanan facia nihayet kamuoyunda hakkettiği ilgiye kavuştu. Çok kişi yıllardır işin bu noktaya geleceğini söylüyordu. **Erken öten horoz** muamelesi gördük.

Yarın eninde sonunda bugün oluyor. Mühim olan, zamanında tedbir alıp, işi işten geçtikten sonra döğünmemek. Bunu bir türlü beceremiyoruz.

1998 yılı bütçe gerçekleştirmeleri yayımlandıkça, **SSK, Emekli Sandığı ve Bağkur** üçlüsünden oluşan emeklilik sisteminin bütçedeki temel açık kalemlerinden birini meydana getirdiği daha iyi görülüyor.

Reformda zaten çok geç kalınmıştı. Şimdi de, emeklilik yaşı ne olsun tartışması sürüyor. Kısa dönemde, anlamlı bir reform yapılmasını beklemiyoruz. Yapılsa bile, geç kalmanın **faturası** tahmin edilenden çok daha büyük çıkacak.

Emeklilik sisteminin çökmesinin sıradan vatandaş için anlamı ne? En çok konuşulan **enfasyona etkisi**. Kamu açıkları yapısal nedenlerle büyüdükçe, enfasyonu denetim altında tutmanın zorluğu hatırlatılıyor.

Sorunun bir de **bireysel boyutu** var. Esas vurgulanması gereken bence o.

Durum Kötü

Sizleri sayılara boğmak istemiyorum. Zaten bunların tümü gelecekle ilgili tahminler. Yani kesin sayıları bilmiyoruz ve veremiyoruz. Ama genel eğilimler açık ve seçik şekilde ortada.

Ekonomide **kaynaklar kısıtlı**. Bu Türkiye'ye özgü bir durum değil. En zengin ülkeler de dahil, bütün ekonomiler için geçerli. Dolayısı ile, mutlaka tercihler yapmak gerekiyor.

Bir devletin aynı anda hem çok sayıda insana iş olanağı yaratması, hem de onlara yüksek ücret ödemesi mümkün değil. İkisinden biri seçilecek. Türkiye kamu istihdamında cömert davrandı. Memur maaşları düşük kalmak zorunda.

Gene, hem insanları erken yaşta emekli edip, hem de yüksek emekli maaşları ödemek mümkün değil. Ne olacak? Mecburen emekli maaşları giderek daha da düşecek.

1990'lara kadar, hiç olmazsa Emekli Sandığına bağlı olanlar, nisbeten makul bir emeklilik maaşı alırlardı. Kira ödememek koşulu ile, emekli olduktan sonra beklentileri ile tutarlı bir yaşam düzeyine erişebilirlerdi.

Bu artık hayal oldu. 2000'li yıllarda, ister Emekli Sandığı, ister SSK, kimse emekli maaşı ile, çalıştığı dönemin hayat standartlarının yanına bile yaklaşamayacak.

Geleceğinizi Düşünün

Hangi yaşta olursanız olun, şimdiden bu gerçeği bilerek gerekli tedbirleri almaya başlamanızda yarar var. Çeşitli senaryoları inceledim. Kendime göre ek bazı hesaplar yaptım. Hepsi aynı yöne işaret ediyor.

Önümüzdeki 20-30 yıl boyunca, emekli maaşlarındaki **reel artış**, çalışan başına milli gelir artışının altında kalacak. Demek ki, emeklilerin **nisbi refah düzeyi** sürekli gerileyecek.

Reformun ne zaman ve ne ciddiyette yapılacağı doğallıkla çok önemli. Ama sonucu değiştirmiyor. Gecikme ve yarım yamalak yapılması, süreyi uzatıyor. Gerilemenin hızını artırıyor. O kadar.

Ayrıca, dünya deneyimi **sağlık harcamalarındaki** artışın ortalama reel gelir artışından daha yüksek seyredeceğini gösteriyor. Bu da en çok yaşlıları, yani emeklileri vuracak.

Korkarım "**her koyun kendi bacağından asılacak**". Bir an önce, emeklilik döneminizi nasıl güvene alacağınızı düşünmenizi hararetle tavsiye ederim. (21 Mayıs 1998)

DÜNYA ISINIYORMUŞ

Mayıs'ın son haftasına girdik. Batı Karadenizde sel felaketi. İstanbul'da bitmek tükenmek bilmeyen yağmurlar. Erciyes'e kar yağmış. Karanlık bir gökyüzü. Soba ve kaloriferler hala yanıyor.

Mayıs başından denize girdiğimiz yılları hatırlıyorum. Bu yıl daha kışıklıklarımızı kaldıramadık. Gazetelerde ısının mevsim ortalamasının çok altında seyrettiğini okuyoruz.

Halbuki kaç yıldır çevreciler ve bilim adamları başka şeyler söylüyorlardı. Dünyada petrol ve kömür tüketiminin artması sonucu, **sera etkisi** devreye girecekti. Fosil yakıtların kaçınılmaz yan ürünü karbon dioksit gazı yüzünden dünya ısınıyordu.

Hangisine inanalım? Bilim adamlarına mı, **kendi gözlerimize mi**? Dünya ısınıyorsa, ben neden üşüyorum? Bu ıslak ve soğuk hava dalgası nereden çıkıyor? Anlayamadık gitti.

Fütürolojinin Sınırları

Tüm karmaşık süreçlerde, geleceği tahmin etmenin yapısal sorunları var. Birincisi, bunları etkileyen faktör sayısı çok fazla. Örneğin nicel modellerde çözülmesi gereken **denklem ve bilinmeyen sayısı** o ölçüde yüksek oluyor.

Bilgisayarlar geliştikçe, işin bu kısmını halletmek kolaylaşıyor. Daha on yıl önce hesaplanması asırlar sürecektir denklemler, hızı her geçen gün artan "**paralel işlemciler**" sayesinde gün ve hafta gibi makul sürelerde çözülebiliyor.

Daha zor bir sorun, **safran raslantısının** sistemin asli unsurlarından biri olması. Statik modellerde bu olasılık teorisi raslantıyı hesaplama olanağını veriyor. Fakat işin içine reel zaman girince, durum karışıyor.

Çünkü, reel zamanda olayların oluş sırası önem kazanıyor. Futboldan bir örnek verebiliriz. Genelde, **kupayı ve ligi kazanan** takımlar farklı oluyor. İki defa üstüste kötü oynayan klüp kupadan elenir. Ama bazen üç defa üstüste kaybeden bir takım ligi kazanabilir.

Mevsimleri ve havayı inceleyen bilim dalları sayısal hesaplara müsait. Ona rağmen, çok büyük tahmin hataları yapılabiliyor. Hatta bazen olup biteni açıklamakta bile zorlanıyorlar.

Toplumla ilgili alanlarda geleceği öngörmek daha da zorlaşıyor. Çünkü insanları ve kurdukları kurumları **sayılara indirgemek** adeta imkansız. Yani işler büsbütün karışıyor.

Yanlış Tahminler

1970'lerde, dünyada doğal kaynakların insanoğlunun kurduğu medeniyete yetmeyeceği görüşü yaygınlaştı. Çok sayıda ciddi bilim adamının katıldığı "**Roma Klübü**" hammadde ve enerji kaynaklarının 2000'li yıllara doğru biteceğini önerdi.

En çok korkulan, petrolün altın gibi kıymete bineceği idi. Karamsar gelecek senaryoları çiziliyordu. **Petrol savaşlarından** söz ediliyordu.

Beklenen felaket gerçekleşti mi? Neyse ki hayır. Şu sıralarda, petrolün **reel fiyatı** OPEC'in ünlü fiyat artışı öncesine kadar geriledi. Çünkü, petrol üretimi tüketiminden daha hızlı arttı.

OPEC petrol ihraç eden ülkelerin kurdukları bir karteldi. Uzun dönemde başarılı olmadı. Bildiğimiz **arz ve talep kanunları** tekrar üstünlüğünü kanıtladı. Arzı talebinden hızlı büyüyen petrolün fiyatı düştü.

Ya **Japon ve Asya mucizesi**? On yıl önce, Anglosakson kapitalizminin çökmekte olduğu iddia ediliyordu. 21.inci yüzyılın Japonya ve Doğu Asya ülkelerinin hakimiyetinde geçeceği öneriliyordu. Acaba hala öyle düşünen kaldı mı?

Buna göre, bizim de bazen tahminlerimizde **yanılmamızı** hoşgörü ile karşılayacağınızı umarım. (24 Mayıs 1998)

DOĞRUSU BAŞKANLIK SİSTEMİDİR

Uzun süredir başkanlık sistemi lehine yazar çizerim. İlk ciddi fırsat, 1980'lerin sonunda konu Özal tarafından ortaya atıldığında çıktı. Eski yazılarıma baktım. **On yıldır** sürekli bu konuyu işlemişiz.

Son dönemde, Cumhurbaşkanı Demirel başkanlık sistemi tartışmalarını gündemde tutuyor. Saha presi uygulamıyor ama, düzenli şekilde o yönde bir müdahale yapıyor.

Siyasi sınıf içinde çok destek bulduğu söylenemez. Türkiye'de profesyonel siyasetçinin **ufku kısa dönemlidir**. Hatta anlık diyebiliriz. Sistemi düşünmez. O andaki çıkarlarını hesaplar.

Başkanlık sistemi Türkiye'ye siyasi istikrarın gelmesine katkı yapar mı diye sormaz. **"Ben ne olurum?"** diye bakar. Siyasi sınıfın kendi içinden siyasi reform çıkartabilmesini engelleyen en önemli nedenlerden biri budur.

Partilerdeki **lider hegemonyası** sorunu daha da zorlaştırır. Parlatmentonun bugünkü dağılımında, kanun çıkması için bile birden fazla liderin sahiplenmesi gerekir. Lider talimat vermedikçe, milletvekillerini Meclise getirmek imkansızdır.

Güçlü Meclis

Başkanlık sistemi tek başına siyasetin bütün sorunlarını çözmez. Hiç bir sistem tek başına çözemez. Hep aynı hususu vurguluyoruz. Tek tek sorunu çözmekte yetersiz kalsalar da, **çok sayıda reform** sistemi rahatlatır.

Başkanlık sistemi ile birlikte mutlaka seçim bölgesini değiştirmek gerekmektedir. **"İki turlu dar bölge"** sistemini savunuyoruz. Seçmenle vekili arasındaki bağı güçlendirmenin yolu bu yöntemden geçiyor.

Halkın oyu ile seçilen Başkanın güçlü bir Meclis tarafından **denetlenmesi** çok önemli. Başkanlık sistemine gelen eleştiriler daha çok bu noktada odaklanıyor. Halkın desteğini arkasına alan güçlü bir yürütme organından korkuluyor.

Bu korkuları paylaşmıyoruz. Tam tersine, başkanlık sistemini güçlü ve çalışan bir Meclis için **önkoşul** olarak görüyoruz. Demokrasinin gelişmesi için, her ikisine de ihtiyaç var.

Mevcut sistemin sorunları her geçen gün daha iyi anlaşılıyor. Milletvekili ve Meclis güçsüz. Sadece parti liderleri güçlü. Sonunda, amaçlananın tam tersi bir durumla karşı karşıya geliniyor.

Türkiye'de, **hem yürütme güçsüz, hem de Meclis**. Bütün güç birkaç parti liderinin elinde toplanmış gibi duruyor. Ne için? Türkiye'yi daha iyi yönetmek için mi? Maalesef hayır.

Aydınların Tavrı

Aydın kesimde başkanlık sistemine karşı büyük bir soğukluk hatta korku izliyorum. Nedenlerinin analizi bizi ilginç noktalara götürebilir.

Galiba en temeli, aydınlarımızın içinde büyüdükleri **jakoben-devletçi ideolojinin** etkisinden hala kurtulamamış olmaları.

Başkanlık sistemi genellikle bürokrasinin siyasi gücünde bir **gerilemeye** yol açar. Halkın seçtiği başkan ve teknisyen bakanları, politikaların oluşturulmasında inisiyatifi alırlar.

Meclisin güçlenmesi de aynı sonucu doğurur. Kanunları Meclis hazırlamaya başlar. Bürokrasi sadece uygulanma aşamasında kısmen etkin olabilir. Neticede siyaset ve kamu yönetiminde "seçilmişler" lehine, "atanmışlar" aleyhine **güç dağılımı** değişir.

Başkanlık sistemine ve dar bölgeye karşı çıkanları esas rahatsız eden bence bunlar. Muhaliflerin küçük bir bölümü olayın bilincinde. **Statükoyu** neden koruduklarını çok iyi biliyorlar. Diğerleri sadece sezgisel düzeyde tepki gösteriyor.

Başkanlık sisteminin yararlarını anlatmaya devam edeceğiz. (28 Mayıs 1998)

BÜTÇE FAZLASINI NE YAPALIM?

Başlık sizi aldatmasın. Türkiye'de bütçenin fazlası filan yok. Kamu kesimi **büyük açıklar** vermeyi sürdürüyor. Temel neden faiz ödemelerinin yüksekliği. Onun da esas nedeni yüksek enflasyon.

Çevresellik çok ilginç. Faiz ödemeleri neden yüksek? Çünkü enflasyon çok yüksek. Enflasyon neden böyle? Çünkü faiz ödemelerinin yol açtığı bütçe açıkları var. Gel de çık bu işin içinden...

Halbuki, faiz ödemeleri öncesinde bütçe bu yıl etkileyici fazlalar veriyor. Ocak-Mart dönemi kesin sayılar açıklandı. Fazla **514 trilyon TL** olmuş. Nisan sonu geçici sayılarına göre 800 trilyon TL'ye yaklaşmış. 3 milyar dolar ediyor.

Bu tempo ile gidersek, özelleştirme gelirleri dahil bütçe açığının milli gelirin **yüzde 7'sinin** altında kalmasını bekliyoruz. Fakat, faiz ödemelerinden enflasyon faktörünü indirince, bizim bütçe de **reel olarak** bu yıl küçük bir fazla verebilir.

Zaten son dönemde piyasalarda görülen nisbi istikrarın temel nedeni de bütçe disiplini sağlanan bu iyileşme.

ABD'nin Fazlası

Bütçesi fazla veren ülke ABD. Geçen hafta, bütçeyi yakından izlemekle görevli **Bütçe ve Yönetim Ofisinden** (OMB - ulaşmak için www.whitehouse.gov) son tahminler açıklandı.

Bu mali yılda, bütçe fazlasının **39 milyar dolar** olacağı hesaplanıyor. 1969 yılından bu yana ilk defa Federal Hükümetin bütçesi fazla verecek. Bu çapta bir fazla ise 1950'ler ortasında bu yana görülmemiştir.

Daha önemlisi, bütçe fazlalarının önümüzdeki **on yıl boyunca** sürmesi öngörülmüyor. 1999 için 55 milyar dolar, 2008 için 350 milyar dolar (Türkiye'nin 1998 milli geliri takriben 200 milyar dolar) bütçe fazlası hesaplanıyor.

Doğallıkla, Amerikalıları bütçe fazlasını ne yapacaklarını tartışmaya başladılar. Cumhuriyetçiler ve Demokratların iki ayrı teklifi var. Her iki parti de, fazla var diye kamu harcamalarının artırılmasının **yanlış olacağını** kabul ediyor.

Yani, kimse memurlara zam yapalım, tarım destek fiyatlarını bol keseden tatalım, devlette bir milyon yeni kadro açalım, Başkana üç yeni saray, yirmi yeni uçak alalım, emeklilik yaşını 65'den 48'e indirelim demiyor.

Cumhuriyetçiler **vergilerin indirilmesini** talep ediyorlar. Madem ki bu vergi düzeyinde hükümetin gelirlerinden giderlerinden yüksek çıkıyor, demek ki fazlayı vergi mükellifine iade edebiliriz diyorlar.

Clinton farklı düşünüyor. ABD'nin sosyal güvenlik sistemi şu anda fazla veriyor. Fakat yapılan hesaplar 2005 yılından sonra açıkların belireceğini gösteriyor. Clinton, bütçe fazlalarının **sosyal güvenliğe kaynak** olarak aktarılmasını istiyor.

Başka türlü ifade edelim. Clinton'un önerisinde vergiler aynı kalıyor ve bütçe fazlası kamu borçlarının geri ödenmesi için kullanılıyor. Cumhuriyetçi öneride kamu borçları aynı kalıyor ve bütçe fazlası vergileri düşürmek için kullanılıyor.

Tavuk ve Yumurta

Gene soralım. ABD dünyanın en güçlü ekonomisi olduğu için mi bütçesi fazla veriyor? Yoksa bütçe açığı sorununu böylesine kalıcı şekilde çözebildiği için mi dünyanın lideri?

Benim cevabımı biliyorsunuz. Elbette **ikincisi doğru**. Amerikan **siyasi sistemi**, toplumun ve kamu otoritesinin karşılaştığı sorunları hızla çözebilecek esnekliğe sahip. Başarının sırrı orada.

Sonuç? Biz enflasyonla, onlar bütçe fazlası ile uğraşıyorlar. ABD süpergüç. Türkiye ikinci lige düşme yolları arıyor. (31 Mayıs 1998)

ZORUNLU DEVİR KALKMALI

Bu haftanın ekonomide flaş olayı Merkez Bankasının kararı oldu. Çok yazıldı çizildi. Sanırım izlediniz. Kısaca hatırlatmakta yarar var.

Merkez Bankasının elindeki hukuki araçlardan biri de, bankaları ona döviz satmaya mecbur edebilmesi. Buna **zorunlu devir** deniyor. Şu anda bankalar elde ettikleri dövizin yüzde 10'unu Merkez Bankasına belirli tarihlerde satmakla yükümlü.

Bir ara bu oran daha yüksekti. Yüzde 25'ini satmaları gerekiyordu. Sonra yüzde 10'a düştü. Şimdi, **Haziran ve Temmuz** ayları için Merkez Bankası bu yükümlülüğü kaldırdı.

Zorunlu devrin püf noktası sadece miktar değil. Aynı zamanda fiyat. Bankalar bu dövizleri Merkez Bankasının bu amaçla **tesbit ettiği kurdan** satmak zorunda. Bu kur piyasa kurundan farklı olabilir.

Mantığı Yanlış

Ben zorunlu döviz devrine hepten karşıyım. Türkiye ekonomisine damgasını vuran **devletçi anlayışın** bir uzantısı olduğunu düşünüyorum. Halbuki, küreselleşme ekonomiye de damgasını vurdu.

Özal reformları öncesinde durum çok daha vahimdi. Bankalar elde ettikleri dövizin neredeyse **tümünü** Merkez Bankasına devrederlerdi. Çünkü, devlet döviz kazanmaz ama çok döviz harcardı.

Devletin döviz giderleri sadece dış borç faiz ve anapara ödemesinden ibaret değildi. Petrolü de devlet ithal ederdi. KİT yatırımları için döviz de Merkez Bankasından ödenirdi.

Neyse ki, bunların büyük bölümü ortadan kalktı. Artık hazinenin döviz ihtiyacı sınırlı. Onun da bir bölümünü dışarıdan aldığı borçlarla zaten kendisi buluyor. Zorunlu devir gibi devletçi bir uygulamaya **ihtiyaç kalmadı**.

Ya bulamazsa? Devlet de gitsin herkes gibi **döviz piyasasından** arzu ettiği miktarda döviz satın alsın. Piyasa fiyatını ödesin. Piyasa ekonomisi ile çelişen yapay yöntemlere başvurmasın.

Bu ve benzer uygulamaların arkasında, bir türlü üstümüzden atamadığımız "**döviz yetersizliği** sendromu" yatıyor. Türkiye ekonomisinin son 15 yılda geçirdiği büyük yapısal dönüşüme bir türlü inanamıyoruz.

Sürekli döviz bunalımı olacak korkusu ile yaşıyoruz. Halbuki dağ taş döviz oldu. Cepler, kasalar, cüzdanlar, büfeler, bankalar ve Merkez Bankası döviz dolu. Bir türlü döviz sorununun bittiğini kabul edemiyoruz.

Gelişmiş bir piyasa ekonomisinde asla mevcut olmaması gereken "zorunlu devir" gibi uygulamaları bu nedenle tutuyoruz.

Kararın Tefsiri

İki ay için bile olsa, bankaların zorunlu döviz devri yükümlülüğünün kaldırılmasının ekonomi için anlamı ne?

Çok önemli bazı gelişmelerin işaretini taşıyan bir karar olduğu kanısındayım. Nihayet, Merkez Bankasının da döviz konusunda kendisini biraz olsun **güvende** hissetmeye başladığını gösteriyor.

Enflasyonla mücadelenin iki temel ayağı var. Birincisi **bütçe açıklarının** kapatılması. Türkiye'de açığın kendisinden çok, faiz öncesindeki fazlanın büyüklüğü önemli. Yılmaz hükümeti bu yıl faiz öncesinde ciddi fazla vermeye başladı.

İkincisi **para politikasının** sıkı tutulması. Döviz konusundaki çekinceleri yüzünden, Merkez Bankası fiilen para politikasında gevşek davrandı. Yani, döviz almayı sürdürmesi, para arzı artış hızını yüksek tuttu.

Zorunlu devirden vazgeçilmesi, para politikasının da enflasyonla mücadeleye destek olmasının yolunu açıyor. Geçici olan uygulamanın en kısa sürede **kalıcı** hale getirilmesini talep ediyoruz. (4 Haziran 1998)

DÖVİZ “OUT” TL “İN”

Her ayın ilk pazar günü ekonomiye tasarrufçu açısından bakma geleneğimizi sürdürüyoruz. Geçtiğimiz iki ayın yazılarında, enflasyonda, kurda ve TL faizlerinde bir **düşüş** beklediğimizi ifade etmiştik.

Bu açıdan, günlük reponun cazibesinin azaldığını söyledik. **Üç ila altı aylık bonolara** girenlerin risk almadan karlı bir yatırım yapacaklarını ekledik. Mayıs ayındaki gelişmeler bizi doğruladı.

Ekonomiyi doğrudan ilgilendiren iki olumlu siyasi gelişmenin altını çizmek gerekiyor. Birincisi, **seçim tarihi**. 1998 yılında seçim ihtimali önemli bir belirsizlik kaynağı oluyordu. Yılmaz-Baykal zirvelerinden sonra, seçimin en erken 1999 ilkbaharına kaldığını düşünüyoruz.

İkincisi, Yılmaz hükümetinin popülist ekonomi politikaları **uygulamamakta** kararlı olduğu teyid edildi. Yılmaz'ın kamuoyuna verdiği sözü ciddiye alıyoruz. Tarım destek fiyatları ve memur maaş zamları güvenimizi artırıyor.

İyi Haber Çok

Türkiye ekonomisinde güçlenen istikrara yönelme eğilimlerinin ardında öncelikle **bütçe sayıları** var. Maliye Bakanlığı Ocak-Mayıs geçici gerçekleşmeyi açıkladı. Ayrıntılarını bilmiyoruz ama genel manzara çok ilginç.

4.3 trilyon TL gelire faiz öncesi bütçe fazlası **1.33 trilyon TL'ye** yükselmiş durumda. Yani, devletin faiz dışı harcamaları gelirin sadece yüzde 69'una tekabül ediyor. Gelirin **yüzde 31'i** faiz ödemeye kalıyor.

Faiz öncesi fazlanın 1997 Ocak-Mayıs döneminde bütçe gelirlerine oranı ise yüzde 15. Krizin çıktığı 1994 yılında bu oran yüzde 8'de kalmıştı. Yılmaz hükümeti maliye politikasını iyice **kısımış** durumda.

Bu koşullarda, faiz öncesi fazlanın yıl sonunda bütçelenen 2 katrilyon TL'nin üstünde çıkacağı kesin gibi. Benim hesaplarıma göre, bu düzeyde bir faiz öncesi fazla ile, bütçenin **reel fazla** vermesi söz konusu.

Ocak-Mart dönemi ödemeler bilançosu da açıklandı. Tahmin ettiğimiz gibi, dış dengede birakalım bozulmayı, düzelme var. Cari işlemler dengesi artı net hata noksan kalemi, Ocak-Mart 1997'de **1.6 milyar dolar** açık vermişti.

Bu yıl açık yüzde 70 azalarak **480 milyon dolar** olmuş. Bavul ticaretindeki gerilemeye rağmen döviz açığının düştüğü ortaya çıkıyor.

Nisan için sanayi üretimi endeksi yayınlandı. Nisan'da imalat sanayi üretim artışı geçen yıla göre **yüzde 6** çıkıyor. 1997'nin ikinci yarısındaki yüzde 10'un üstündeki artışlar düşünülürse, ekonominin yavaşlamaya başladığı anlaşılıyor.

Kur Yavaşlayacak

Merkez Bankası rezervlerinin rekor düzeylere tırmanması etkisini göstermeye başladı. Rezerv artışı para politikasını olumsuz etkiliyordu. Merkez Bankası artık ağırlığı **enflasyonla mücadeleye** verme kararını aldı.

Dövizde zorunlu devirlerin geçici olarak dahi olsa kaldırılması kur artışını yavaşlatacaktır. Benim hesaplarım, TL'nin son yedi ayda reel olarak **yüzde 4** değer kaybettiğini gösteriyor.

Şimdi trend tersine dönecek. Önümüzdeki aylarda “1 dolar artı 1.5 mark” döviz sepetinin aylık değer kaybı kesinlikle yüzde 3'ün altında kalacaktır. Ben **yüzde 2'yi** geçmez diyorum.

Bu koşullarda, portföylerde dövizin payını indirmek akılcı duruyor. Doğallıkla sıfır riski tercih edenler için dövizin hala cazibesi var. Fakat, getirisinin de riski gibi **düşük kalacağını** bilmek gerekiyor.

Döviz bozduranların gene de tedbiri elden bırakmayıp Ağustos sonrası vadelere girmekten **kaçınmalarını** tavsiye ederiz. (7 Haziran 1998)

GAZA GELMEYELİM

Türkiye'nin yabancılarla ilişkisi hep zordur. Bazen büyük hayranlık duyarız. Ardından çok kızarız. Bir andan öbürüne, **zıt tepkiler** verebiliriz. Galiba milli kimliğimizin tanımlayıcı unsurlarından bir de bu.

Ama bir genel kuralı vazedebiliriz. Türkiye için iyi şeyleri **biz söylersek**, fazla etkili olmaz. Aynı şeyleri bir **yabancıdan** duyunca, kamuoyu çok etkilenir.

Neden bu giriş? Tahmin edeceğimiz gibi, IMF Başkan Yardımcısı **Stanley Fischer'in** son seyahatine atıf yapmak istiyorum.

Fischer çok saygı duyduğumuz bir iktisatçı. Senelerdir gene MIT'den Profesör Dornbusch'la beraber yazdıkları ders kitaplarını öğrencilerimize okutuyoruz. Makalelerini ve IMF'deki çalışmalarını ilgi ile izliyoruz.

Türkiye için söyledikleri bizim gözlediğimiz gerçekleri **teyid ediyor**. Ben ve başka meslekdaşlarım bir süredir aynı noktalara parmak basıyoruz. Neredeyse kelimesi kelimesine aynı ifadeleri kullanıyoruz.

Kamuoyunu fazla etkileyememiştik. Özellikle analizlerimizden **olumlu** bulgular çıkınca ciddiye alınmadık. Fischer 48 saat bile kalmadı. Onun ekonominin gelen gidişatı ile ilgili iyi sözcükler kullanması havayı değiştirdi.

Anahtar Bütçede

Sonbahardan bu yana, Yılmaz hükümetinin devlet maliyesine getirdiği **bütçe disiplini**ni destekliyoruz. 1998 bütçesinden memnuniyet duyduğumuzu yazdık. Beş aydır, bütçe gerçekleşmesini çok yakından takip ediyoruz.

Sayılar beklediğimizden daha iyi çıkıyor. Bunun en önemli göstergesi, faiz ödemeleri öncesindeki bütçe dengesi. Ocak-Mayıs döneminde faiz öncesinde 1.4 katrilyon TL yada takriben **6 milyar dolar** fazla verildi.

Hükümet bu tempoyu sürdürürse, yıl sonunda fazla 12 milyar dolara ulaşabilir. Milli gelirin **yüzde 6'sı** ediyor. Bu boyutta bir fazla, dış borç faizinin tümü ve TL faizinin reel kısmından daha büyük.

Başka türlü söyleyelim. Devlet şu anda memur maaşlarını ödeyip, yatırımları ve diğer harcamalarını yaptıktan sonra elinde para kalıyor. Dış borç faizini buradan ödüyor.

Kalanla TL faizinin tümünü ödeyemiyor. Fakat, ödediği kısım reel faizin üstünde. Yani devletin almak zorunda kaldığı **reel borç**, geri ödediği borcun altında.

Piyasalarda görülen istikrarın temel nedeni burada. 1998 yılında devlet reel olarak piyasalardan borç alan değil, **borç geri ödeyen** konumuna geldi.

Kamu kesimindeki kara delik kapanınca, enflasyon doğal olarak denetim altına giriyor. Paralelinde faizler gevşiyor. Döviz kuru üstündeki baskı ortadan kalkıyor. Kısaca, ekonomide **istikrar artıyor**.

Ekonomi Yavaşlayacak

Bunlar iyi haberler. Ancak, iktisatta mucize yoktur. Her iyi gelişmenin mutlaka bir bedeli vardır. Enflasyondaki düşüşün ve istikrardaki artışın da bir bedeli var. Bu yıl ekonomi yavaşlayacak ve **büyüme hızı düşecek**.

Ne kadar? Şu anda bir sayı veremiyoruz. Çünkü, büyümeyi bütçe açığı ve maliye politikası dışında etkileyen faktörler de var. Baval ticareti ne olacak? Turist sayısı beklendiği kadar artacak mı? Daha bilmiyoruz.

Şunu söylemeye çalışıyorum. Bütçe disiplini sayesinde enflasyon cephesinde önemli adımlar atıldığı bir gerçek. Fakat, sakın gaza gelip harcamalarınızı arttırmaya kalkışmayın.

Tam tersine. Ekonomideki bir yavaşlama sizin gelirinizi olumsuz etkileyebilir. Ona göre tedbirleri şimdiden almak akıllı olur. Gün, **tedbirli ve tutumlu olma** günüdür. (11 Haziran 1998)

MİLLETVEKİLİNİ KİM SEÇECEK?

Pek çok ülkede böyle bir soru abes kaçırdı. Ne sorduğumuzu bile anlatmakta zorlanırdık. Ama Türkiye'de neyi kastedtiğimiz hemen anlaşılıyor. Çünkü, **mevcut sistemin** sorunlarını artık hepimiz biliyoruz.

Türkiye'de seçimler yapılıyor. Vatandaş gidip oyunu kullanıyor. Fakat, milletvekilini aslında vatandaş seçmiyor. Adayı listenin seçilecek yerine getiren **parti yönetimi** seçiyor. Lider sultanının hayat suyu seçim sisteminden geliyor.

Şu günlerde konuyu Demirel canlı tutuyor. Tekrar milletvekili seçilme hesapları ile bunu yaptığını söylemek haksızlık olur. Parlamento aritmetiği ortada. Beraberinde gelen **siyasi istikrarsızlık** da.

Mevcut seçim kanunu Türkiye'nin iyi yönetilmesine izin vermiyor. Siyasetin yeniden yapılanmasına katkı yapmıyor. Toplumun ve devletin ihtiyacı olan reformların gerçekleşmesini kolaylaştırıyor.

Dar Bölge

Demokrasilerde, milletin kendisini yönetecek kişileri **nasıl seçtiği** doğallıkla büyük önem taşıyor. İlginç bir gözlem. Anayasamız pek çok konuda tüzük kadar ayrıntılıdır. YÖK, TRT, DPT, vs. Anayasa tarafından düzenlenir.

Ama seçimlerin düzenlenmesi **kanunlara** bırakılmıştır. Yani, kurucu irade Mecliste basit çoğunluğu TRT'ye karıştırmaz. Fakat seçim sistemi konusunda özgür bırakır. Neden bu yolun tercih edildiğini merak ediyorum.

İlk karar, milletvekilinin seçileceği bölgenin saptanmasıdır. Başta ABD ve İngiltere, genel uygulama bir seçim bölgesinden bir milletvekilinin seçilmesidir. Buna "**dar bölge**" diyoruz. "Tekli bölge" (single constituency) daha doğru olurdu.

Türkiye'de uygulanan ise "**geniş bölge**" (multiple constituency). Birden çok milletvekili aynı seçmeni temsil ediyor. İstanbul'da bir bölgeden 20 milletvekili çıkıyor. Benim (sizin) 20 milletvekilimiz var.

Keşke bir tane olsa. Dar bölge millet ile vekili arasında doğrudan bağ kurmanın en emin yolu. Adresimi görünce, benim seçmen olup olmadığını anlamalı. Bana "**kardeşim senin benden başka 19 vekilin var, onlara git**" diyememeli.

Anglosaksonlar, dar bölgede **en çok oyu alan adayı** seçiyorlar. Bizim belediye başkanlığı gibi. Bazen yüzde 30 oyla milletvekili olunuyor. Meşruiyet tartışması hiç çıkmıyor. Oyunun kurallarını tüm oyuncular kabul etmiş.

Fransızlar ve başka pek çok ülke **iki turlu** yapıyor. Genellikle ikinci tura ilk turda en çok oy alan iki aday katılıyor. Tanım icabı, seçilen kişi oy veren vatandaşların en az yarısını temsil ediyor.

Muhallifleri ne derse desin, ben Türkiye için en iyisinin "**iki turlu dar bölge**" olduğuna kesinlikle inanıyorum. 1980'lerden bu yana her fırsatta savunuyorum. Savunmaya devam edeceğim.

Diğerleri

Başka konular da var. Biri **ittifaklar**. Bizim kanunumuz partilerin seçim ittifakı yapmasını yasaklıyor. Neden? Parlamentoda koalisyon kurabiliyorlar fakat seçmenin önüne ittifak halinde gidemiyorlar. Bu anlamsız uygulamanın derhal düzeltilmesi gerekiyor.

İkincisi **tercihli oy**. Bu yöntem seçmene oy vermek istediği partinin kendisine sunduğu adaylar için söz hakkı veriyor. Bir anlama aday önseçimine vatandaşın katılması anlamına geliyor.

Özal bu yöntemi uyguladı. DYP-CHP kaldırdı. Çok yanlış bir iş yapıldı. Vatandaşın aday belirlenmesi sürecinde de söz sahibi olmasına olanak tanıyan "**tercihli oyu**" destekliyorum.

Özetle, Türkiye'nin seçim sistemini ciddi şekilde elden geçirmesi zamanının geldiğini düşünüyorum. (14 Haziran 1998)

TEKNOLOJİ VE EKONOMİ

Sağduyumuz bazen bizi çok yanıltabilir. İktisatta bu tür yanılgılara sık sık raslıyoruz. Gerçek hayatta yaşananlar bize makul gelen görüşlerle çelişebiliyor. Gördüklerimiz **inandıklarımızdan** farklı çıkıyor.

Geçenlerde Silahlı Kuvvetler Akademisinde konferans vermeye çağrıldım. Küreselleşmenin anlamı ve ekonomiye etkileri üstünde durdum. Genç subayların sorularını cevapladım.

Konuşmamda önemli bir tema ileri teknolojinin ekonomik başarıdaki yerinin doğru algılanması idi. Türkiye’de teknolojinin bir **fetiş** haline getirildiğini izliyoruz. Ekonomik refahla ileri teknoloji arasında bire bir ilişki kuruluyor.

Halbuki, gerçekler bunu doğrulamıyor. Orada Danimarka örneğini verdim. 5.3 milyon nüfuslu küçük ama çok zengin bir ülke. Kişi başına **33 bin dolar** milli gelirle dünya liginin tepesinde oturuyor. Türkiye’nin onikide biri nüfusla aynı miktar dış ticaret yapıyor.

Dünyaca ünlü markaları var. Lego oyuncakları, DHL özel posta servisi, Tuborg birası, Sadolin boyaları, Bang & Olufsen elektronik tüketim malları gibi. Ayrıca başta süt ürünleri, gıda sektöründe de çok güçlü.

Dikkatinizi çekerim. Saydıklarımızın hiç biri uzay yada bilgisayar teknolojisi değil. Herkesin üretebildiği mallar. Danimarka’nın farkı, bunları herkesten çok daha **yüksek verimle** üretebilmesi.

Japonya’nın Krizi

Şimdi tersine bir örnek de var. Japonya ileri teknolojinin birkaç kalesinden biri. **Geleceğin teknolojilerine** hakim. Dünyanın en iyi otomobillerini, tüketim mallarını, “chip”lerini, sıvı kristal ekranları, vs. üretiyor. Markaları bütün köşeleri tutmuş.

Ne beklersiniz? Japon ekonomisinin bir başarıdan diğerine koşmasını. Ne oluyor? Tam tersi. **Altı yıldır** ekonomi kelimenin tam anlamı ile yerlerde sürünüyor.

Bankalar iflas ediyor. Borsa kötü. İşsizlik artıyor.

1997’de milli gelir artışıeksiye düştü. 1998’de milli gelirin daha da hızlı bir şekilde düşeceği kesin gibi. Japonya dünya ekonomisi için bir tehlike olmaya başladı. Krizin **domino etkisi** ile Batı’ya da sıçramasından korkuluyor.

Ne oldu Japonya’nın ileri teknolojilerine? Hani zenginliğin ve refahın tek yolu onlardan geçiyordu? Japonlar teknolojiye ilerledikçe, sorunlara artıyor. Sakın Japon krizinin **nedeni ileri** teknolojiler olmasın?

Değil elbette. Şaka yapıyordum. Ekonomik başarı ile teknolojik başarının aynı şeyler olmadığını vurgulamaya çalışıyorum. Ekonomi **çok karmaşık** bir süreç. Belirleyen faktörler arasında teknoloji de var.

Ama, başkaları da var. Siyaset gibi, kamu yönetimi gibi, kültür gibi faktörler ekonomide çok önemli. Halbuki bunları teknolojiye indirgemek mümkün değil. Hepsini **toplumsal süreçlere** tekabül ediyor.

Çevresel Döngü

İktisatta beklentilerin ve karşılıklı ilişkilerin ne kadar önemli olduğunun çok anlamlı bir örneğini Japonya’da buluyoruz.

Sıradan Japon vatandaşı bir krizin gelmesinden **korkuyor**. Bu durumda, tedbirsiz yakanlanmamak için tüketimini kısıyor ve tasarruflarını artırıyor. Herkez aynı şeyi yapınca iç talep hızla düşüyor.

Talep düşünce firmalar üretimi kesiyor. Çalışanlara yol veriyor. Vatandaş daha da korkuyor. Tüketimini daha da kısıyor. O arada, iflaslar arttığı için bankalar krediyi ve firmalar yatırımı azaltıyor. Tekrar **talep düşüyor**.

Bu “**çevresel döngüde**” ileri teknolojiye yer bulmak çok zor. Buna seviniyoruz. Teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, iktisatçılara iş düşecek demektir. (18 Haziran 1998)

TÜKETİM ÇOK YARARLIDIR

Türkiye ekonomisi hızlı büyüyünce, hemen şikayetler başlar. Tüketim artıyor, ondan ekonomi canlı denir. Hükümetin **iç tüketimi pompaladığı** söylenir. İç tüketim harcamalarının artmasının zararlı olduğu ima edilir.

Bu mantıkta gerçek payı vardır. Türkiye’nin özellikle 1980 öncesinde yaşadığı ekonomik bunalımlarda, temel sorunlardan biri iç tüketimdeki denetimsiz artış olmuştur. Çünkü o dönemde tüketim artışı **dış dengeyi** bozardı. Sonunda, döviz biterdi.

Döviz bitince karaborsa başlar, fabrikalar aramal ve yedek parça eksikliğinden dururdu. Ancak IMF’nin ve diğer yardım kuruluşlarının devreye girmesi ile üretimdeki kilitlenme çözülebilirdi.

Tüketimin karşıtı olan **tasarrufa** ise genelde iyi gözle bakılır. İç tasarruflar yükselince, yatırımların artması mümkün olur. Yatırım için dış kaynağa bağımlılık azalır. Yatırım ise üretimin artmasına olanak sağlar.

Yani, Türkiye’de ekonomi için **tüketimi zararlı tasarrufu yararlı** gören düşüncenin çok yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

Gene Japonya

Bizim iktisat anlayışımıza göre, Japonya’nın son derece **sağlıklı** bir ekonomiye sahip olması gerekiyor. Japonlar, dünyanın en tutumlu toplumlarından biri. Az tüketiyorlar. Çok tasarruf ediyorlar.

1980’lerde Japonya’da tasarrufların milli gelire oranı **yüzde 35’in** üstüne çıkmıştı. Aynı dönemde Türkiye için bu oran yüzde 20’ler civarında gezinirdi. 1990’larda Türkiye yüzde 25’lere doğru yükseldi. Japonya yüzde 30’lara indi.

Bu ne demek? Japonya’nın o kadar çok tasarrufu var ki, hem yatırımları çok yüksek, hem de cari işlemlerde büyük fazlalar veriyorlar. İçerideki yatırım olanakları tasarruflardan az olduğu için, yüksek tasarruflarını **tüm dünyaya** borç vermek zorunda kalıyorlar.

Ancak, son altı senedir Japonların yeterince tüketim yapmaması bir avantaj olmaktan çıktı. Tam tersine, önce Japon ekonomisinin en büyük sorunu haline dönüştü. Bu günlerde **dünya ekonomisini** tehdit etmeye başladı.

Sık sık söylüyorum. **İktisat karışık bir iştir.** Japon mucizesinin ardında yüksek tasarruf oranları vardı. Japon ekonomisinin halen yaşadığı bunalımın temel nedeni de gene yüksek tasarruf oranları.

Japonlar Tükense

Japonya'da iç talep giderek düşüyor. Talep düşünce, mecburen üretim de düşüyor. Buraya kadar sorun sadece Japonların. Ancak, iç talep ve üretim düşünce, **ithalat da** azalıyor.

Halbuki Japonya'nın ithalatı başka ülkelerin ihracatı. Özellikle şu anda ekonomik olarak zor günler geçiren **Asya ülkeleri** Japonya'ya çok ihracat yapıyor. Onların bunalımı atlatmaları için, ihracatlarını arttırmaları gerekiyor.

Fakat Japon ekonomisi küçülünce, tam tersine bu ülkelerin Japonya'ya ihracatları azalıyor. Zorunlu olarak, onlar da Japonya'dan ithalatlarını kesiyorlar. Japonya'nın ihracatı da düşüyor.

Japonlar tüketimi kısıp tasarrufu arttıracak yerde, tasarruflarını azaltıp **tüketimlerini arttırsalar**, hem kendileri, hem komşuları, hem de dünya ekonomisi bundan çok karlı çıkacak.

Japon dış ticaret fazlası eriyecek. Kore, Tayland, Endonezya, vs. ekonomileri canlanacak. Çin'in üstündeki devalüasyon baskısı ortadan kalkacak. AB ve ABD bile rahat nefes alacak.

Küreselleşme sonucu, ekonomiler için bir **genel kural** vazedebiliriz. Düşük gelirli ülkelerin az tüketim yapıp tasarruflarını yüksek tutmaları çok yararlı. Zenginler ise daha az tasarruf daha çok tüketim yapmak zorunda.

Japonya bu basit gerçeği anlayıncaya kadar sorunlarını çözmekte zorlanacaktır. (21 Haziran 1998)

UMUT FAKİRİN EKMEĞİ

Türkiye'de işler iyice kötüye mi gidiyor? Yoksa, gelecekle ilgili umut veren gelişmeler var mı? Eminim hepinizin kafasında benzer sorular var. Cevap arıyoruz.

Yaşamı heyecanlı kılan, canımızı sıkan ve bizi sevindiren olayların **aynı anda** cerayan etmesi. Hepsinin bir arada ne anlama geldiğini kavramaya çalışıyoruz. Eksilerle artılardan bir sonuca ulaşmak her zaman kolay olmuyor.

Kişilikler devreye giriyor. Aynı nesnel olgulardan **iyimserler** ve **kötümserler** birbirine zıt yerlere varıyor. Farklı hassasiyetlerimiz var. Gerçeği de o ölçüde farklı algılayabiliyoruz.

Neden bu giriş? Demirel'in iki gün önce gazetelerde yayınlanan **siyasi değişim programı** beni sevindirdi. Türkiye'nin geleceği için umutlandım. Sorunları çözüme yolunda önemli bir adım atıyoruz gibi geldi.

Demirel'e Destek

Geçtiğimiz bir ay içinde, bu sütunda **başkanlık sistemini** ve **iki turlu dar bölgesel** seçimleri destekleyen iki yazı yazdım. Onbeş yıldır bu yönde her fırsatı değerlendirmeye çalışıyorum.

Çünkü, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmesinin önündeki en önemli engellerden birinin **siyasi yapımız** olduğu kanısındayım. Dikkatinizi çekiyorum. Tek engel demiyorum.

Büyük bölümü **zihniyetten** kaynaklanan çok önemli başka sorunlar da var. Doğrudur. Ancak, siyasi yapıda gerçekleştirilecek reformların diğer sorunların çözümlenmesinde ciddi bir rahatlama yolu açacaklarını düşünüyorum.

Kuvvetler ayrımının alacağı somut biçimin pertavsız altında incelenmesi bu bakıma hayati önem taşıyor. Kamuoyunun bilgilendirilmesi, lehte ve aleyhte görüşlerin açıklanmasında geçiyor.

Cumhurbaşkanı Demirel, bir yıldır yaptığı çeşitli çıkışlarla Türkiye'nin temel bazı sorunlarının **kamuoyuna maledilmesine** büyük katkı yaptı. Kendisini hem destekliyorum hem de kutluyorum.

Bir Benzetme

1970'lerde yada 1980'lerin başında, piyasa ekonomisini savunan çok az kişi vardı. Büyük çoğunluk, ithalat yasaklarının ve komuta ekonomisinin **yararlı olduğuna** inanıyordu.

1983'de "**Alternatif Büyüme Stratejisi**" kitabımı yayınladım. Açık piyasa ekonomisini savundum. Karşı çıkan çok oldu. Yıllar geçti, Türkiye AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzaladı.

Daha 1970'lerde, ekonomide devletçiliğin ve korumacılığın gerilemek zorunda kalacağı çok net görülüyordu. Ancak, bu gerçek daha anlaşılammıştı. **İyi niyetle**, piyasa ekonomisinin zararlı olduğuna inandıkları için direnen insanlar tanıyordum.

Yıllar geçti. Türkiye çağdaş bir ekonominin sahip olması gereken kurumları birer birer tesis etti. Dirençler yavaş yavaş zayıfladı. Bir süre sonra, geçmişte karşı çıkanların bu reformları **desteklemeye** başladıklarını gördük.

Benzer bir sürecin siyasi reform konusunda da işlemeye başladığını sevinerek izliyorum. Sadece kuvvetler ayrılığı ve seçim sistemi ile sınırlı değil. Aşırı merkezîyetçi idarenin kamu yönetimine yüklediği fatura da ortaya çıkıyor.

İnsan hakları, yerel yönetim, başkanlık ve seçim sistemleri birarada makul bir **değişim paketine** tekabül ediyor. Demirel'e bu çok önemli çabasında yardımcı olmamız gerekiyor. (25 Haziran 1998)

IMF'LE ANLAŞMANIN ANLAMI

Oluyor, olacak derken, Türkiye nihayet **Uluslararası Para Fonu** ile yeniden bir anlaşma imzaladı. Geçen hafta bir kaç okuyucum bu konuda ne düşündüğümü sordu. Kısaca açıklamaya çalışacağım.

IMF'nin esas işlevi, ülkelerin bir döviz darboğazına girmeleri halinde yardımcı olmaktır. 1994'de imzalanan “**stand-by**” anlaşması, döviz kuruna yansıyan ve rezervlerin düşmesi ile sonuçlanan ciddi bir bunalıma çözüm amacını taşıyordu.

Daha sonra Meksika ve geçtiğimiz yıl içinde Asya ülkeleri benzer **döviz sorunları** karşısında ekonomilerini IMF denetimine sokmak zorunda kaldılar.

Halbuki, şu anda Türkiye'nin döviz cephesinde yaşadığı bir zorluk yok. Hatta, tersine, döviz rezervleri **rekor düzeylerde**. Ekonomi üç yıldır yüzde 7'nin üstünde büyüme hızları tutturuyor. Cari işlemler dengesinde korkutucu bir açık belirmedi.

Hükümet neden IMF'ye müracaat etme ihtiyacını duyuyor? Çünkü ezeli ve ebedi sorunumuz olan **yüksek enflasyon** bütün şiddeti ile sürüyor. Türkiye'nin derdi enflasyonla.

Güven Sorunu

Yılmaz hükümeti enflasyonla mücadele etmek istiyor. Özellikle bütçe disipliniinde çok başarılı bir performans sergiliyor. Fakat, iç ve dış piyasalar bu konuda hükümete **güven duymuyor**. Hükümet piyasaları mücadeleyi sürdürceğine ikna edemiyor.

Güven yetersizliğinin üç önemli sonucu var. Birincisi, iç borçlanmada **TL faizleri**, hükümetin öngördüğü enflasyon hedefinin çok üstünde kalıyor. Vade de bir türlü uzamıyor.

Hem bütçenin faiz kalemi şişiyor. Hem de iç borcun vadesi kısa kalıyor. Biri kamu açığı, diğeri istikrarsızlığı arttırıcı etki yapıyor. Beraberce enflasyonla mücadele çabasına **sekte vuruyorlar**.

İkincisi, firmalar yüksek enflasyon beklentisi içinde ürettikleri mal ve hizmetlere **zam yapmaya** devam ediyorlar. Zamlar enflasyonun düşmesini engelliyor. Başlangıç noktasına geri dönüyoruz.

Üçüncüsü, Türkiye uzun vadeli **dış borç** bulmakta zorlanıyor. Önce Asya'da, sonra komşumuz Rusya'da olup bitenler, dış finans kaynaklarını ürkütüyor. Türkiye'de bir kriz olabileceğinden çekiniyorlar. Risk almıyorlar.

Halbuki, hükümet uzun vadeli dış borç bulabilse, iç borcunu geri ödemeye başlayacak. Doğallıkla TL faizleri düşecek ve vadeler uzayacak. Ayrıca, Merkez Bankası döviz rezervlerine daha çok güvenebilecek.

Yakın İzleme

Anlaşmanın adı “**yakın izleme**”. IMF iç ve dış piyasalara mesaj veriyor. “**Ben, Türkiye ekonomisini düzenli ve yakından izleyeceğim, merak etmeyin**” diyor. Formel olarak olmasa da, zımnen Türkiye'nin enflasyonla mücadele çabasına **kefil** oluyor.

Bu işe yarar mı? Yaraması gerekir. Nedensellik otomatik değil. Ancak, uluslararası mali çevreler şimdi Türkiye'ye daha olumlu bakacaklar. **Risk hesabını** yaparken, IMF'den gelen işareti de değerlendirecekler.

Aynı şekilde, Türkiye'de firmalar **enflasyon beklentilerini** yeniden gözden geçirecekler. Ürettikleri mal ve hizmetlere zam yaparken daha dikkatli olacaklar.

Maliyet artışlarına direnecekler. Nasıl olsa ben de fiyatıma yansıtırm diyemeyecekler.

Anlaşma Yılmaz hükümetini de **bağlıyor**. Bütçede planlanan faiz öncesi fazlayı eritecek popülist politikalara kaymasını zorlaştırıyor. Para politikası gevşetme taleplerini frenliyor.

Sonuç? Önümüzdeki aylarda, enflasyon ve faizlerde düşüş eğilimi güçlenecektir. Ancak, beraberinde mutlaka büyüme hızında bir **yavaşlama** geleceğini de unutmamak gerekiyor. (28 Haziran 1998)

KAMU YÖNETİMİNDE ŞEFFAFLIK

Petrol Ofisi'nin satışının **televizyondan naklen** verilmesi ilgi uyandırdı. Sıradan vatandaşın işini gücünü bırakıp izlediğini sanmıyorum. Ama gazeteciler, işalemi ve diğer meraklılar mutlaka vakit ayırdılar.

1991 seçimlerinde Demirel'in sloganlarından biri aklıma geldi. **Camdan karakollar** vadediliyordu. Geçen yedi yılda onu becerdiğimiz söylenemez. Hiç olmazsa özelleştirmede açık ihalelere yönelik adımlar atabildik.

Çağdaş toplumda, **kamu yönetiminde** etkinlik ve kalitenin artması ile kamunun tüm faaliyetlerinin şeffaflaşması arasında bire bir ilişki var. Başka türlü söyleyelim. Şeffaflığın etkisi sadece adalet ve hakkaniyetle sınırlı değil.

Şüphesiz, devlette **adalet ve hakkaniyet** çok önemli. Toplumla devlet arasında açık yada örtük varolan anlaşmanın düzgün işlenmesini temin ediyorlar. Meşruiyet sorunlarının ortaya çıkmasını engelliyorlar.

Fakat, kamu otoritesinin **etkin işlenmesi** de en az onlar kadar önemli. Kaynakları israf eden, vatandaşın aldığı vergileri kaliteli hizmet halinde ona geri veremeyen bir devletle çağı yakalamak mümkün değil.

Kamu hizmetlerinde gizliliğin yerine **açıklık ve şeffaflığı** getiren her uygulama, çok kıymetli kaynakların daha iyi kullanılmasına ciddi katkılar yapacaktır.

Deprem Ardından

Adana'daki büyük deprem, kamu yönetimindeki büyük sorunlardan bir bölümünü bir kere daha gözler önüne serdi. Aslında hepimiz bunun böyle olduğunu **biliyorduk**. Bildiklerimiz tekrar kanıtlandı.

Türkiye'de kanun ve kurallar **uygulanmıyor**. Meclis kanunu çıkartıyor. İdare yönetmelikleri yapıyor. Sonra? Vatandaş bir yolunu buluyor ve onlar yokmuş gibi davranabiliyor.

Deprem bölgelerinde betonun daha dirençli olması gerekiyor. Nasıl sağlanacak? Daha fazla çimento, daha fazla demir kullanarak. Daha dikkatli dökerek. Bunlar bizim yönetmeliklerimizde de **var**.

Ama yönetmelik tek başına hiç bir şey demek değil. Esas önemli olan, **denetim**. Kamu otoritesi betonun spesifikasyonlara uyup uymadığını kontrol edecek. Uymayanları cezalandıracak. Binanın iskana açılmasını engelleyecek. Hatta yıkacak.

Sorun bu aşamada ortaya çıkıyor. Sadece inşaatı yapan **müteahhite** suçlu muamelesi yapmak çok yanlış. Beton örneğini alıp laboratuvar tahlilini yaptırmayı bulmak lazım. Yetersiz betona rağmen iskan iznini vereni aramak lazım.

Depremde yıkılan binanın sorumlusu **kamu otoritesidir**. Dikkatinizi çektim mi? Müteahhitin ismi ve fotoğrafları gazetelerde çıktı. Denetimi yapmakla görevli kişilerin kimler olduğunu hala bilmiyoruz. Onların **isim ve resimleri** nerede?

Depreme tedbir de şeffaf kamu yönetiminden geçiyor.

IMF Anlaşması

IMF ile imzalanan “yakın izleme anlaşmasının” **internette yayınlanması** son derece olumlu bir gelişmedir. İlgilenenler www.treasury.gov.tr adresinden 30 Haziran tarihi ile yayınlanan duyuruyu okuyabilir.

Politikaların net kantitatif hedeflerle birlikte açıklanması hükümeti zayıflatır mı? İstikrar politikasının uygulanmasını zorlaştırır mı? Her iki soruya da çok net “**hayır**” diyoruz.

Tam tersine, seçilen şeffaf yaklaşım hükümetin enflasyonla mücadelesini kolaylaştıracaktır. Çünkü, piyasaların ve vatandaşın hükümetin kararlılığına olan **güveni** artacaktır.

Şeffaflık kamu yönetiminde **başarıya giden** yolu açar. (2 Temmuz 1998)

FIRSATI KULLANAN KAZANIR

IMF ile imzalanan “**yakın izleme anlaşması**” ilk etkisini derhal faizlerde gösterdi. Tasarrufçuya üç ay önceden bu ihtimalin yüksek olduğunu söylemiştik. Geçen ayın seyri beklentilerimizi doğruladı.

Neden **faizler düşüyor**? Kısa bir hatırlatma yapalım. Faiz düzeyini iki etken belirliyor. Birincisi, beklenen enflasyon düzeyi.

Üç ayda enflasyonun yüzde 10 olması bekleniyorsa, ona göre faiz talep edilecek. Yüzde 15 olması halinde daha yüksek. **Beklenen enflasyonun** değişmesi doğrudan faizleri etkileyecek.

İkincisi Hazine'nin iç mali piyasadan **kaynak talebi**. Kamunun borçlanma ihtiyacı reel faizi etkiliyor. İç piyasadan çok borç almak zorunda kalınca, reel faiz yükseliyor. Talebini düşürürse, aynı şekilde düşüyor.

Doğallıkla her tasarrufçu bu kadar ince hesap yapmıyor. Onun adına mali sektörde analiz yapan **profesyonel finansçılar** var. Beklenen enflasyondaki ve Hazine'nin ihtiyaçlarındaki her oynamanın farklı vadedeki kağıtlarda reel faizi nasıl etkilediğini buluyorlar.

Son Durum

Hükümet iç piyasayı enflasyonla mücadelede başarılı olacağı konusunda ikna etmekte zorlanıyordu. IMF desteği piyasalardaki **beklentileri değiştirdi**. Hükümetin hedefleri şimdi daha ciddiye alınıyor.

Temmuz-Eylül döneminde TEFE fiyat artışının yüzde 10.5 olacağını öngörüyorum. Tüketici de o düzeyde kalır. Ortalama reel faizi yıllık yüzde 10'da tutalım. Üç aylık faiz yüzde 13 eder.

Bu da yüzde 52 faizli üç aylık Hazine bonosuna tekabül ediyor. Mürekkep faiz hesabı **yüzde 63** veriyor. Önümüzdeki günlerde üç aylık faizin bu düzeyde istikrar kazanmasını bekliyoruz.

Altı ve dokuz aylık vadeler için de benzer hesaplar yapabiliriz. Sonbahar aylarında enflasyonun yaza kıyasla küçük bir kıpırdanma geçirmesi normaldir. Ancak yaz sonuna doğru Hazine'nin **dış kaynak girişi** rahatlayabilir. İki etki bizce birbirini telafi ediyor.

Sürecek mi?

Daha önemlisi, faizdeki düşüşün devam edip etmeyeceği. Eğer faizler düşecekse, bugünden mümkün olduğu kadar **uzun vadelere** girenler karlı çıkacaklar. Bu konuyu son aylarda sık sık vurguluyoruz.

1999 yılı için hükümetin koyduğu yüzde 20 enflasyon hedefini daha tam değerlendiremedim. Yani, Ocak 1999 ve sonrası için kendi enflasyon tahminlerimi daha oluşturmam.

Genel kural olarak bu işi Ağustos ayında yaparım. Bu yıl da Ağustos'u bekleyeceğim. Hissiyatımı söyleyebilim. Enflasyondaki düşüşün 1999'un ilk yarısında da sürmesini öngörüyorum.

Öyle olacaksa, tasarrufları bugünden **dokuz ay ve daha yukarı vadeli** bağlamak akılcı duruyor. Bu kanı piyasada yaygınlaştıkça, avantaj azalacaktır. Erken davranan daha kazançlı çıkacaktır.

Risk ve Getiri

Hiç risk yok mu? Elbette var. **Günlük repo** en az risklisi. Ama riski az olduğu ölçüde getirisinin düşük kalacağı kesin gibi.

Ticaretin temel kuralıdır. Risk almadan yüksek getiri elde edilmez. Sıfır risk isteyenler günlük repo ve dövizde kalabilir. Uzun vadeli devlet kağıtları belki daha riskli ama aynı ölçüde **yüksek getiri** potansiyeli de taşıyor.

Vergi boyutunu da hesaba katınca, **fonların da** cazip durduklarını eklemek istiyorum. Neyse, bilinçli bir şekilde risk alanlar için enflasyon ve faizlerdeki düşüş önemli bir fırsat oluşturacaktır. (5 Temmuz 1998)

“HAYIR DİYE BİLEN JAPONYA”

Japonya dünyanın ilgisini çekmeye devam ediyor. Onyıll öncesine kadar gıpta, hatta biraz da kıskançlıkla bakılan Japonya şimdi Asya'nın **hasta ekonomisi** oldu.

Türkiye'de ekonominin nisbeten sakinleşmesinden yararlanıp Japonya'ya dönüyoruz. **Memur maaş zammı** son iki günde biraz hareket getirdi ama o konuyu hükümetin kararı kesinleştikten sonra yazacağız.

Cuma günü **Japon yeni** tekrar yüzde 1 civarında değer kaybetti. Ortada çok çelişkili bir durum var. Japonya'nın dış ticaretinde açık filan yok. Tam tersine, cari işlemler dengesi uzun süredir her yıl **150 milyar dolar** civarında fazla veriyor.

Türkiye'nin milli geliri 200 milyar dolar. Japon dış fazlası 150 milyar dolar. Ne oluyor? Japon yeni değer kaybediyor. Ne beklersiniz? Değer kazanmasını.

Bizim bildiğimiz iktisatla bunu açıklamak çok zor. Dış açık veren ülkenin parası değer kaybeder. Dış fazla veren ülkenin parası değer kazanır. Japonya söz konusu olunca, iktisat kuralları da **tersine** işlemeye başlıyor.

Hangi Mucize?

Shintaro Ishihara eski bir milletvekili. 1989 yılında, Japon ekonomisi tam gaz giderken Sony'nin kurucusu Akio Morita ile beraber bir kitap yazdı. Kitaba "**Hayır Diyebilen Japonya**" adını koydular.

Teşhisleri çok basitti. Amerikan kapitalizmi iflas etmişti. Çünkü, Amerikan şirketleri sadece hisse senetlerinin borsadaki değeri hedef alınarak yönetiliyordu. **Kısa vadeli karlar** çok önemli idi.

Japon şirketleri ise **uzun vadeli** düşünüyordu. Amaç piyasa payını arttırmaktı. Kısa dönemli kar o kadar önemli değildi. O nedenle çok daha sağlıklı ve güçlü idiler.

Ya Avrupa? Eski kıta zaten **çoktan ölmüştü** de haberi yoktu. Japonya'nın dinamizmi karşısında Avrupa'nın direnebileceğini düşünmek dahi safdillik olurdu.

Japon mucizesi, Amerika ve Avrupa'dan çok farklı bir ekonomik, toplumsal ve siyasi **örgütlenme modeli** sayesinde gerçekleşmişti. Bu model diğerlerine üstündü. Gelecekte de üstünlüğü görülecekti.

Tek yapılması gereken, Amerika karşısında sağlam durmaktı. Japonya, ABD'nin ne dediğine ve istediğine aldırmadığı sürece, başarısı sürecekti.

1994 yılında Ishihara Malezya Başbakanı Mahathir Muhammed ile birlikte yeni bir kitap yayınladı: "**Hayır Diyebilen Asya**". Kitapta aynı temalar bütün Asya için tekrarlanıyordu.

Japonya'nın ve diğer Asya ülkelerinin bu kitaplardan sonra başlarına gelenleri medyadan izlediniz. Mucizeler aniden **kabusa** dönüştü. Kabus bir türlü bitmek bilmiyor.

Paramızı Çekelim...

Bay Ishihara olup bitenlerden ders almışa benzemiyor. Asian Wall Street Journal'de yeni bir mülakatı yayınlandı. Asya krizine tümü ile ABD'nin neden olduğunu söylüyor. Bizim "**kahrolsun Amerika**" takımını hatırladım.

Çözüm önerileri de var. Japon yatırımcılarının ellerinde biriken Amerikan Hazine Tahvilini satmalarını istiyor. Japonların en az **800 milyar dolar** ABD tahvili tuttıkları tahmin ediliyor.

Tahviller satılıp parası Japonya'ya getirilince yen tekrar güçlenecek. Dolar değer kaybedecek. O arada Amerika'da faizler yükselecek. Böylece Amerikan ekonomisi **sarsılacak**.

Ayrıca, gelen paralar Japonya'da Amerikan şirketlerinin yatırımlarının geri alınması için kullanılacak. Bir taşla iki kuş vurma diye buna denir.

Ishihara'yı okuyunca, Japon ekonomisinin bu krizden kolay kurtulamayacağı şeklindeki beklentim daha da güçlendi. İyi otomobil yapmak güçlü bir ekonomi için gerekli ama anlaşılan **kesinlikle yeterli değil**. (12 Temmuz 1998)

DÜNYANIN ANLAMI

Türkiye her zamanki gibi **siyaset tartışıyor**. Kasım'da seçim olacak mı? Memur maaşlarına yüzde 20 zam yeterli mi? Hükümetin ne kadar ömrü kaldı? Erken seçimde parlamento aritmetiği değişir mi?

Neyse ki Fransa **Dünya Kupasını** aldı. Gündeme yeni konular geldi. Şanslı bir azınlık maçı Paris'te seyretti. İlk seksen bine giremeyenler televizyonlarının başında o heyecanı yaşamaya çalıştılar.

Fransa'nın 3-0 galibiyeti etkileyici idi. Tereddüte yer bırakmadı. Fransızca bir tabirle, Brezilya'yı "**sürklase**" ettiler. Ardından, bu sonucun ne anlam taşıdığı hakkında yoğun spekülasyon başladı.

Neticede bir futbol maçı diye düşünebilirsiniz. Doğru. Ama sıradan bir olayın çok ötesinde **anımlar atfedildiğini** görüyoruz. Kupa finali insanların cevap aradığı bazı soruların yeniden sorulmasına olanak tanıdı.

Örneğin, Fransız takımında oynayan oyuncuların **etnik ve dini kökenleri** aniden öne çıktı. Soru çok açık. Etnik Fransızların azınlıkta olmaları acaba bu sonucta etkili oldu mu? Oldu ise, 21.inci yüzyıl için bu ne gibi anlamlar taşıyabilir?

Futboldan yola çıkıp aniden kendimizi bir siyaset tartışmasının içinde bulduk.

Teorik Sorunlar

Toplumla ilgilenenler için, pek çok teorik soru var. Bir futbol maçının sonucu toplumsal ve siyasi gelişme hakkında **önemli işaretler** verebilir mi? Yapısal unsurlarla konjonktürel unsurları nasıl ayırdederiz?

Okuyucularım bu tür konuları sevdiğimi bilirler. Hemen **alternatif senaryolar** yazabiliriz. Cezayirli müslüman Zidane bir gün önce gün hastalanmış olsun. Belki de Brezilya maçı berabere bitirip penaltılarla kupayı alabilirdi. O takdirde aynı tefsirleri yapabilir miydik?

Fransa gibi farklı etnik kökenden oyuncuları olan Hollanda aynı performansı gösteremedi. Etnik olarak homojen Hırvatistan Hollanda'yı yenip dünya üçüncüsü oldu. Demek ki dünya kupasından açıkça birbiri ile çelişen **iki farklı işaret** okuyabiliriz.

Bir başka soru. Fransız milli takımının gücü ülkenin **jakoben** geleneğinden ve **üniter-merkezîyetçi** devlet yapısından mı geliyor? Öyleyse neden daha önce hiç finale çıkamadılar? Tersî gelenekten gelen Almanya ve İtalya'nın gerisinde kaldılar?

Acaba Fransa'nın esas gücü 1789 Devriminin simgelediği **özgürlükçü** geleneğinden mi kaynaklanıyor? Türkiye'ye ders çıkartanların için özgürlük boyutunu sessizce geçiştirdiklerini izliyorum.

Avrupa'nın Zaferi

Kendi hesabıma Fransa'nın şampiyonluğuna çok sevindim. **Galatasaray Lisesi** mezunu olduğumu hatırlatırım. Yani Fransız kültürü ile genç yaşta tanıştım. İlk öğrendiğim yabancı dil Fransızca oldu.

Ayrıca kendimi Avrupalı hissediyorum. Şu anda Türkiye'nin AB ile yaşadığı sorunlar nedeni ile bu duygularım değişmedi.

Yarı finale çıkan dört takımda üçü Avrupalı idi. Avrupa'da futbol neden böyle güçlü? Çünkü Avrupa'nın **siyasi ve ekonomik kurumları** buna olanak tanıyor.

Dünyamızda yetenek artık ikinci planda. Mühim olan yeteneğin iyi kullanılmasına izin verecek kurumsal çerçeveyi kurmak. İnsanların yüksek verimle çalışmalarına olanak tanıyan **disiplin ve zihniyeti** tesis etmek.

Son soru. Acaba Zidane, Djorkaeff, vs. Türkiye'de yaşasalar, **bizim takımımız** aynı sonucu elde eder miydi? Kupanın bir başka anlamı da bu soruda gizli. (16 Temmuz 1998)

MEMUR MAAŞLARI

Memur zammı krizi yavaş yavaş çözülüyor. Cuma günkü haberler olumlu yönde. ANAP kanadı yüzde 20'yi fazla deldirmedi. DTP ise küçük de olsa bir popülizm fırsatını kullandı.

Yaşanan gerginliğin başka yararları olduğu kanısındayım. Kamuoyunda popülizmin eskisi kadar **prim yapmadığı** görüldü. Medya ve kamuoyu önderleri ucuz fakirlik edebiyatına yüz vermedi. Siyasi kadrolar açısından bu çok önemli bir mesaj.

Kamu istihdamının **yapısal sorunları** tartışılmaya başlandı. Uzmanların yıllardır söyledikleri ilk kez böylesine yaygın şekilde benimsendi. Sanırım vatandaş da sorunun arkasında yatan nedenleri daha iyi gördü.

Aslında sorun iki kere iki dört eder kadar basit. Kamu istihdamını hem bir tür işsizlik sigortası gibi kullanıp hem de memurlara yüksek maaş veremezsiniz. **İkisinden birini** seçmek zorundasınız.

Devlet iki milyon yerine bir milyon kişiyi kadrosunda tutsa, aynı bütçe ile onlara **iki katı** ücret ödeyebilir. Tersine, memur sayısı dört milyona çıkarsa, bugünkü maaşın ancak yarısını ödeyebilir.

Kamu yönetiminin temel sorunlarından biri burada yatıyor. Personel sayısındaki artış, kamu hizmetinin kalitesini düzeltmiyor. Tam tersine düşürüyor. Çünkü ücretin düşmesi **vasıflı insangücünün** kamuya gitmesini zorlaştırıyor.

Daha önce de yazmıştım. Amerikan federal hükümeti son yirmi yılda çalışan sayısını arttırmamış. Nüfus artmış, ekonomi büyümüş, fakat memur

sayısı **aynı kalmış**. Dolayısı ile çalışanların reel gelirleri düzenli şekilde yükselmiş. Hizmet kalitesi korunmuş.

Nasıl Hesaplayacağız?

Yüksek enflasyonun yarattığı **optik kırılmanın** en belirgin olduğu yerlerden biri ücretlerdir. Fiyat artışlarının yüzde 2-3 olduğu ülkelerde bu tür sorunlar ortaya çıkmaz. İnsanlar aldıkları zammın ne anlama geldiğini hemen hesaplayabilirler.

Aylık ortalama fiyat artışlarının yüzde 5'lerde gezindiği Türkiye'de durum çok daha karmaşık. Herkes işine gelen yöntemi kullanarak farklı hesaplar yapabiliyor. İşler arap saçına dönüyor.

Ben yıllardır ücret ve maaşları dövize çevirerek izlerim. Şöyle yapıyorum. Her ayın ücretini "**1 dolar artı 1.5 mark**"tan oluşan döviz sepetinin aylık ortalama değerine bölüyorum.

Çalışanın maaşını aldığı gün **döviz çevirdiği** ve harcamalarını bu döviz bozdurarak yaptığı anlamına geliyor. Döviz sepeti bazında kurların genellikle enflasyonu yakından izlediğini biliyoruz.

Elbette sorunlar var. Bazen TL reel olarak değer kaybediyor. Bazen değer kazanıyor. Ancak, bunların da görülmesi aslında yararlı.

Bu yöntemle, hem bir yıldan diğerine, hem de baz alınan yıla göre maaşların nasıl seyrettiği kolayca izlenebiliyor.

Yüzde 20 Yeter mi?

Endeksin baz yılı olarak 1993'ü aldım. Krizden önceki yıl olduğu için. 1994'de, bekleneceği gibi döviz sepeti ile maaşlarda **yüzde 40** düşüş var. 5 Nisan kararlarının faturası açıkça memur ve işçilere çıkmış.

1995'den itibaren endeks tekrar yükseliyor. Ekonomi toparladıkça, bir yandan TL 1994'de kaybettiği değer bir kısmını geri alıyor. Diğer yandan, hükümetler memura reel zam veriyorlar.

Endeks 1996'da 70'e, 1997'de 80'e çıkıyor. Bu şekilde ölçünce, 1997'de memurların gerçekten Yılmaz'ın söylediği gibi **iyi bir zam** aldıkları anlaşılıyor.

Ya 1998? Hesabımı yüzde 20 zam ve yıl sonunda yüzde 60 enflasyon varsayımlarına göre yaptım. Sonuç ilginç. Döviz sepeti ile memur maaşları 1998 yılında 1997 yılındaki **değerini koruyor**. Yüzde 1 civarında bir artış çıkıyor.

Özetlersek, yüzde 20 zammın 1998'de memuru enflasyon karşısında ezdirmediği anlaşılıyor. (19 Temmuz 1998)

KABAHAT KİMDE?

Neyse ki toplumsal gündem bir türlü kesinleşemeyen **erken seçim tarihi** ile kısıtlı değil. Seçim tarihi temcit pilavı gibi bir yıldır yeniden ısıtılıp önümüze geliyor.

Artık sıkılmaya başladım. Başkalarının da sıkıldığını izliyorum. Bir an önce yapsalar da kurtulsak demek ihtiyacını duyuyorum.

Belki o bıkkınlığın da etkisi ile, Ecevit'in ortaya attığı **genel af** konusu kamuoyunun çok ilgisini çekti. Medya ayrıntılı analizlere yer verdi. Ben de bu fırsatı kullanmak istiyorum.

Anayasamız affın vatandaşın vatandaşa karşı işlediği suçlarla sınırlı kalmasını gerektiriyor. Bunlara **adi suç** deniyor. Bir de devlete karşı işlenen suçlar var. Onlara **siyasi** deniyor.

Batı demokrasilerinde siyasi suç kavramına pek raslanmıyor. İfade özgürlüğünün kapsamı genişleyince siyasi suç ortadan kalkıyor. Siyasi nedenlerle şiddet kullananlar fikirlerinden dolayı değil, **şiddet kullandıkları için** suçlu oluyorlar.

Normlar Değişir

Demokrasilerde vatandaşın canına, malına, şöhretine, vs. bilerek yada bilmeyerek zarar verenlere **ne yapılacağı** çok önemli bir tartışma konusudur.

Unutmayalım ki, liberal bir düzende devletin **en temel işlevi** vatandaşın huzur içinde yaşamasına izin verecek şekilde asayişini temin etmek ve hukukun üstünlüğünü sağlamaktır.

Ama her toplumda mutlaka birileri birilerine zarar verecek işler yapar. İnsanlar öldürülür. İrza geçilir. Uyuşturucu satılır. Hırsızlık yapılır. Yanlış teşhis konur. Sarhoş araba kullanılırken ölümcül kazaya neden olunur...

Devirden devire ve toplumdan topluma, suç ve ceza anlayışı değişir. Bugün ABD'de işyerinde **cinsel taciz** geniş kapsamlı ciddi bir suçtur. Eskiden böyle bir kavram yoktu. Halen geri kalan dünyada da raslanmıyor.

Bir başka örnek. Suudi Arabistan'ın uyguladığı cezaları biz bugün **medeni** bulmuyoruz. Halbuki yüzyıl önce Beyazıt Meydanında kaziğe oturtarak suçluları cezalandırıyorduk.

Birey ve Toplum

Modern toplumla birlikte, suç ve ceza kavramı etrafında çok önemli tartışmalar belirmiştir. Bunlardan bir tanesi üstünde durmak istiyorum.

Zor soruyu baştan soralım. Bir suç işlendiğinde, kabahatin ne kadarı **bizzat suçu işleyende**, ne kadarı suçun işlendiği **ortamdadır**? Bu soruya verilen cevap, sağ ve sol anlayış arasında zıtlık gösterir.

Sol ideolojiler için, esas kabahat **toplumdadır**. Gelir dağılımının bozukluğu ve eğitimin yetersizliği gibi faktörler insanları suça iter. Suçlu birey, toplumsal bozuklukların faturasını ödemektedir.

O nedenle, cezaevi sözcüğü bile yanlıştır. Hapiste geçen zaman bir ceza değil, suçlunun topluma yeniden kazandırılması süreci olarak düşünülmelidir.

Sağ ideolojiler için bunların hepsi bahanedir. Suç **bireyin kendi sorumluluğuna** girer. Toplumsal faktörlerin etkisi ihmal edilebilir. Suçlu suçunun cezasını çekmek için cezaevini konmalıdır.

Nasreddin Hoca'nın hikayesini hatırlayın. "**Yahu, bu hırsızın hiç mi suçu yok!**" demişti Hoca. Bireyle toplum arasındaki çelişki ve gerginliklere çözüm bulmak kolay değil.

Attığı yumrukla genç doktorun bir gözünü köreden holding yöneticisinin hikayesini herhalde gazetelerde okudunuz. Sizce **kabahat kimde**? Toplumda mı? Yoksa yumruğu atanda mı? (23 Temmuz 1998)

ASYALI KÖTÜ ORTAKLAR

21.inci yüzyıla girerken, **dünya ekonomisinin** seyrini iki temel faktörün etkilediğini söyleyebiliriz. Birincisi, soğuk savaşın 1990'ların başında Sovyetler Birliğini çözülmesi ile birlikte sona ermiş olması.

Kurulacağı yada kurulmakta olduğu söylenen **yeni dünya düzeni** bu somut olguya tekabül ediyor. Türkiye dahil, tüm ekonomiler komünizm tehdidinin ortadan kalktığı bir ortama uyum sağlamaya çalışıyorlar.

İkincisi, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin ulaştığı boyut ve karmaşıklık. Bir ara karşılıklı bağımlılık deniyordu. Sonra adı **küreselleşme** oldu. Beraberinde bir sürü ciddi sorunlar geldi.

Bunlardan en çok göze batanı **mali krizler**. Döviz kurlarında ani dalgalanmalara yol açıyorlar. Türkiye ve Meksika'dan sonra Asya ülkelerinde çok hasar yaptılar.

Buzdağının görünmeyen kısmında başka sorunlar var. Özellikle büyük ekonomilerin yanlış iktisat politikası uygulaması halinde, hem bölgesel hem de küresel düzeyde vahim sonuçlar ortaya çıkabiliyor.

Cari İşlem Fazlaları

Bir ülkenin büyük çapta **cari işlemler fazlası** vermesi ne anlama geliyor? Dış dünyaya çok mal ve hizmet satıyor. Az mal ve hizmet satın alıyor. İthalatı ve diğer döviz giderleri düşük. İhracatı ve diğer döviz gelirleri yüksek. .

Bu iyi bir şey mi? Biz Türkiye'de hep tersinin korkusu ile yaşarız. Döviz giderimiz gelirimizden çok olacak, sonunda **döviz krizi** çıkacak diye çekiniriz. O nedenle çoğumuz cari işlemler dengesinde fazlayı yararlı diye düşünürüz.

Peki, kimin için yararlı? Fazlayı veren ülke için. Ancak, bir ülkede döviz fazlası oluşması için mutlaka bir başka ülkede **döviz açığı** olmalı. Çünkü neticede herkesin ihracatı başkalarının ithalatı.

Demek ki, açık veren ülkeler ancak fazla veren ülkelere **dış borç** olarak ekonomilerini yaşatabilirler. Ne zamana kadar? Dış borçları tehlike sınırına yaklaşıncaya kadar. Ondan sonra işler karışacak.

Diyelim ki, geçmişte dış açık veren bir ülke, şimdi fazla verip eski borçlarını ödemek istiyor. İthalatını azaltacak. İhracatını arttıracak. Kime? Eğer eskiden fazla veren ülke şimdi açık verirse sorun yok. Ama ya vermezse?

Bazı Sayılar

Dikkatli okuyucu nereye gelmek istediğimi anlamıştır. Kriz öncesinde cari işlemler dengesi açık veren Kore, Tayland, Endonezya ve Malezya bu ve önümüzdeki yıl fazla vermek zorundalar.

Güney Kore için 1998'de cari işlemler dengesindeki fazla milli gelirin **yüzde 8.6'sı** olacak. Tayland'da yüzde 8.4'i, Endonezya'da 4.4'ü, Malezya'da 1.6'sı. Singapur'da ise, bu yıl fazla milli gelirin **yüzde 12.4'üne** ulaşıyor. Türkiye bu düzeyde fazla verse, 25 milyar dolar ederdi.

Ancak, Japonya'nın cari işlem fazlası hala **100 milyar doların** üstünde seyrediyor. Tek başına ABD'nin bütün bu üretim fazlasını emmeye ne gücü kaldı. Ne de öyle bir niyeti var.

Dünya ekonomisinin neden yavaşlamaya başladığı buradan anlaşılıyor. Asya ülkeleri küreselleşmenin gereklerini yerine getirmiyorlar. **Çok üretip az tüketmeye** çalışıyorlar.

Sonuçta, bütün dünyada talebin düşmesine yol açıyorlar. Doğal olarak, bundan kendileri de zarar görüyor. Mal sattıkları ülkelerde talep düşünce, onlar da ihracat yapmakta zorlanacaklar. Dünya ekonomisi daha da **küçülecek**.

Asya ülkelerinin küresel ekonominin kendilerine yüklediği sorumluluklardan artık kaçabilmeleri mümkün değil. Dünya değişti. Onlar çok büyüdüler. Bencilliği bırakıp dünya ekonomisinin **sorumlu ortakları** gibi davranmaları zamanı geldi. (26 Temmuz 1998)

YENİ VERGİ YASASI

Geçiyor, geçecek derken, vergi yasası hakikaten Meclis'te kabul edildi. Türkiye siyaseti vatandaşını **şaşırtmaya** devam ediyor. Bir tarafta bitmez tükenmez seçim tarihi tartışmaları var. Hükümetin geleceği belirsiz deniyor.

Öte yandan vergi konusunda çok önemli bir yasa çıkıyor. Çok daha güçlü olduğu sanılan hükümetler yapamamıştı. Hükümetin popülist politikalara fazla itibar etmediğinin bir başka kanıtı olarak görülebilir.

Yeni yasa bir **reforma** tekabül ediyor mu? Biraz tereddütle olsa da, **evet** demek ihtiyacını duyuyoruz. Genelde olumlu yönde atılan bir adım. Yetersiz ve yanlış yaklaşımları var. Fakat, yeni uygulamalar da getiriyor.

Bir hususu özellikle vurgulamak istiyorum. Önemli sorunlarda, eksik bile olsa, atılan her adımı destekleme eğilimindeyim. Mükemmeli aramak iyi bir şey. Ama, gerçekleştiremeyecek bir mükemmel uğruna yapılabilecek **küçük düzeltmelere** karşı çıkmamak gerekiyor.

Yasa **kalcı** olur mu? Sanmam. Seçimden sonra gelecek hükümetin vergi konusunu tekrar ele almasını bekliyorum. Yani bu yasadaki hataları birkaç yıl içinde düzeltme fırsatı oluşacaktır.

Normali de budur. Uzun süre bekleyip köklü bir değişikliğe gitmektense, küçük küçük ama **sürekli değişiklik** yapmak küresel ekonominin gerçekleri ile daha uyumludur.

Vergi Kaçağı

Türkiye'de kamu maliyesinin en önemli sorunu **vergi kaçağıdır**. Örneğin gelir vergisini sadece kamu kesimi ve büyük şirketler hakkıyla ödüyorlar. Ekonominin büyük bölümü ise ya hiç ödemiyor, yada çok az ödüyor.

Yeni yasa ile birlikte vergi kaçağında bir **azalma** olacağını tahmin ediyorum. Fakat, vergi kaçağının tümü ile yada büyük ölçüde engelleneceğini düşünmüyorum. Çünkü, devlet genelde kanunları uygulamakta zorlanıyor.

Şimdi uygulamayı izlemek gerekiyor. Yeni yasa ile birlikte, vergi teşkilatının güçlendirilmesine gidilecek mi? Vergi denetimi artacak mı?

Vergi numarası sıradan bir bürokratik formaliteye mi dönüşecek? Yoksa bir anlamı olacak mı?

Bir **korkum** var. Yeni yasa ile birlikte zaten vergisini ödeyen kesimlerin üzerindeki baskının artması. Vergi kaçırın kesimlerin ise gene bir yolunu bulup eski hamam eski tas, işlerini yürütmeleri.

Maliye Bakanlığına büyük sorumluluk düşüyor. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa, haklı olarak vergisini ödeyen vatandaşın **tepki** gelecektir.

Eleştiriler

İki konuda eleştirim var. Birincisi, hala gelir ve kurumlar vergisi oranları çok **yüksektir**. O nedenle gelir vergisinde çok fazla dilim vardır.

Artık dünya daha sade tarifelere gidiyor. Yüksek vergi oranlarını gerçekten çok yüksek gelir gruplarına uyguluyor. Maalesef yasa bunu gerçekleştiremedi. Dolayısı ile, vergi kaçırma hala **teşvik** ediyor.

İkincisi, tasarrufların ve sermaye kazançlarının vergilendirilmesinde katı bir **devletçi** tutum görüyoruz. Yüksek enflasyon ortamı işleri iyice karmaşılaştırıyor. Ekonomiye etkisinin kısa dönemde bile olumsuz olması ihtimali var.

Birkaç örnek verelim. Elde ettiği faiz gelirini tasarruf ederek **mali sistemde bırakan** bir vatandaşın neden vergi ödemesi gerektiğini hala anlamış değilim. Sonuçta faizlerin yükselmesine yol açmaz mı?

Aynı mantıkla, borsadaki kazancını **tekrar borsaya yatıran** bir yatırımcıdan vergi alınmasının nedenlerini kavrayamadım. Bu yöntem borsanın tabana yayılmasını ve gelişmesini kolaylaştırır mı? Yoksa zorlaştırır mı?

Zamanla bunların **mutlaka** düzeltilmesi gerekecektir. (30 Temmuz 1998)

İNANALIM MI?

Ayın ilk pazar günü Türkiye ekonomisinin genel bir değerlendirmesini yapıyoruz. Yatırımcıya ipuçları vermeye çalışıyoruz. Öneriler getiriyoruz.

Şu anda ekonomiden gelen haberlerin neredeyse tümü Yılmaz hükümetinin enflasyonla mücadelede **başarılı** olduğu yönünde. O bakıma, ekonomide istikrarın arttığını söyleyebiliriz.

Buna karşılık, siyasi cephede her zamanki **belirsizlikler** sürüyor. Bu hafta Meclis'in 18 Nisan'da seçim kararı alması, beraberinde ekonomi politikaları ile ilgili pek çok tereddüt getirdi.

Bu durum, yeni vergi yasasının mali kesime ve tasarruflara yüklediği ek vergilerle birleşince, TL faizlerinde tekrar bir yükselme yaşandı. Demek ki, piyasalar geleceği **daha riskli** görmeye başladılar.

Ekonominin gidişatı ile ekonomik aktörlerin beklentileri arasındaki büyük fark hala sürüyor. Başka türlü ifade edelim. Hala vatandaş enflasyonun düşeceğine **inanmıyor**.

Bazı Sayılar

Yarın Temmuz enflasyonu açıklanacak. Piyasa hem toptan hem tüketici fiyatlarında artışın **yüzde 2'nin** altında kalacağını tahmin ediyor. Buna göre, yıllık enflasyonda da çok ciddi düşüş olacak.

Mayıs ayı dış ticaret istatistikleri yayınlandı. Nisan'da bir önceki yıla göre sadece yüzde 2.3 artan ithalat, Mayıs'ta yüzde 3.2 **azalmış**. İhracatta ise yüzde 2.4'lük bir artış var.

Ocak-Mayıs dönemi itibarıyla, dolar bazında ihracat ve ithalat artışı yavaş ve birbirine eşit. "**1 dolar artı 1.5 mark**" döviz sepeti ile hesabı yeniden yapınca da, 1998'de ithalat ve ihracat artış hızlarının düştüğü ve birbirine eşit olduğu görülüyor.

Haziran ayı dış ticaret sayıları bu bakıma büyük önem kazandı. İthalatta aynı eğilim sürüyorsa, ekonomide gerçekten bir **yavaşlama başladığını** daha güvenle söyleyebileceğiz.

Nitekim, Haziran ayı için kapasite kullanım oranları da geçen yıla göre düşük çıktı. Enflasyondaki sakinleşmeyi de, **talebin cansız olduğunun** bir kanıtı olarak tefsir edebiliriz.

Haziran sonu bütçe gerçekleşmesi Hazine tarafından açıklandı. Dikkatle izlediğimiz faiz öncesi dengede 1.4 katrilyon TL **fazla** var. 6 milyar dolar ediyor. TL faizlerinden enflasyon payını düşünce, milli gelirin yüzde 2'si kadar **reel bütçe fazlası** sağlandığını buluyoruz.

Yüzde 30 Enflasyon

Bütün bu sayıların anlamı ne? Bu hafta, bilgisayarımda biraz çalıştım. Gözlenen eğilimlerin devam etmesi halinde enflasyonun nasıl seyredeceğini kestirmeye uğraştım.

İlginç sonuçlar var. Eğer bütçe disiplini sürdürürse, hükümetin Nisan ayında seçimlere toptan eşya fiyatlarında **yüzde 30** enflasyonla gidebilme olanağına sahip olduğu görülüyor. Mutlaka böyle olur demiyorum. Bu ihtimal var diyorum.

Seçimlerden sonra ne olacağını saptamak daha zor. Normal olarak küçük bir zam dalgası beklenebilir. Ancak, o takdirde bile gelecek Temmuz'da enflasyonun **yüzde 30'da** kalabileceği görülüyor.

Buradan, TL faizlerinin şu anda **çok cazip** olduğu sonucuna varıyorum. Altı ve dokuz aylık bonolarda risk görmüyorum. Belki oniki aylıklara daha dikkatli girilmeli.

Hiç risk sevmeyenler için Hazine'nin bu hafta halka satacağı **TÜFEx20** bir yıllık vadeli tahvilleri son derece ilginç. Enflasyon ne olursa olsun, yüzde 20 reel getiriye garanti ediyor. Sağlık veririm.

Son nokta. Ekonominin gidişi, tüketimlerini geciktirenlerin lehine olacak. Birkaç ay bekleyip parasını faizde değerlendirenler, aynı malı reel olarak **daha ucuza** alabilecekler. O bakıma para harcarken daha dikkatli olun. (2 Ağustos 1998)

ÜNİVERSİTE GİRİŞ SINAVI

Türkiye'nin kalıcı ve köklü reform yapmakta çok zorlandığını artık öğrendik. Elbette gönlümüz ülkenin ciddi sorunlarına **kapsamlı müdahaleleri** istiyor. Fakat olmuyor.

Ancak, hepten karamsar olmak da gerekmiyor. Çünkü bir şeyler yapılıyor. Yeni vergi yasası çıktığında onu belirttim. Bence daha iyisi mümkündü. Ama, bu yasa hiç bir şey yapılmamasından **kat kat iyidir** dedim.

Köklü reformun alternatifi **durağanlık** olmamalı. Küçük küçük iyileştirmeler gerçekleştirilebilir. Bunlar birikir. Daha yavaş olsa da, zaman içinde köklü sayılabilecek değişimler ortaya çıkar.

Üniversiteye giriş sınavında son yapılan değişiklikleri bu çerçevede değerlendirmek gerektiğini düşünüyorum. Yeni sistem ideal midir? Hayır. Eskisine kıyasla önemli bir gelişme midir? Evet.

Olumlu bir adım atılmıştır. İşleyişi sırasında eksik ve yetersizlikleri belirginlik kazanacaktır. Birkaç yıl sonra, onları düzeltecek yeni bir düzenleme getirilir. Sonra tekrar bakılır.

Daha **pragmatik** bu yöntemle pek çok sorunun çözümü kolaylaşacaktır.

Neden Sınav?

Öbür uçtan başlayalım. Otomobil yada ev sahibi olmak, yaz tatiline gitmek için sınava girmek gerekiyor mu? Gerekmiyor.

İktisatçı dili ile soralım. Kıt kaynakları normal koşullarda nasıl dağıtıyoruz? Mal ve hizmetlerin piyasalarda **serbest fiyatlarının** oluşması ile. O mal veya hizmeti talep edenler, fiyatına ve gelirlerine bakarak piyasaya alıcı olarak çıkıyorlar.

Yani, arzla talep arasındaki **dengeyi** fiyatlar kuruyor.

Yüksek eğitimde bu yöntemi uyguluyoruz. Çünkü, hizmetin onu alan bireyler kadar **kamuya da yararı** olduğu kanısındayız. Ayrıca, fırsat eşitliğini sağlamak gibi ek toplumsal ve siyasi tahditlerimiz var.

Ne yapıyoruz? Devlet üniversiteleri hizmeti **bedava yada bedavaya yakın** bir fiyattan sunuyoruz. Bu durumda talep doğal olarak çok yüksek oluyor. Arz ise kamunun kaynak sorunları nedeni ile kısıtlanıyor.

Sınav, üniversite eğitimine yüksek olan talep ile düşük olan arz arasındaki dengeyi sağlıyor. Hizmeti **tayınıyor**.

Yetenek mi? Bilgi mi?

Doğru teşhis tedaviyi kolaylaştırır. Üniversite giriş sınavına yukarıda açıklananın ötesinde bir anlam vermek son derece yanlıştır. Devletin amacı çok

açık. Kıt kaynakları ile bedava arzettiği bir hizmeti **en iyi kullanacak** olanlara götürmeye çalışacak.

Kim en iyi kullanır? İlk aşamada iki cevap mümkün. **En yetenekli** olan diyebilirsiniz. **En çok çalışan** diyebilirsiniz. İlkini basit bir sınavla ölçmek kolaydır. İkincisini ölçmek ise çok daha zor.

Çalışkanlık yerine bilgiyi ölçebilirsiniz. Fakat, bilgi tek başına çalışkanlığa bağlı değildir. Öğrencinin kendi çalışma odası olması, pahalı hazırlık kursuna gitmesi gibi **maddi olanaklar** bilgi temelinde bir sınavda performansını etkiler.

Sınavla ölçemediğiniz ama üniversite eğitimi için çok önemli başka özellikler var. Öğrencinin **motivasyonu**, öğrenme arzusu ve sorumluluk duygusu. Bunlar başarı için yetenekten bile önemli olabilir.

Bu durumda, bir tek yetenek sınavının arzulanan sıralamayı gerçekleştirmek için **yeterli** olduğu kanısındayım. Mevcut ÖSS sınavı o bakıma daha az bilgi daha çok yetenek ölçecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Ayrıca, orta öğretim başarı derecesinin ağırlığının artmasını destekliyorum. Yeni yöntem motivasyon ve çalışkanlık gibi vasıfların da sıralamaya etki yapması açısından **yararlıdır**.

Öğrencinin kendi parası ile eğitim gördüğü **vakıf üniversitelerine** girişi bir başka yazımda ele almak istiyorum. (6 Ağustos 1998)

ÇELİŞKİLİ TAVIRLAR

Türkiye’de birbirine çok **zıt gelişmelerin** aynı anda yaşanmasına alıştık. Ekonomiden, toplumsal yaşamdan, siyasetten çok sayıda örnek vermek mümkün. Gökdelenin yanındaki gecekondu, otoyolda giden at arabası resimleri medyayı arada sırada süsler.

Makro düzeyde bakınca, siyasi ve ekonomik süreçler arasındaki **uçurum** eskiden beri bende hayret uyandırmıştır. 1980 öncesinde, siyasetteki demokratikleşme ve açılma, ekonomide devletçilik ve kapanma ile beraber gidiyordu.

12 Eylül sonrası bu süreç tersine döndü. Ekonomi giderek dışa açıldı ve liberalleşti. Siyasi mekanizmalarda ise devletin ağırlığı hızla artmaya başladı. 28 Şubat sonrasında, **siyasi devletçilik** giderek daha da güçlenmeye başladı.

Ekonomide, Yılmaz hükümeti sanırım Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı **özelleştirme programını** uyguluyor. Kamu işletmeleri birbiri ardında özel teşebbüse devrediliyor.

Özel mülkiyetin ve özgür piyasaların yaygınlaşıp güçlenmesi hiç şüphesiz sivil topluma büyük canlılık getirecektir. Fakat, aynı anda ekonomi dışında sivil toplumun alanının **daraltıldığını** izliyoruz.

Camide Devlet

Meclis tatile gitmeden önceki son oturumda birer maddelik iki “**irtica yasası**” kabul etti. Bunlar 2 Ağustos’ta Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Biri, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkındaki kanunun 35’inci maddesini değiştirdi. İzinli veya izinsiz olarak ibadete açılmış bulunan cami ve mescitlerin yönetiminin üç ay içinde **Diyanet İşleri Başkanlığına** devredilmesini öngörüyor.

Diğeri İmar yasasına bir madde ekleyerek, imar planlarında cami yeri ayrılmasını ve **müftünün izni** alınma koşulu ile buralara cami inşasını düzenliyor.

Ne var bunda diyebilirsiniz. Türkiye’de 70.000 camide zaten Diyanet İşlerinin kadrolu imam ve müezzinleri olduğu söyleniyor. Yeni kanun buna 5.000 cami ve mescit ekleyecekmiş. Yüzde 10 artışa bile tekabül etmiyor.

Doğru. Kanunlar, fiilen var olan bir durumu artık **hukuken** tescil ediyor. Ekonomiyi özelleştirirken, hiç çaktırmadan son 20 yılda Türkiye camileri devletleştirdi. Bunu laiklik adına yaptı.

Tüm inşaatlar gibi, kamunun cami yapılmasını da **düzenlemesini** yadırgamıyoruz. Vatandaş arazisi üstüne konut veya işyeri inşa ederken kamu otoritesinden izin almak zorunda.

İmar planı, inşaat izni, iskan izni bu çerçevede devreye giriyor. Özellikle kentsel yapılanmada **şehircilik ilkelerine ve teknik şartnamelere** uygunluk aranıyor. Hiç olmazsa teorik düzeyde. Fiilen ne olduğu ayrı bir hikayet.

Benzer kuralların ibadet yerleri için de geçerli olması **kamu düzeninin** işlenmesi için çok önemli. Ancak, bu mekanizmada müftünün ne işi olduğunu anlamakta açıkça çok zorlanıyorum.

Siyasi Devletçilik

Türkiye yeni bir siyasi devletçilik dalgası yaşıyor. Benim ilgimi çeken, ekonomide ve toplumsal yaşamda **liberalizmin** etkisi arttıkça siyasette devletçiliğin güçlenmesi.

Perşembe günü Tarhan Erdem’in Radikal gazetesinde “**camileri ibadet edenlere bırakalım**” başlıklı çok katıldığım bir yazısı çıktı. Her zamanki bilgeliği ile çok önemli sorular soruyor.

Konferans salonlarında devletin hoşuna gitmeyen konularda toplantılar düzenlenirse, çözüm bu salonları **devlet mülkiyetine** geçirmek midir?

“**Devlete bağlı ibadethanelerin hükümete bağlı bir kurum içinde yönetilmesi ve din adamlarının devlet memuru olması**” yararlı mıdır?

Bence, Türkiye’nin demokratikleşmesi ve dünya ile aynı dalga boyunu yakalaması filizlenen **sivil toplumun** ezilmesine yol açacak siyasi devletçilikten geçmiyor. (9 Ağustos 1998)

YANLIŞ HESAP PİYASADAN DÖNÜYOR

Özdeyişte, yanlış hesap **Bağdat**’tan döner. Artık Bağdat’ın eski önemi kalmadı. Kendi derdine derman bulamıyor. Bizim Maliye’nin yanlış vergi kararları piyasadan dönüyor. Faturası Hazine’ye çıkıyor.

Gerçek dünya ile **uyumlu olmayan** kararların uygulanmasının zor olduğunu hepimiz biliriz. Peki, koca koca insanlar neden böyle yanlış kararlar alırlar? Onun açıklanması çok daha zordur.

Türkiye’de ekonomik kararlarda hala “**bürokratik-devletçi**” görüşün ağırlığı sürüyor. Yanlış olduğu ne kadar kanıtlanırsa kanıtlanırsa, birileri inanmaya devam ediyor. Gücü ellerine geçince, hemen yanlış kuramlarını devreye sokuyorlar.

Mali Sisteme Vergi

Son bir yıldır her fırsatta **tasarrufları ve mali sistemi** vergilemeye yönelik tedbirlerde çok dikkatli olunmasını vurguladık. Çünkü, yeni vergi yasasını hazırlayanların olaya tamamen devletçi gözlüklerle baktıklarını görüyorduk.

Galiba kamuoyunda etkili olan “**rantiye edebiyatından**” da çok etkilenmişler. Faizden ne kadar çok vergi alınırsa, kamu maliyesinin sorunlarının o kadar çabuk çözüleceğini zannediyorlar.

Biz bunun böyle olmadığını anlattık. İnsanların ve kurumların neticede vergi sonrası faiz gelirine bakacaklarını söyledik. Faizden alınan vergi arttıkça, o oranda **brüt faiz** de artar dedik.

Yani neticede faiz gelirlerinden elde edilen vergiyi daha yüksek nominal faiz yolu ile **Hazine’nin** ödeyeceğini belirttik. Sanırım bütün profesyonel iktisatçılar bu konuyu ayrıntılı şekilde açıkladılar.

Kamuoyundan gelen bu uyarılara Maliye bürokrasisi pek aldırmadı. Vergi kanununu bildiği gibi geçirdi. Ve oldu? Brüt faizler yükseldi. Hazine’nin ödediği faiz miktarı arttı. O kadar.

Stopaj

Bence en vahimi, **bankalar arası** işlemlere stopaj getirilmesi. Stopaj kavramı ile daha çelişkili bir durum tahayyül etmekte zorlanıyorum.

Stopaj olayının üstünde durmalıyız. Devlet neden ve ne zaman vergi stopajı yapar? Aksi takdirde **beyan edilmeme** ihtimali olan gelirden en azından bir miktar vergi toplamayı istediği zaman.

Bir parantez açmak istiyorum. Dikkat edilirse, aslında stopaj uygulaması genellikle düşük gelirlielerin **aleyhine** işler. Bankada ufak bir tasarruf mevduatı olan vatandaş, brüt faiz gelirinden yüzde 13 stopaj öder.

Yüksek faiz geliri elde eden biri ise, beyanname verince, stopajla ödediği verginin bir kısmını geri alacaktır. Küçük tasarrufçu bu olanağı sahip değildir.

Banka gibi anonim şirket statüsündeki kurumlar zaten **karlarının tümünü** beyan etmek zorundadır. Gelir gizlemeleri mümkün değildir. Onlar olsa olsa masraflarını şişirerek vergi yükünü azaltabilirler.

Bu durumda bankalar arası faiz gelirlerini stopaja tabi tutmak son derece yanlıştır. Bankaların maliyetlerinde **yapay bir şişme** yaratır. Neticede bankacılık kesimi bu maliyet artışını telafi edecek şekilde talep ettiği faiz oranını yükseltir. Nitekim aynen öyle oldu.

Zararı Var mı?

Kendi hesabıma, faizlerdeki son artıştan çok şikayetçi değilim. Neden diyeceksiniz? Çünkü yüksek faiz ekonomiyi **yavaşlatarak** enflasyonla mücadeleyi kolaylaştırıyor.

Yılmaz hükümeti, yanlış hesaplarla da olsa, faizlerin yükselmesine yol açarak bence enflasyondaki düşüşü **hızlandırıyor**. Hele bir enflasyon düşsün, ondan sonra bu stopaj işini tekrar konuşuruz. (13 Ağustos 1998)

İSTANBUL’A VİZE, KÖPRÜYE ZAM

Türkiye köşe yazarı zengini. Batı medyasına kıyasla gazetelerimizde çok daha fazla imzalı yazı var. Bu olayın muhakkak sosyolojik nedenleri vardır. Doğrusu ben anlamakta zorlanıyorum.

Geçenlerde yurt dışında oturan bir dostum “**Türkiye’de gazeteler sıkıcı ama köşe yazarları eğlendiriyor**” dedi. Komiklik bizden mi kaynaklanıyor yoksa tefsir ettiğimiz olaylardan mı?

İstanbul’a gelişleri **vize koyarak** kısıtlama önerisi için epey mürekkep harcadı. Beni de tahrik ettiğini ifade etmeliyim. Nasıl olsa diğer arkadaşlar yazdı dedim. Cazibesine rağmen konuyu es geçtim.

Dünkü **köprü zammı** haberi direncimi kırdı. Bu fırsatı kullanmaya karar verdim.

Yerleşme Özgürlüğü

Temel **hak ve özgürlüklerden** bu sıralarda çok söz ediliyor. İslamcı kanat din ve ibadet özgürlüğüne öncelik veriyor. Sol için ifade özgürlüğü en önemlisi. Yerleşme özgürlüğü genellikle unutuluyor.

Demokratik bir rejimde vatandaşının nerede oturmak isteyeceğine devlet karışabilir mi? Eminim ki demokrat olduğunu düşünenler arasında bile “**evet, karışabilir**” diyenlerin oranı yüksek çıkacaktır.

Güney Doğudaki köyler boşaltılırken fazla itiraz gelmemesi bunun iyi bir göstergesi. İç savaş ve güvenlik gibi nedenler gösterildi. Zaten Anayasamız da bu tür hakları vermekten çok **nasıl kısıtlanabileceğini** vurguladığı için hukuki bir engelle de karşılaşılırdı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde bu tür davaların sürekli aleyhimize sonuçlanması hiç dikkatinizi çekiyor mu? Son Kıbrıs’ta muadil bir davayı Türkiye kaybetti.

Daha da ilginç, vize teklifinin Anakent Belediye Başkanı Erdoğan’dan gelmesi. FP bir yanda Çiller’le demokrasi cephesi oluşturuyor. Aynı anda yerleşim özgürlüğüne kısıtlama öneriyor. **İlkinde çok kızanlar ikincisini destekliyor**.

Ben de bunları çok eğlenceli buluyorum. AB ülkeleri bize vize koyunca hiddetlen, sonra İstanbul’a gelmek için vatandaşından vize iste. Bu ne tutarlılık!

Fiyatın Önemi

Temel hakları baskı altına almadan İstanbul nüfusunun artış hızını yavaşlatmanın çok daha güvenli yolları vardır. En basiti **fiyat mekanizmasını** kullanmaktır.

İstanbul'da hayatı daha da pahalı hale getirirsiniz. Eninde sonunda işyerleri ve istihdam İstanbul'dan kaçmaya başlar. İş bulma umudu olmayınca göç durur. Hatta, belki daha önce gelenlerden bile **geri gidenler** olabilir.

Örneğin köprü fiyatları ile başlayabilirsiniz. İktisatçı dili ile, köprüye olan talebin kısa dönemde **fiyat esnekliği** düşüktür. 500 bin yerine 1 milyon, 2 milyon, 5 milyon yaparsınız. Hem kuyruklar ve trafik sıkışıklığı azalır. Hem bütçe açığının kapanmasına katkısı olur.

Zam yapmaya devam ederseniz, eninde sonunda girişler önündeki kuyrukları tamamen ortadan kaldıran bir fiyat düzeyine ulaşırsınız. Sabahları Anadolu yakasında oluşan tıkanıklık da biter.

Orada durmamak lazım. İstanbul'da satılan elektrik ve suya yükse **ek vergi** koyarsınız. Gelir ve kurumlar vergilerinde İstanbul için daha yüksek ayrı bir tarife tesbit edersiniz. Bina vergilerini arttırırsınız.

Ekonominin mantığı çalışır. Dış rekabete açık sanayi kesimi hızla fabrikalarını İstanbul dışına taşır. Bazı şirketler genel merkezlerini de maliyetlerin daha düşük olduğu başka illere götürürler.

Bir kere ekonomi yavaşlayınca, büyük istihdam olanakları sağlayan **inşaat sektörü** geriler. Bir de bakarsınız ki hiç yasak masak koymadan İstanbul'un nüfusu azalmaya başlamış...

Son söz: **vizeyi boşver, köprü zammına bak.** (16 Ağustos 1998)

BEN DE YAZDIM

Temmuz ve Ağustos'u İstanbul'da geçirin, Bodrum ve Marmaris'te tatil yapanlara karşı kıskançlık duyuyorum. Onlar güneş ve denizde, biz burada çalışalım. Bu işte bir **haksızlık** var.

Ne yapalım? Sabahın saat 4'ünde kalkıp **Clinton**'un Amerika'ya mesajını CNN'den canlı izledik. Canlı yayının kendine göre bir keyfi var. İnsan sanki tarihi yaşıyor gibi hissediyor.

Elbette CNN bu fırsatı iyi kullanmış. Amerika'nın her tarafından uzmanlar, siyasetçiler, vs. Clinton'un konuşmasından önce uzun uzun tartıştılar. Sonra anında yorumlar alındı.

Canlı yayın, bu tür olaylara bir **festival** havası katıyor. Şarkılı, dansözlü şov programları kadar eğlenceli olabiliyor. Bizimki züğürt tesellisi telakki edilebilir. Sahil kenti yerine CNN'de Clinton şov...

Bir tefsir getirmek gerekir diye düşündüm.

Anlamı Ne?

Yaptı, yapmadı, nasıl yaptı, teknik ayrıntılar bizi ilgilendirmiyor. Türkiye'de Amerikan **hukuk sisteminin** işleyişi ile dersler çıkartanlar olacaktır. Genelde katılıyoruz.

Kompo seven seçkinlerimiz başka yönüne bakacaktır. Ne ölçüde Cumhuriyetçilerin başarılı Demokrat Başkanla **siyasi hesaplaşma** arayışı diye soracaklar. Onlara da katılıyoruz.

Hatta, Türkiye ile paralellik kurma arayışları olabilir. Falan yada feşmekan siyasi büyüğümüzün başına gelenlerin de aynı şekilde komplolardan kaynaklandığı iddia edilirse şaşırمام.

İlgimi çeken bir husus var. Batı demokrasilerinde iktidar sahibi olan kişilerin şaibeli **para pul** ilişkilerine girmemeleri genellikle kabul edilen bir kuraldı. Bu kuralı ihlal eden yakarlardı.

Fakat, Clinton'a kadar, **evlilik dışı ilişkilere** girmeleri önemsenmezdi. Seçkinler ve medya durumu mutlaka bilirdi. Vatandaşın bile haberdar olması mümkündü. Kimse sesini çıkartmazdı.

Kennedy'nin sevgilileri, Mitterand'ın gayri meşru çocuğu gibi örnekler çoktur. Yazılı olmayan kanun, siyasetçinin görevi bittikten yada öldükten sonra bunlardan bahsedilmesi idi.

Neden? İktidar sahiplerine çalıp çırpmayı, yeğen ve akrabalarını işe yerleştirmeyi yasaklayınca, hiç olmazsa bu konuda **biraz hoşgörölü** olalım diye herhalde.

Clinton'la bu kural değişti. Yeni anlayışın bir **virüs** gibi diğer demokratik ülkelere de sıçraması ihtimalini yüksek görüyorum.

Özel Yaşam

Siyasetçinin kamu kimliği ile özel yaşamı arasındaki **çizgi** nerede çekilmeli? Çok önemli ve o ölçüde cevabı zor bir soru. Belki de hiç bir zaman herkesi tatmin edecek bir cevap bulunamayacak.

Batı medeniyetinin kurucu unsurlarından biri, özel yaşamın **bireye ait** olduğudur. Özel mülkiyet, özel yaşam üstünde mutlak hakimiyetle başlar. Liberal demokraside bireyin özel yaşamı topluma ve devlete karşı korunur.

Ya **kamu yöneticisi**? Onun özel yaşamı da aynı dokunulmazlıktan yararlanacak mı? Eğer yararlanırsa vatandaşın daha iyi yöneticiler seçmesi zorlaşmaz mı?

Özel dünyasını yabancı gözlerden korumak için **yalan söyleyen** bir siyasetçi hakkında ne düşüneceğiz? Karakter sorunlarına işaret eder diyebiliriz. Meşru savunma kabul edebiliriz. Sadece siyasi performansına bakabiliriz. Özel yaşamını da yargılamak isteyebiliriz.

Yada hepsini boşverip kendimizi bir tatil kentinde denize atabiliriz. Sonuncusu en **keyiflisi** galiba... (20 Ağustos 1998)

EKONOMİDE HURAFE ÇOKTUR

Paul Krugman bu sütunda adı geçen ünlü iktisatçılardan. Harvard'ın kapı komşusu rakibi MIT'de profesör. Ancak, bu MIT şu sıralarda Çakıcı muhabbetinde adı geçen bizim MIT değil. Dünyanın en iyi üniversitelerinden biri.

Krugman'ı ilginç kılan, güçlü teorik yazılarına ek daha geniş çevreye hitap eden kitaplar ve yazılar yazması. Yani zor, karmaşık ve matematik kullanan konuları **basit şekilde** anlatabilmesi. Doğrusu hepsini büyük keyif alarak okuyorum.

Son kitabını bitirmek üzereyim. "**Yanlışlıkla Teorisyen**" (The Accidental Theorist; W.W.Norton, 1998) iktisat teorisi zannedilen hurafeleri eleştiriyor. Bir anlama, bizim mesleği çevreden gelen saldırılara karşı korumaya çalışıyor.

Elbette ele aldıkları Amerika'da yaygın olan inanışlar. Amatör iktisatçıların orada bile muhakeme yanlışları yaptıklarını anlatıyor. O arada, başka bir şey öğreniyoruz.

ABD'de bile, siyasetçiler kulaklarına hoş gelen saçma sapan teori taklitlerine kapılıyorlar. Neden? İşlerine geldiği için. Ekonominin gerektirdiği **zor tercihleri** yapmaktansa, bir hurafenin peşinden gitmeyi tercih ediyorlar.

Eh, dünyanın en güçlü ekonomisi böyle ise, siz Türkiye'nin halini bir düşünün. Bizde iktisatçı diye bilinenler arasında hurafelere inananlar o kadar çok ki, siyasetçilere fazla **kızmamak** gerekiyor.

Nereden Başlasam?

Deveye sormuşlar. "**Boynun neden eğri?**". "**Nerem doğru ki?**" demiş. Türkiye'de geçer akçe ekonomi hurafeleri arasında bir seçim yapmak bile başlı başına bir iş.

1980'lerin sonuna kadar **devalüasyon düşmanlığı** vardı. TL'nin çok aşırı değerli olduğunu istediğiniz kadar kanıtlayın. Cümle alem, neden devalüasyonun döviz sorununu çözmek için yararsız olduğunu anlatırdı.

Şimdi tersi geçerli. Hesap kitap gene ikna edici olmuyor. Bütün sayıların tersini göstermesine rağmen, akli başında bildiğiniz pek çok insan TL değer kaybetmediği takdirde **döviz krizinin** kaçınılmaz olduğunu söylüyor.

Enflasyon ve büyüme ilişkisinde de benzer bir durum var. Yıllardır enflasyonun hızlı büyümenin en büyük düşmanı olduğunu savunuyorum. Çünkü dünya deneyimi çok net şekilde bunu gösteriyor.

Ama, diğer ekonomilerde büyümeyi yavaşlatan enflasyonun Türkiye'de bu etkiyi yapmadığına inananların sayısında bir azalma yok. Türkiye'nin **özel bir vaka** olduğu inancını bilimsel kanıtlarla çürütemiyoruz.

Rantiye Edebiyatı

Ekonomik hurafelerin nasıl zararlı olabileceğinin son somut örneğini şu günlerde yaşıyoruz. TL faizleri piyasalarda belirlenmeyi başlayalı, bir "**rantiye edebiyatı**" gidiyor.

Kısaca, küçük bir azınlığın çok yüksek faiz geliri elde ettiği savunuluyor. Tasarruflarını devlete yada firmalara kullandıran vatandaşlar kötü çağrışım yapan "**rantiye**" sözcüğü ile hırpalanıyor.

Sayılarla bakıp reel faizlerin milli gelirdeki payının düşük olduğunu gösteren iktisatçılar ise açık yada örtük **tarafılık**la suçlanıyor. Kamuoyunda destek bulan bu hava içinde, yeni vergi yasası faiz gelirine ağır vergiler getirdi.

Ne oldu? Aynen biz iktisatçıların olacağını haber verdikleri oldu. Vergi yükü tümü ile **Hazine'nin** üstünde kaldı. TL faizleri gereksiz yere çok yüksek düzeylere tırmandı.

Dış dünyaki istikrarsızlığın da etkisi ile yabancı yatırımcıyı Türkiye'den çekilmeye başladı. Döviz talebi arttı. Merkez Bankası net iç varlıklar hedefinin çok üstüne çıktı.

Her ekonomi yanlış teorik çerçevelerden hareketle üretilen hatalı politikaların maliyetini mutlaka öder. Her hurafenin **bir bedeli** vardır. Bu da böyle biline... (23 Ağustos 1998)

ZAMAN ÜSTÜNE

Fransız filozofu Bergson'un çok sevdiğim bir özdeyişi aklımda yer etmiş. "**Zaman, her şeyin aynı anda olmasını engelleyen bir araçtır**". Öyle ya, bir an için zamansızlığı tahayyül edin.

Tüm geçmiş ve gelecek bir anda bizlerle. Ne yapardık? Neyse ki zaman var. Olayların **oluş sırası** önem kazanıyor. Biz de zamanın geçtiğini görüyoruz. Zamanla yarışıyoruz. Hayatımıza anlam geliyor.

Ne alakası var bunların diyeceksiniz? Çok farklı olaylara bağlayabileceğimi düşünerek bu girişi yaptım.

Çakıcı ve MIT

Örneğin Çakıcı'nın Fransa'da yakalanması ardından gelen gelişmeleri ele alabiliriz. Bunları nasıl tefsir etmeliyiz? Bazılarımız için ortaya saçılan karmaşık ilişkiler **karamsarlık nedeni** olabilir.

İşlevi kamu düzenini korumak olan kadrolardan bazılarının şu yada bu şekilde **kamu düzenini bozmakta** uzmanlaşmış kişilerle işbirliği yapması devletin temeline dinamik koymak sayılabilir.

İyimser bakış da mümkün. Bundan on yada yirmi yıl önce bu tür ilişkilerin hiç bir şekilde ortaya çıkmayacağını düşünebilirsiniz. "**Devlet sırrı**" arkasında matlaşan uygulamaların artık şeffaflık kazanmaya başladığının işaretini görebilirsiniz.

İyimser ve kötümserler arasındaki farkı belki zamana yaklaşımları ile açıklayabiliriz. Kimimiz daha **aceleciyiz**. Kimimiz daha **sabırlı**.

Türkiye'deki sorunların **bugün derhal** çözülmesini arzu edenlere, değişimin hızı gerçekten çok yavaş geliyor. Bazen "mehter marşı" diyoruz. İki adım ileri, bir adım geri. Toplamı kaplumbağa temposuna iniyor.

Değişimdeki yavaşlık, haklı olarak çoğumuzun moralini bozuyor. Karamsar oluyoruz. Yanlışların beraberinde gelen **küçük ama olumlu** gelişmeleri ihmal ediyoruz.

Ama, kendi yaşam çizgimizi aşan bir perspektiften bakabilirsek, belki daha iyimser senaryolar yazabiliriz. Bizim arzuladığımız hızda olmasa da, genelde Türkiye'nin **daha iyiye** gittiği yargısına varabiliriz.

Yaşlanıyor muyum?

Tüm gençlik ve olgunluk çağımı **“derhal değişim”** ideali ile geçirdim. Türkiye'nin daha zengin, daha güçlü, daha demokratik olmasını isteyenlerdendim. Hem de hemen bugün. Beklemeye de tahammülüm yoktu.

Tarihte ve toplumda “kestirme yolların” varlığına emindim. Daha önemlisi, bu yolları benim ve benim gibi düşünenlerin bulduğuna inanıyordum. Elimize fırsat verilse, bütün dönüşümleri tek bir kılıç darbesi ile gerçekleştirecektik.

Doğrusu, şimdi daha farklı düşünüyorum. Tarihteki kestirme yolların aynı zamanda **çıkılmaz sokaklar** olabileceğini sanırım çok kişi anladı. Toplumun değişim hızının küçük azınlıkların iradesi ile oluşmayacağını da.

Uzun dönemli trendleri daha fazla önemsemeye başladım. Coşku ve heyecanın beraberinde gelen acelenin **hata ihtimalini** arttırdığını gördüm. Bilimin, aklın ve sağduyunun daha yararlı araçlar olduğunu farkettim.

Kısa dönem konjonktürün bütün olumsuzluğuna rağmen, Türkiye için **iyimserliğimi** sürdürüyorum. Gerek ekonomide, gerek siyasette, son olaylar olsa olsa bu iyimserliğimi pekiştiriyor.

Kafamda küçük bir tereddüt hala var. Acaba yaşlandıkça **tutucu** mu oluyorum? Yoksa **bilge** mi? Bunun kararını okuyucularıma ve tarihe bırakmaktan başka çarem yok. (26 Ağustos 1998)

DÖVİZ KRİZİ OLMAZ

Türkiye'de ekonomi ile ilgili karamsarlığın **arttığını** izliyoruz. Nedenleri konusunda kamuoyunda tartışmalar var. Hükümet topu hemen başkalarına attı. Muhalefet ve mali kesim ise elbette hükümete.

Durumu kısaca özetleyelim. Borsa çöktü. Endeksin değeri bir ara 1.6 dolara çıkmıştı. Çünkü kapanışta 96 cente gerilemiş. Dolar bazında **yüzde 40** civarında bir kayıp söz konusu.

Faizler ise inanılmaz bir sıçrama yaptı. Yüzde 80'lerden yüzde 120'lere tırmandı. Demek ki faizde de **yüzde 50'lik** bir yükselme olmuş.

Bu gelişmelerde **Rusya krizinin** payı nedir? Dünya borsalarındaki düşüşün payı nedir? Yeni **vergi yasasının** payı nedir? Hükümetin diğer uygulamalarının payı nedir?

Borsa için dış **dünyadaki gelişmelerin** esas neden olduğu kanısındayım. Faizlerde ise **vergi yasasında** yapılan hataları önemsiyorum. Ancak, bunlar birbirlerini beslediler. Faizdeki fırlama borsayı olumsuz etkiledi. Borsa gerilemesi yabancıların bono piyasasından kaçışını hızlandırdı.

Ya Reel Ekonomi?

Ancak, bir ekonomiyi mali piyasalara, faiz haddine ve borsa indeksine indirgemek son derece yanlıştır. Bazen bunlar reel ekonomideki ciddi sorunları yansıtabilir. **Bazen yansıtmaz.** Kendi dinamikleri ile hareket ederler.

Türkiye'de reel ekonomiden gelen haberlerde kriz işaretleri şimdilik gözüküyor. Ne gözüküyor? Ekonominin **yavaşlamaya başladığına** dair işaretler artıyor.

Merkez Bankası 1998 ilk altı aylık ödemeler bilançosu sayılarını açıkladı. Önemli gösterge **cari işlemler** dengesidir. Türkiye'nin döviz giderleri ile gelirleri arasındaki farkı gösterir.

1997 Ocak-Haziran cari işlemler dengesi 2.3 milyar dolar açık vermiş. Bu yıl aynı dönemde açık 1.5 milyar dolara düşmüş. Buna göre dış açığımız **yüzde 34** azalmış.

Ancak, burada durmuyoruz. Türkiye ekonomisinde hizmet ve transfer gelirleri işlem bazında hesaplanmıyor. Örnekleme yöntemi ile masa başında bulunuyor. Hakiki sayılarla fark ise **“net hata noksan”** diye bir başka kalemde veriliyor.

O bakıma, **“cari işlemler dengesi artı net hata noksan kalemi”** toplamı dövizde gerçek durumu daha iyi yansıttıyor. Haziran sonu itibarıyla, 1997'de bu sayı 4.2 milyar dolar çıkmış. 1998'de 370 milyon dolar **fazlaya** dönüşmüş.

Bu sayılar geçici. İleride düzeltmeler olacaktır. Ona rağmen, bence manzara çok net görülüyor. Piyasaların bütün ağıllamalarına rağmen, aslında geçen yıla kıyasla döviz açığı en azından **kapanmış**. Fazla olması bile söz konusu.

TL Değer Kaybetmez

Ekonominin döviz giderleri döviz gelirlerine **eşit** seyrediyor. Merkez Bankasında ve banka sisteminde ülke tarihinin en büyük döviz rezervi birikmiş. Kısa vadeli döviz borçlarının hepsini geri ödemeye yetecek döviz var.

Üstelik, TL faizleri hem nominal olarak enflasyonun çok üstünde. Hem de reel olarak yüksek. Yani piyasalar biraz durulunca, yabancıların tekrar Türkiye'ye **geri dönmesi** pekala mümkün.

Demek ki, TL'nin değer kaybının hızlanması için hiç bir neden yok. Erçel'in kararlılıkla **“devalüasyon olmaz”** şeklindeki beyanatlarını çok olumlu karşılıyoruz. Nitekim, son haftalarda para otoritesinin TL'nin değer kaybını yavaşlattığını memnuniyetle izliyoruz.

Hükümetin ve Merkez Bankasının önünde ciddi bir fırsat var. Dünyada ve bölgemizde fırtına devam ederken, **TL'nin değerini korumak**. TL'deki değer kaybını enflasyonla sınırlamak, hatta az da olsa bir miktar altında tutmak.

Bu gerçekleşirse, Türkiye bunalımdan **itibar kazanarak** çıkacaktır. (30 Ağustos 1998)

AMERİKADA BORSA ÇÖKÜNCE

Bu haftanın sıcak konusu **Amerikan borsasında** Pazartesi günü yaşanan büyük düşüş. Öğleden sonra seansını evde televizyondan canlı seyretmeye fırsatım oldu. Kablo luda yer alan CNBC’de borsa indekslerini anında izledim.

Bir süredi Amerikan borsasının bir düzeltme yapmasının gerektiği konuşuluyordu. Ben uzmanı değilim. Ama ne söylendiğini anlıyorum. Borsa düşmelidir diyenlerin getirdikleri kanıtlar beni **ikna etmişti**.

Hatta, kendi kafamda endeks için **7500**’ü işaretledim. Oraya kadar inmesinin fazla sorun yaratmayacağı kanısındayım. Yok, daha da aşağı inerse, reel ekonomiye olumsuz etkisi ciddileşecektir.

Kaba bir hesap yaptım. Borsanın piyasa değeri ABD milli gelirinin üstünde. Amerikalıların Pazartesi günü kişi başına kaybettiği servet **2000 dolar** civarında. O gün sadece Bill Gates’in birkaç milyar dolar kaybı olduğu anlaşılıyor.

Bu borsa ne biçim iştir ki, bazen büyük paralar kazandırır, bazen kaybettirir diye düşündüm.

Borsa Nedir?

Türkiye’de borsa **kumarhane** gibi bir yer diye düşünülüyor. Girip oynuyorsun. Şansın varsa kazanıyorsun. Yoksa kaybediyorsun. İçeriden bilgi alırsan daha iyi oluyor.

Bir piyasa ekonomisinde borsanın işlevinin ne olduğunu bilen sayısının çok küçük olduğunu sanıyorum. Neden yükselip nasıl düştüğü de herhalde okuyucularımın büyük çoğunluğu için bir muammadır.

Bir an için Bill Gates’i ele alalım. Serveti, kurup bugünkü hale getirdiği Microsoft şirketindeki **hisselerinden** oluşuyor. Hissenin fiyatı arttıkça, servet büyüyor. Aniden düşünce, küçülüyor.

Geçen Cuma’dan Pazartesi akşamına Microsoft’ta ne değişti? Binalar, fabrikalar, araziler aynı. İçinde çalışan insanların bilgi ve yeteneğinde de bir fark yok. Pazar payı, yeni ürünler, vs. şirket temel özellikleri de **iki günde** değişmez.

Evet. Microsoft hep aynı Microsoft ama, hissesinin fiyatı düştüğü için Bill Gates’in servetinin dolar karşılığı birkaç milyar dolar azaldı. Hoş, ondan önce de durduğu yerde artıp durmuştu.

İlginç olan nokta bu. Mühendisler, fabrikalar, teknoloji, altyapı, üstyapı, vs. reel ekonomi değişmiyor. Ama onların **piyasa fiyatı** değişiyor. Aynı reel dünya bir gün büyük bir servete tekabül ediyor. Bir başka gün para etmiyor.

Fiyat ve Değer

Borsayı ancak piyasa ekonomisinde **fiyatların rolünü** iyi anladığımız takdirde kavrayabiliriz. Türkiye piyasa ile daha çok yeni tanıştığı için, kavramlar daha yerine oturmadı.

Şu cümleyi analiz edelim. **“Benim evin değeri 100 milyar ama kimse 50 milyardan fazla vermiyor”**. Sizce bu ifade doğru olabilir mi? İktisatçılar için olmaz. Genel kural, bir mal ve hizmete fiyatı dışında bir değer atfedilemeyeceğidir.

Cümleyi şu şekilde tefsir edersek anlam kazanır. **“Evi 50 milyara satmaya razı değilim”**. Böylece, evin değerinin 50 milyar olduğunu kabul ediyoruz. Fakat o fiyattan satıcı evi piyasaya arz etmiyor.

Arz ve talep kanunlarını borsaya uygulayabiliriz. Cumaya kadar Amerikan hisselerine mevcut fiyatlardan alıcı vardı. Cuma günü kimse hisse almak istemediği gibi, herkes satmak istedi. **Fiyatlar düştü**.

Eğer alıcılar fiyatların çok düştüğünü düşünürse, tekrar yükselir. Hala yüksek olduğunu düşünürse, düşüş devam eder. Ama merak etmeyin. O arada Amerikan ekonomisi adam başına **30 bin dolar** civarında milli gelir üretmeyi sürdürecektir.

Mikrosoft hala dünyanın en büyük yazılım şirketi. Bill Gates ise en zengin insanı. Borsa çöktü diye bu gerçekler **değişmiyor**. (3 Eylül 1998)

BAŞARILAR VE YANILGILAR

Her ayın ilk Pazar yazısında ekonomiye **tasarrufçu açısından** bakıyoruz. Mecburen somut sayılar veriyoruz. Kaytarmak çok zor. Bazı tahminlerimiz tam tutuyor. Diğerlerinde yanılıyorz.

Reel ekonomiyi daha kolay analiz edebiliyoruz. Eğilimler önceden belirginlik kazanıyor. İktisat teorisi araçlarının olan biteni açıklama gücü yüksek. Genelde beklentilerimiz gerçekleşiyor.

Mali piyasalar ise tam tersine **çok oynak**. Rutubetten nem kapıyorlar. Spekülatörlerin etki alanı içindeler. Üstelik, bizde bunlara hükümetlerin akıl-dışı uygulamaları ekleniyor. En çok onlarda hata yapıyoruz.

Baştan kısaca özetleyelim. Enflasyonda, büyümede, döviz cephesinde tahminlerimiz bire bir çıkıyor. Borsayı ve TL faizlerini öngörmekte ise yaya kalıyoruz.

Ekonomi Yavaşladı

İlk uyarımızı Şubat ayında vermiştik. Birbiri ardına yayınlanan istatistikler, Türkiye ekonomisinin 1998’in ikinci çeyreğinden itibaren yavaşlamaya başladığını kesinlikle gösteriyor.

1998 milli gelir tahminleri geçen hafta çıktı. Birinci çeyrek GSMH büyüme hızı yüzde 9’a yükseltilmiş. İkinci çeyrek ise **yüzde 4** olarak açıklandı. İlk çeyrekteki yüksek temponun etkisi ile, ilk yarı GSMH büyüme hızı **yüzde 6.3** oldu.

Ben ikinci çeyrek için yüzde 5 ama ilk yarı için yüzde 6 demiştim. Anlaşılan Nisan-Haziran dönemindeki yavaşlama benim beklentimden daha sert olmuş. Temmuz’da sanayi üretiminin sadece **yüzde 1** artması bu durumu doğruluyor.

Talep artışı düşünce, dış dengede düzelme olur. Bunu da ifade etmiştik. Merkez Bankası Ocak-Haziran ödemeler bilançosunu yayınladı.

Geçen yılın aynı döneminde cari işlemler dengesi artı net hata noksan kalemi 4.2 milyar dolar açık vermişti. Bu yıl **350 milyon dolar** fazla var. Yani, yılın ilk altı ayında Türkiye’nin net dış borcu o kadar azalmış.

Hatırlıyorsunuz. “**Sıcak para**” muhabbeti çok popülerdi. Dilimizin döndüğü kadar kısa vadeli dış kaynakların tümünün Merkez Bankası rezervlerine gittiğini anlattık. Açıklanan ödemeler bilançosu bizi doğruluyor.

Yavaşlama beraberinde enflasyonda iniş getiriyor. Gene teorinini söylediği gibi. Ağustos'taki **yüzde 2.4** TEFE artışı son dokuz yılın en düşük Ağustos enflasyonuna tekabül ediyor. Aynı durum Eylül'de tekrarlanacak.

Enflasyondaki düşüş ve dış açığın kapanması Merkez Bankası rahatlatıyor. Devalüasyon hızı geriliyor. Bu eğilimin sonbaharda **devam edeceğine** kesin gözle bakıyoruz. Vergi boyutu bir yana, tasarrufçu için dövizin hiç cazibesi kalmadı.

Oynak Faiz Ülkesi

Faiz ve borsa konusunda ise tümü ile **yanılmışım**. Temmuz ve Ağustos başında TL faizlerinin yüzde 70'lere gerileyeceğini ve borsada düşüş beklemediğimi yazmışım. Hikayenin gerisini biliyorsunuz.

Borsada **Rusya krizi** daha etkili oldu. TL faizlerinin yüzde 150'lere sıçramasını ise tümü ile **hükümete** malediyorum. Kendi düşen ağlamaz. Maliye'nin gelecekte elde edeceği vergi gelirleri için Hazine peşinen dünyanın faizini ödemek zorunda kaldı.

Bir noktanın altını çizelim. TL'de kalanlar bu işte sadece **kardan zarar** ettiler. Yoksa bir yada iki ay önce alınan kağıtlar da yüksek reel faiz veriyor.

Son dönemde fonlara geçmiş olanların şimdi yüksek repoya tamah edip pozisyon değiştirmeleri **yanlış** olur. Ancak, fonlar arasındaki performans farkları düşüşte iyice belirginlik kazandı. İyi incelemekte yarar var. (6 Eylül 1998)

SONBAHAR GELDİ

İki haftalık bir ayrılıktan sonra SABAH'daki köşemize geri döndük. Ne yazık ki bu sürenin sadece bir haftası tatil sayılabilir. Bu yıl doğa yerine **betonu** seçtik. New York'ta büyük kent usulü kültürel avarelik yaptık.

Bizim gazeteleri okumadan, televizyonlara bakmadan geçen yedi gün bile hoş oluyor. Doğrusu Türkiye'den **habersiz kalmak** beni rahatsız etmedi. Belki daha uzun süreli bir seyahatte tedirgin olurum.

Gezimiz Clinton hikayesinin en civcivli günlerine rasladı. Sıcağı sıcağına gelişmeleri izledik. Starr raporunun yayınlanmasına tepkileri gördük. Amerikalı dostlarımızla tartıştık.

Başkanı desteklemiş Demokrat Parti üyeleri bile, olayların geldiği noktadan çok huzursuz. Büyük bir bölümü, hiç tereddüt etmeden artık **başkanlıktan ayrılması** gerektiğini ifade ediyor.

Medyanın tavrı da aynı yönde. Bu olaya parti militanı gibi yaklaşmıyorlar. Clinton'un **manevi gücünü ve saygınlığını** yitirmesinin Amerika'ya zarar vereceğini söylüyorlar. Haklı olduklarını düşünüyorum.

Bu olaydan önemli dersler çıkartmak mümkün. Vatandaşın kamu yönetimine **güven duymasının** modern toplumdaki hayati rolü belirginlik kazanıyor. Bizim seçkinlerimiz de şunu bir anlasa...

Ekonomik Kriz

Asya'da başlayan fırtına yayılıyor. Rusya'nın sorunları ondan bağımsızdı. Vergi toplamayan bir devletin eninde sonunda **moratorium** ilan etmesi kaçınılmazdı. Fakat, petrol fiyatındaki düşüş şüphesiz krizi öne aldı.

Şimdi sırada Latin Amerika var. Brezilya'nın durumu bir anlama bize benziyor. Orada da esas itibariyle ciddi **siyasi** sorunlar var. Ekonomide gerekli reformlar bir türlü yapılamıyor.

Çalkantıların tam seçim öncesine raslaması, Başkan Cardoso'nun manevra alanını daralttı. Bir yandan bütçe açığı büyürken sadece yüksek faiz ve diğer para politikası araçları ile piyasalara **güven vermekte** zorlanıyor.

Brezilya ekonomisi Latin Amerika'nın yarısı demek. Devalüasyon yapmak zorunda kalması halinde komşularının da durumu kötüleşecek. Asya'dan farklı olarak, ABD şirketlerinin Latin Amerika'da çok **riski** var. Amerikan borsasını da etkiler.

Küreselleşmenin bir başka yüzü ortaya çıkıyor. Ülkeler arasında dış ticaret ve finans akımlarının artması yeni sorunlar yarattı. Bir ülkenin ekonomik koşullarındaki bozulma çok uzaklardaki ekonomileri etkileyebiliyor.

Belli ki, önümüzdeki aylarda yazılarımızda **dünya ekonomisine** daha çok yer vermek zorunda kalacağız. Zaten Türkiye bize yeterince konu sağlıyordu. Şimdi konu fazlası ile nasıl başedeceğimizi düşüneneceğiz.

İlginç Bir Dönem

Türkiye'nin ilginç bir döneme girdiği kanısındayım. Hem siyasi açıdan. Hem de ekonomik açıdan.

Siyasetin gündeminde iki önemli konu var. Birincisi **seçim**. Nisan'da yapılmaya bile, 1999'da mutlaka seçim olacaktır. Yani seçime en fazla bir yıl kaldı. Sürpriz gelişmeler beni şaşırtmayacak.

İkincisi 28 Şubat döneminden **çıkış**. Türkiye'de askerinin siyasetteki rolünün arttığı dönemler en çok iki-üç yıl sürer. Sonra tekrar siyaset sivilleşir. Yavaş yavaş zamanı geliyor. Bakalım bu kez süreç nasıl işleyecek.

Ya ekonomi? Bütçe dengesini yakından izlemeye devam edeceğiz. Yılmaz hükümeti bütçe disiplinini sürdürmeyi başarırorsa, Türkiye'nin olumsuz dünya konjonktürünü mali kriz **yaşamadan** atlatması mümkün duruyor.

Ancak, vergi kanundaki yanlış düzenlemelerin de etkisi ile, ekonominin ciddi bir **resesyona** girmesi ihtimali de o ölçüde yükseliyor. Belli ki, bu sonbaharda içeride de konu sıkıntısı çekmeyeceğiz. (24 Eylül 1998)

SİYASET YASAKLANAMAZ

Bu köşede daha çok **analiz yazısı** yazıyoruz. Ekonomi ve siyaset başta, toplumsal konuları açıklamaya çalışıyoruz. Özellikle ekonomide taraf tutmadan gelecekle ilgili tahminlerimizi veriyoruz.

Bazen, gözden kaçan ama önemli olayları gündeme getiriyoruz. Yada, gündemdeki bir olaya **farklı bir perspektiften** de bakılabileceğini gösteriyoruz. Kıssadan hisseler çıkartıyoruz.

İki hususa dikkat ediyoruz. Birincisi, ilke olarak **kişilerle polemığe** girmiyoruz. Okuyucunun köşe yazarları arasındaki kavgalardan keyif aldığı yönünde rivayetlerin bol olmasına rağmen...

İkincisi, özellikle siyasi konularda **pozisyon yazılarından** kaçınıyoruz. Çünkü, meraklı okuyucu için analiz ve bilginin şahsi pozisyonların ilanından daha ilginç olacağını varsayıyoruz.

Türkiye’de yaşadıklarımız bazen bizi bu kuralları çiğnemek zorunda bırakıyor. İşin özündeki **zihniyet boyutunu** vurgulamak gerekiyor. Kuru bir analizin yerini ahlaki değerlerin açıklanması alıyor.

Erdoğan’ı Savunalım

İstanbul anektan belediye başkanı **Erdoğan**’ın cezasının kesinleşmesi beni böyle bir durumla karşı karşıya getirdi. İfade özgürlüğü ve demokrasi anlayışımı açıklamak ihtiyacını duydum.

Erdoğan kim? Pek çok Avrupa ülkesinden daha kalabalık bir kenti dört buçuk yıldır yöneten kişi. O göreve vatandaşın **özgür iradesini** ifade ettiği bir seçimle gelmiş bir siyasetçi. Genel kanı, bu süre içinde başarılı olduğu şeklinde.

Suçtu ne? Partisinin bir mitinginde yaptığı konuşmada kullandığı **sözcükler**. Bunların Ziya Gökalp tarafından yazılmış bir şiirden alınmış olması bence ikincil. Öyle olmayabilirdi. Kendisi söyleyebilirdi.

Mitingde olay çıkmış mı? Mitingden sonra olay çıkmış mı? Hayır. Neden cezalandırılıyor? Fikrini güçlü bir şekilde ifade ettiği için. Sorumlu makamlardaki siyasi kadrolar için bile **ifade özgürlüğünün** söz konusu olmadığı kanıtlanıyor.

Toplumların barış ve huzur içinde gelişmesinin temel koşulunun en geniş anlamı ile tanımlanmış ifade özgürlüğü olduğu kanısındayım. Sadece benim için değil. Benden **farklı düşünenler** için de bunu talep ediyorum.

Bu konuda taviz vermeye razı değilim. Kavramların **sulandırılmasına** da karşı çıkıyorum. Erdoğan’ın partisine hiç oy vermedim. Hatta, eminim hiç aynı partiye oy vermedik.

İslamcı kanadın demokrasi ve özgürlük anlayışında en az laik kesim kadar ciddi **zafiyetler** olduğunu düşünüyorum. Bunları, onun ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına destek olmak yada makul karşılamak için yeterli bulmuyorum.

Seçilme Özgürlüğü

Üstelik, olay orada bitmiyor. Verilen ceza tek değil. İki ayrı ceza var. Biri, mahpusluk. Diğeri **siyaset yasağı**. Erdoğan artık seçimle gelinen görevlere aday olma hakkını kaybediyor.

Benim değer yargılarımın ve demokrasi anlayışımın böyle bir cezayı kabul etmesi mümkün değil. Bir ülkede özgür seçim yapılıyorsa, kamu yöneticiliğine kimin geleceğine **seçmenler** karar verecektir. Başka türlü olamaz. Olmamalıdır.

Yapılan nedir? Önce ifade özgürlüğünü kısıtlayarak bir **siyasi suç** ihdas ediyorsunuz. Sonra, bu siyasi suçtu işledi diye siyasetçinin elinden **seçilme özgürlüğünü** alıyorsunuz. Dolayısı ile, seçmenin söz konusu kişiyi seçme özgürlüğü de kalmıyor. Burada yasaklanan sadece Erdoğan değil. Ona oy veren yada vermeyi düşünen herkes.

Bu mantığı demokrasi ilkeleri ile bağdaştırmak imkansızdır. Kayıtsız şartsız **karşı çıktığımın** kayda geçmesini istiyorum. (27 Eylül 1998)

GEÇMİŞ OLSUN

Geldi geliyor derken, 30 Eylül 1998 günü de tarih oldu. **Mali milat** dendi. Hakikaten öyle mi? Acaba daha sonraları hatırlanacak mı? Yoksa o da benzeri binlerce gün gibi unutulup gidecek mi?

Vergi yasasının çıkmasından itibaren, 30 Eylül’ün vatandaş için ne anlama geldiği ayrıntılı şekilde yazıldı çizildi. Kısa bir süre için de olsa, **vergi uzmanlarına** kamuoyunda talep oluştu.

Gazetelerde özel sayfalar açıldı. Köşe yazarları uyardılar. Vergi hukuku ile ilgim kısıtlı olduğundan, okuyucularıma bu konuda yardım edemedim. Başka arkadaşların verdiği destekten **teselli** buldum.

Doğallıkla, önemli miktarda yanlış anlama oldu. Bazı vatandaşlar gereksiz yere paniklediler. Rivayetler dolaştı. Velhasıl, vergi konusunda nisbeten sakin yaşayan Türkler **heyecanlı bir dönem** geçirdiler.

Kayıtlı Ekonomi

Türkiye ekonomisinin **kayda geçmesini** olumlu bir gelişme kabul ettiğimi vergi yasası çıkmadan önce belirtmiştim. Bu sıralar başka kayıtlar da moda oldu. Her gün Çakıcı’dan yeni bir band kaydı piyasaya çıkıyor.

Mafyanın yoğun **telefon kaydettiği** bir toplumda, devletin de en azından ekonomik işlemleri kayda almasına yarar görüyorum. Vatandaşların gelir ve harcamalarını denetim altında tutmak çetelerle mücadeleyi de kolaylaştıracaktır.

Amerika’nın ünlü gangster Al Capone’yi gelirini beyan etmediği için **vergi kaçırmaktan** hapse attığı hep anlatılır. Türkiye’de böyle bir durumu bugün için tahayyül etmek zor. Darısı başımıza diyelim.

O nedenle, yeni vergi yasası ile ekonomiyi kayıt altına alma çabalarına karşı çıkmanın **yanlış** olduğunu düşünüyorum. Yarısından fazlası kayıt dışına kaçmış bir ekonomik yapı Türkiye’nin gelişme sürecine önemli bir engeldi.

Kayıt dışı ekonominin kamu maliyesine etkisi bence ikincil. Formel sektörle enformel sektör arasındaki haksız rekabet boyutu belki daha da önemli. Vurguladığımız bir diğer husus, modern toplumun **“eşit gelire eşit vergi”** ilkesidir. Yaygın vergi kaçacağı bu temel ilkeyi özünden yaralıyordu.

Bu noktada, yeni yasada da gelir vergisi oranlarının çok yüksek tutulmasının en ciddi sorun olduğunu hatırlatmak istiyorum. Ekonominin kayda alınmasına evet. Fakat, mutlaka vergi oranları **düşürülmelidir**. Bu konuya geri döneceğiz.

Sıra Uygulamada

Kanunları yazıp Meclis'ten geçirmek için en kolay kısmı. Hoş, bizim siyasi yapımız bunda bile zorlanıyor ama neticede vergi reformu kanunlaştı. Şimdi **uygulamanın** nasıl gerçekleşeceğine bakacağız.

Türkiye'de kamu otoritesinin çok sayıda vatandaşı ilgilendiren kanunları harfiyen uygulamakta **çok zorlandığı** biliniyor. Şu yada bu şekilde, yasa sadece bazı vatandaşlar için geçerli oluyor. Diğerleri gene bildiğini okuyorlar.

Vergi için de öyle. Basit bir sorum var. Yeni yasa daha önce vergi kaçırın büyük çoğunluğun şimdi **vergi ödemesini** sağlayacak şekilde uygulanacak mı? Yoksa zaten vergisini ödeyen küçük bir azınlığın hayatını büsbütün çekilmez hale mi getirecek?

İlle böyle olacaktır demiyorum. Ancak, siyasi kadroların ve bürokrasinin geçmiş sabıklarına bakınca, bu yönde şüphelerim oluşuyor. Kısa bir süre için talihsiz bir kaç vatandaşımızın canı yandıktan sonra, denetimin **tavsamasından** korkuyorum.

Evet. Bankalara blokajların yapılması ve vergi beyannamelerinin verilmesi kolay ve basitti. Bundan sonra, yüksek harcama yapan vatandaşlara **nereden buldun** diye sormak gerekiyor. Bunu **herkese** sormak gerekiyor.

Maliye'nin bu görevi gerçekleştirecek **kadroları** var mı? Yoksa, kurulacak mı? Denetimde görevli memurlar iyi yetiştirilecek mi? Onlar da yakından denetlenecek mi? Vatandaş olarak bu soruları sormaya hakkımız olduğu kanısındayım.

Okuyucularıma geçmiş olsun. Ve de bundan sonrası için kolay gelsin.
(1 Ekim 1998)

JAPONYA KRİZE TESLİM

Ayın ilk pazar günü ekonomiye tasarrufçu açısından bakma geleneğimizi bu kez bozuyoruz. Bir yurtdışı seyahati yazımızı önceden yazmak zorunda bıraktı. Eylül enflasyonu daha açıklanmamıştı. Türkiye ekonomisinin değerlendirilmesini **gelecek pazara** bıraktık.

Bu sıralarda, dünya ekonomisindeki gelişmeler ilgimizi Türkiye'den daha çok çekiyor. Özellikle **Japonya**'yı mümkün olduğu kadar yakından izlemeye çalışıyorum. Son üç ayda Japonya bu köşede dört yazıya konu olmuş.

Tarih perspektifinden bakınca, Japonya'nın sorunları ile **soğuk savaşın bitmesi** arasında bire bir ilişki olduğu kanısındayım. Türkiye'nin de çıkartması gereken dersler var. Açıklayalım.

Komünizm tehlikesinin ortadan kalkması hem siyasette hem ekonomide **oyunun kurallarını** kökten değiştirdi. Yeni durumu anlamak istemeyenler, ona uyum sağlamadılar. Faturasını ödüyorlar.

Teşbihte hata olmaz derler. Japonya'nın ekonomide başına gelenlerin, biraz Irak'ın **Körfez macerasını** hatırlatıyor. Saddam soğuk savaşın bittiğini anlamadı. İşaretleri yanlış okudu. ABD dünyayı tepesine yıktı.

Modelin İflası

Ekonomide işler böylesine direkt olmuyor. **Dolaylı mekanizmalar** devreye giriyor. Ama, neticede sonuç fazla değişmiyor. Biraz gecikiyor ve tarihler farklı oluyor.

Asya mucizeleri **yüksek tasarruf oranları ve sanayi ürünü ihracatı** üstüne inşa edilmişti. Model Japonya'yı dünyanın ikinci en büyük ekonomisi statüsüne taşıdı. Ancak, başarısı için üretilen mallara yurt dışında alıcı gerekiyordu.

Soğuk savaş boyunca, **ABD** bu görevi üstlendi. Japonlar üretti ve tasarruf etti. Amerika pazar oldu. Yani ürettiğinden fazlasını tüketti. Hür dünyanın lideri, kendi sanayisinin dış rekabet karşısında gerilemesini kabullendi.

Neden? Komünizm tehlikesine karşı, dünya çapında özel mülkiyetin ve piyasa ekonomisinin **güçlenmesine** ihtiyacı vardı. Japonya'nın açtığı yoldan Kore ve diğerlerinin geçmesine de yeşil ışık yaktı.

Japonlar zenginleştikçe daha çok tasarruf edip daha çok ürettiler. Daha çok yatırım yaptılar. Nasıl olsa Amerika'ya **satarız** diye. Nasıl olsa ABD ancak komünizme yarayacak bir krize mani olur diye. Haklı idiler.

Böylece bir **ekonomik yapı** oluştu. Yüksek tasarruflar bankalara gidiyor. Bankalar bunları şirketlere kredi olarak veriyor. Kredilerle dev fabrikalar kuruluyor. Ürünleri ihraç ediliyor. Gelirler artınca, tasarruflar tekrar yükseliyor.

Japonya, "Con Ahmetin" **devidaim makinasını** keşfetmişe benziyordu. 2000 yılında kişi başına gelirin ABD'nin kat kat üstüne çıkacağını hesaplayanlar vardı. Tam o sırada komünizm iflas etti ve Sovyetler Birliği dağıldı.

Ne Olacak?

Komünizm tehdidi ortadan kalkınca, ABD'nin tavrı derhal değişti. Gündeme dünya devi **Çin**'in küresel ekonomiye entegre edilmesi geldi. Japonya'nın pabucu dama atıldı. Modelini değiştirmesi zamanı geldi.

Maalesef, Japonya 1989 sonrasında bu dönüşümü **gerçekleştiremedi**. Yüksek tasarruf oranları devam etti. Yatırımlar tam gaz sürdü. Birkaç yıl ekonomi kendi iç dinamiği ile yürüdü. Sonra stop etti.

Sonrasını biraz **"piramit"** sistemlerine benzetiyoruz. Büyüme durunca, fabrikalar çalışmıyor. Krediler geri ödenmiyor. Bankalar sıkışıyor. Vatandaş bu durumdan tedirgin olup tüketimini kısıyor. Kriz derinleştikçe derinleşiyor.

Şu anda, Japon banka sistemindeki batık kredilerin milli gelirin yüzde 30'una ulaştığı iddia ediliyor. **1 trilyon dolar** yada Türkiye milli gelirin dört katı. Birilerinin fena halde canı yanacak.

Japonya krizi ancak iki aşamada çözülebilir. Önce, banka kesiminde büyük operasyon yapılacak. Sisteme tekrar işlerlik kazandırılacak. Ancak, bu yetmez. Ondan sonra da **iç tüketim artacak ve tasarruflar düşecek**.

Velhasıl Japonya'nın krizden çıkması kolay olmayacak. (4 Ekim 1998)

KRİZE TEDBİR

IMF ve Dünya Bankasının müşterek Ekim toplantısı Washington'da yapılıyor. Medyadan izliyoruz. Şimdilik dişe dokunur somut bir çözüm önerisi yok. Tarihin garip bir cilvesi, mali kriz politik olarak **kötü bir konjonktüre** denk düştü.

Clinton can derdinde. Kongredeki Cumhuriyetçi çoğunluk ellerine geçen bu fırsatı kullanmakta kararlı duruyor. En azından Kasım başındaki **seçimlere** kadar, baskıyı sürdürecekler.

Hatırlatmakta yarar var. Temsilciler Meclisi üyeleri sadece **iki yıl için** seçilir. Çiftli yıllarda, 450 üyenin tümü yenilenir. Senatörler altı yıl için seçildiğinden, gene çiftli yıllarda üçte biri seçime girer. Türkiye'de çok seçim yapıldığından şikayet edenlere duyurulur.

Neyse, bütün bunların anlamı açık. Kasım ortasına kadar, iç siyaset Clinton yönetimine hareket olanağı tanımıyor. Cumhuriyetçilerin denetimindeki Kongre zaten **"batan batsın, kalan sağlar bizindir"** havasında.

Buna göre, dünya ekonomisinde kısa dönemde bir şey yapılması beni şaşırtır. Belki **Brezilya** için bir takım kolaylık düşünülecektir. Gerisi genel geçerliliği olan lafların tekrarı şeklini alır. Bol bol iyi niyet ifadeleri duyarız.

Türkiye Nerede?

Asya'da başlayıp Rusya üzerinden Latin Amerika'ya sıçrayan mali çalkantılar Türkiye'yi **es geçti**. Karamsarlar buna üzülmüş olmalı. Borsadaki düşüş ve faizlerdeki tırmanma ile teselli bulacaklar.

Ancak, olumsuz dış konjonktür mutlaka Türkiye'yi de etkileyecektir. 1998 yılında döviz kurunda büyük oynamalara yol açacak türden bir kriz **beklemediğimizi** defalarca yazdık. Nitekim olmadı.

Fakat, kriz sadece devalüasyonun hızlanmasından ibaret değildir. Büyüme hızında ciddi bir **gerileme** de ekonominin kötü bir döneme girdiğine işaret eder. İşsizlik artar. Yatırımlar azalır.

Talepteki artışın süreceği varsayımı ile borçlanarak büyüyen firmalar arasında sıkıntıya düşenler olur. Ekonomik faaliyet yavaşlayınca, devletin vergi gelirlerindeki artış durur.

Böyle durumlarda, piyasaların hükümet üstündeki **baskısı** yoğunlaşır. Herkes devletten birşeyler istemeye başlar. İhracatçı devalüasyon ister. Bankalar likidite ister. İç piyasa için üretim yapanlar talebin canlanmasını ister.

Ufukta görünen seçim milletvekillerini telaşlandırır. Kendi bölgelerinde yatırım ve kadro için hükümeti sıkıştırırlar. Seçim korkusu, ekonomideki yavaşlama karşısında hükümetin **panikleme**si ihtimalini arttırır.

Kriz anlarında, küçük hataların **büyük maliyetleri** olur. Yıllarca sürmüş fedakarlıklar sonucu elde edilmiş bazı avantajlar, bir kaç yanlış karar ile heba olur. Gene silbaştan yapılır.

Gözler Bütçede

Yılmaz hükümetinin hazırladığı 1998 yılı bütçesini **olumlu bulduğumuz** biliniyor. İlk dokuz aylık uygulama da arzuladığımız yönde oldu. Gelirler bütçede öngörülenden de hızlı arttı. Harcamalar ise bütçe sınırları içinde tutuldu.

Bütçedeki düzelmeyi faiz öncesindeki fazlaya bakarak izliyoruz. Dünya krizi öncesinde, **8 milyar dolar** fazlanın ekonomiye istikrarın gelmesi için yeterli olacağını hesaplıyorduk. Gidişat bu sayıya ulaşılacağını gösteriyordu.

Şimdi durum değişti. Ayrıntıya girmeyeceğim. Neticede, bütçede öngörülen faiz öncesi fazla artık **yetersiz** kalıyor. Dış dünyadan gelebilecek olumsuz gelişmeleri göğüsleyebilmek için bütçe açığı mutlaka küçülmeli.

Ne kadar? Kaba bir tahmin, milli gelirin yüzde 2'si, yani **4 milyar dolarlık** bir tasarruf gerektiğini gösteriyor. Tasarruf diyorum, çünkü kısa dönemde vergi gelirlerinde ek bir artış sağlamak zor. Geriye harcamaların azalması kalıyor.

Dünya ekonomisinde oluşan girdaba karşı, Yılmaz hükümetinin acilen **kemerleri sıkması** zorunlu duruyor. Bugünden itibaren, faiz dışı kamu harcamalarında aylık 100 trilyon TL tasarrufa gitmeliler. Yoksa ben de kara gözlükler takmaya başlayacağım. (8 Ekim 1998)

ÇALKANTILI BİR DÖNEM GELİYOR

Geçen hafta sonu yurt dışında olmamız nedeniyle, ekonomiye tasarrufçu açısından bakan yazımızı ayın **ikinci Pazarına** aldık. Baştan söyleyelim. Dış dünyada fırtına bulutları artıyor. İçeride de tehlike işaretleri görüyoruz.

Eylül ayı enflasyonu piyasaları şaşırttı. Toptan eşya endeksinde yüzde 3 civarı bekliyorduk. **Yüzde 5.3** çıktı. Tüketici endeksi ise yüzde 6.7 oldu. Oniki aylık enflasyon TEFE için yüzde 65.9'a, TÜFE için yüzde 8.4'e indi.

Bunlar cesaret verici sayılar değil. Bir sürü bahane bulunabilir. Sonuç değişmiyor. Ekonomi enflasyonun düşmesine karşı **direniyor**. Şok tedavinin yerine enflasyonla tedrici mücadelenin seçilmesinin risklerini yaşayarak daha iyi görüyoruz.

Ağustos ayı sanayi üretim endeksi 1995'den bu yana ilk kez eksiye geçti. 1997 Ağustos ayına kıyasla, sanayi üretimi **yüzde 0.1** azalmış. Oran küçük. Fakat eğilim çok önemli.

Esas ilginç olan, sanayi üretimindeki gerileme ile enflasyondaki direnç arasındaki **bağlantıyı** kurabilmek. Sanayi üretimi endeksine göre talep düşüyor. Ama talepteki düşüş enflasyonu etkilemiyor.

Maliyet enflasyonundan söz etmek de olanaksız. Eylül ayında "1 dolar artı 1.5 mark" döviz sepetinin değer kaybı sadece **yüzde 2.8** olmuş. Temmuz ve Ağustos aylarında da yüzde 3'ün altında kalmıştı.

Anahtar soru burada. Eylül enflasyonu ile ekonomideki diğer göstergeler arasındaki **tutarsızlığı** nasıl açıklayacağız?

Kur ve Faiz

TL'nin değer kazanıp kazanmadığını hesaplarken, özel imalat sanayi fiyatlarına bakıyoruz. Türkiye'nin rekabet gücü açısından önemli olan "**çekirdek enflasyon**" Eylül'de yüzde 3.2 artmış. 1997 Eylül'ünde bu sayı yüzde 5.9 idi.

Buna göre, TL'nin döviz sepeti karşısında değer kazanması **yüzde 0.4** ile sınırlı kalıyor. Mevcut kur politikası sürdürüldüğü takdirde çekirdek enflasyon düşmeye devam edecektir.

Yeni bir soru? Kur politikası yakın gelecekte **değişebilir mi?** Bugün eskisi kadar kendimize güvenerek "değişmez" diyemiyoruz. Çünkü, iç talepteki düşüşü telafi etmek için hükümetin ihracata yüklenmeyi denemesinden korkuyoruz.

Bu noktada faizleri analize dahil etmek gerekiyor. Ekim-Aralık dönemi faiz kuponu yüzde 20'nin üstünde seyrediyor. Beklenen devalüasyon ise yüzde 10'un altında. Döviz bazında yıllık **yüzde 40 ve üstü** reel faize tekabül ediyor.

Ufukta kısa dönemde faizlerde bir düşüş sağlayacak gelişme yok. Tam tersine, TL faizlerinin yükseltecek **politik sorunlar** var. Örneğin Suriye ile sıcak çatışmaya girilmesi faizde yeni bir sıçramaya yol açacaktır.

Demek ki, hükümet **kurun hızlandırılmasına** yönelebilir. Kendilerini bir taşla iki kuş vuracak gibi hissedebilirler. Bir yandan ihracat artar. Diğer yandan Hazine'nin döviz cinsinden faiz yükü azalır.

Ne Yapmalı?

Bütün bunlar, ekonomide **belirsizliğin** tehlikeli boyutlara ulaştığı anlamına geliyor. İki hususa dikkat etmekte yarar var.

Birincisi, mümkün olduğu kadar **likit ve kısa vadede** kalmak gerekiyor. Hızla enstüman değiştirmek gerekebilir. Zaten iyi randıman veren günlük ve haftalık repo tekrar çok cazip oldu.

İkincisi, **kur riskini** azaltmalıyız. Portföylerini çabuk değiştiren ve halen kısa vadede olanlar için hemen dövize geçmek ihtiyacı yok. Kur politikasının değişip değişmeyeceğini beklemek daha karlı.

Uzun vadeyi tercih edenler veya çabuk davranamayanlar için, yavaş yavaş portföylerdeki **döviz payını** tekrar yükseltme zamanı gelmiş olabilir. Biraz kardan fedarlık ederler. Ama zarar etmemeyi de garantiye alırlar.

Tasarrufçunun **çalkantılı bir döneme** girdiğimizi bilerek risklerini yönetmesinde yarar görüyorum. (11 Ekim 1998)

HERKES GİDER MERSİNE...

Tarihin **tekerrür etmediğine** işaret eden pek çok özdeyiş vardır. Toplumlar geliştikçe ve karmaşılaştıkça, aynı olayların aynen tekrarlanması ihtimali gerçekten azalır.

Bu kural **ekonomik krizler** için de geçerlidir. Aralarındaki süre uzun olmasa bile, çok farklı süreçler çalışır. İki dönem arasındaki farkların anlaşılması gelecekte yaşayabileceğimiz sorunların tesbit edilmesini kolaylaştıracaktır.

Bu sıralarda, haklı olarak bugünün Türkiye ekonomisi ile 1993 ve 1994 yılları karşılaştırılıyor. Türkiye'nin geçmiş ekonomik krizleri ile ilgili bazı gözlemlerin **ilginç sonuçları** olduğunu düşünüyorum.

Nerede Eski Krizler?

Türkiye 1950 sonrasında üç büyük ekonomik kriz yaşadı. Bunlar, sırası ile **1955-57** arası, **1978-79** dönemi ve **1994** krizidir. Türkiye'nin iktisat politikası tarihini anlattığımız derslerde bunları ayrıntılı şekilde inceliyoruz.

Doğallıkla, üçü de çok farklı seyretmişti. Menderes'in başbakanlığına raslayan ilk kriz ile Ecevit'in hükümette olduğu ikincisi arasında benzerlikler yüksektir. Üçüncü ve sonuncusu ise diğer ikisinden daha değişik bir şekilde cerayan etti. Ama, üç krizin de müşterek **iki özelliği** var.

Birincisi, üçü de **döviz krizidir**. Menderes ve Ecevit dönemlerinde fiilen döviz ortadan kaybolmuştu. Yeni neslin böyle bir durumu hayal etmesi bile zor. Ama benim neslim, döviz olmadığı için Türk kahvesi içemediğimiz, benzini karne ile aldığımız günleri hatırlar.

1994'de döviz kaybolmadı fakat kur aldı başını gitti. Ocak'tan Nisan'a geçen dört ayda, dolar 14.500 TL'nin 40.000 TL'ye fırladı. Gerisini biliyoruz.

İkincisi, **dünya ekonomisinin seyridir**. Türkiye'nin üç ekonomik krizi de dünya ekonomisinin canlı olduğu dönemlere rasladı. Başka türlü söylersek, bu krizleri biz dışarıdan ithal etmedik. Tamamen yerli malı krizlerdi.

Şaka yollu, şöyle genellemeler yapardık. **Dünya ekonomisinde resesyon varsa, Türkiye mutlaka hızlı büyüyecektir. Türkiye'de kriz varsa, dünya ekonomisi mutlaka hızlı büyüydür.**

Neden böyle olmuştu? Çünkü Türkiye ekonomisi **içine kapalı** idi. Dünya ekonomisi ile bütünleşme derecesi ya sıfır yada çok düşüktü. Dolayısı ile, ekonomi kendi iç dinamiği ile duvara çarpar, dış dinamikten etkilenmezdi.

Bugünün Farkı

İyi mi oldu, kötü mü oldu, bir değer yargısı ifade etmek istemiyorum. Fakat, Türkiye ekonomisinin yapısı artık köklü şekilde değişti. Ekonomi dünya ile **bütünleşti**. Dolayısı ile, dış koşullardan eskisi kadar bağımsız değil.

Bazı sayıları yeniden hatırlatmakta yarar var. 1998 yılında milli gelirimiz 200 milyar dolar civarında çıkacak. Döviz gelir ve giderlerimiz ne kadar? İkisi de **60 milyar dolar** civarında seyrediyor.

Demek ki, ürettiğimiz mal ve hizmetlerin yüzde 30'unu **dış pazarlara** satıyoruz. Aynı şekilde, kullandığımız mal ve hizmetlerin yüzde 30'unu **dışarıdan** satın alıyoruz.

Çok uzağa gitmeye gerek yok. 1993 yılında toplam döviz gelirlerinin milli gelire oranı **yüzde 16**, döviz giderlerinin oranı ise **yüzde 20** idi. Sadece son beş yılda dış talebin milli gelirdeki payı iki katına yakın artmış.

O sayede, dışarıya giden talebin milli gelirdeki payı yüzde 50 yükseldiği halde, cari işlemler dengesindeki açığımız kapanmış. Ekonomi dışı açılarak daha fazla mal ve hizmet ithal etme olanağını bulmuş.

Bütün bu sayıların anlamı ne? Artık herkes Mersine giderken **biz tersine** gidemeyeceğiz. Dünya ekonomisi yavaşlayınca, Türkiye ekonomisi de yavaşlayacak. Dünya ekonomisi tekrar canlanmadan kolayca yüksek büyüme hızları tutturamayacak.

Ekonominin üstünde oluşan kara bulutların eskilerinden **yapısal farklarının** doğru anlaşılmasında büyük yarar görüyorum. (15 Ekim 1998)

HAREKETLİ BİR HAFTA

Dikkatinizi çekmiştir. Bazen zaman sanki **durur**. Günler birbirine benzeyerek geçer. Tarih çok yavaş ilerler. Çevredeki bu durağanlığın kendi özel yaşamımızla da kesiştiği olur. Bireysel olarak da fazla kıpırdanmadan yaşarız.

Sonra aniden herşey **hızlanır**. Fevkalade önemli gelişmeler birbirini izler. Daha birini tam değerlendirmeden bir diğeri başlar. Nereye bakacağınızı şaşırırsınız. Aynı anda size de yolculuklar gözükür.

Geçtiğimiz hafta Türkiye, dünya ve benim için çok hareketli geçti. Önce kendimden başlamalıyım. Salı günü Demirbank'ın davetlisi olarak **Gaziantep'e** gittim. İşadamlarına konuştum. Sonra sohbet etme fırsatım oldu.

Cuma günü Çırağan'da AB'nin yeni parası "**euro**" üstüne bir toplantı vardı. Konuşmacılardan biri bugünkü Avrupa Merkez Bankası'nın nüvesini oluşturan eski Avrupa Para Enstitüsünün Başkanı Prof.Lamfalussy idi. Diğeri de Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel.

Bu arada dersler tam gaz gidiyor. Hafta sonu part-time lisans üstü öğrencilerine dokuz saat makro iktisat dersi veriyorum. Hafta içinde başka derslerim var. Alper Görmüş'le **Aktüel** dergisinde önümüzdeki hafta yayınlanacak uzun bir mülakat da yaptım.

Bir haftaya az buz iş sığdırmamız...

Baskın Seçim

Türkiye ekonomisinde siyasete endeksli **riskler** hala en temel istikrarsızlık nedeni. Bir hafta önce Nisan'da seçim yapılıp yapılmayacağını tartışıyorduk. Suriye sorunu vardı. Şimdi gündeme **Aralık'ta** seçim ihtimali geldi.

Değerlendirmemi baştan söyleyeyim. 1999 yılında yapılacak bir seçimi Türkiye ekonomisi için bir **şanssızlık** olarak telakki ediyordum. Neden? Yılmaz hükümetinin yılbaşından bu yana sürdürdüğü bütçe disiplininin meyvalarını toplamamızı engelleyeceği için.

Olaya bu gözle bakınca, **baskın seçim** aslında bana cazip geliyor. Altını çiziyorum. Seçime sadece dar anlamı ile ekonomik konjonktüre ve enflasyonla mücadeleye etkisi açısından bakıyorum. Seçim tarihinin siyasi manasını ayrıca ele almak gerekiyor.

Mantık çok basit. Seçim Aralık ayında yapılırsa, hükümetin popülist uygulamalarla ekonomiyi iyice bozacak **zamanı olmayacak**. Hiç bozamaz diyemeyiz. Mutlaka bütçe disiplini gevşeyecektir. Ama iki ayda fazla hasar veremezler.

Buna karşılık, yılbaşında kurulacak yeni hükümetin önünde uzun bir iktidar dönemi olacaktır. Başlatılan **enflasyonla mücadele** programını daha kararlı ve kendinden emin sürdürebilir.

Türkiye en az **dört ay** kazanır. Ufku iki-üç ayla sınırlanmış bir ülke için küçümsenmeyecek bir kazanç. Temenni edelim ki seçim gerçekten Aralık'ta yapılsın.

Faiz İndirimleri

Esas bombayı Amerikan Merkez Bankası patlattı. Daha iki hafta önce Greenspan yönetimi faizi **yüzde 0.25** indirmişti. Beklenmedik şekilde tekrar yüzde 0.5 faiz indirimine gittiler.

Bu arada, Clinton Kongre'den IMF'nin sermayesine 18 milyar dolar ek katılma payı kararını da çıkartmıştı. Bir yandan IMF'nin öz kaynakları güçleniyor. Diğeri yandan ABD faizleri düşürüyor.

AB'de faizler başka nedenlerle zaten iniyor. İspanya, İtalya, Portekiz, vs. "euro"nun **yararını** şimdiden görmeye başladılar. 1 Ocak 1999'da "euro"ya geçiş nedeni ile, bu ülkelerde faizler hızla Almanya düzeyine yaklaşmakta.

Japonya ilk kez banka krizinin çözümü yönünde somut adımlar attı. Brezilya'da **Cardoso**'nun yeniden başkan seçilmesi bütçe açığının kapatılması çalışmalarını hızlandırdı.

Bunların anlamı ne? Dünya muhtemel bir ekonomik krize karşı hızla **tedbirlerini** alıyor. Dolayısı ile, Asya'da başlayan krizin küreselleşmesi ihtimali azalıyor. Acaba felaket senaryoları yazanlar bu kez de yanılacaklar mı?

İşte, hareketli bir haftanın **üçbin harften** oluşan özeti. Böylece bir sır daha öğrenmiş oluyorsunuz. Benim yazılarım üçbin harf civarında olur. (18 Ekim 1998)

İYİ HABERLER

Türkiye'nin **toplumsal psikolojisi** çok değişkendir. Aniden birkaç küçük olayla tüm dünyayı tozpembe görmeye başlarız. Sonra hep beraber karamsarlığın en koyusuna kendimizi kaptırırız.

Belki de az gelişmişliğin bir tanımını da **çabuk değişen** toplumsal psikolojide bulabiliriz. Halbuki dünyada mutlak siyah ve beyaz enderdir. Bir sürü tatsız olayın arasında sizi çok sevindiren haberler çıkar. Ya da tersine.

Doğrusu, son günlerde keyfim yerine geldi. Ekonomideki ve siyasetteki ciddi sorunları unutmama izin veren ilginç gelişmeler oldu. Gelecekle ilgili biraz daha **iyimser duygular** taşımaya başladım.

Diktatörün Sonu

Pinochet'nin İngiltere'de tutuklanması benim neslim için son derece önemli bir simge. Şili'de halkın seçtiği Allende iktidarının bir askeri darbe ile devrildiği günleri çok iyi hatırlıyoruz. Ardından gelen baskı ve işkence rejimini de.

Kısa bir süre sonra Türkiye'de **12 Eylül** darbesi yapıldı. Benzer süreçler işledi. Bizimki daha kısa sürdü. Fakat, yeni bir askeri müdahale ihtimali ortadan kalkmadı. Askeri rejimi isteyen ve destekleyenler de hala var.

Batı ülkeleri soğuk savaş döneminde sola karşı diktatörlüklere gereğinde **göz yumarlardı**. Bu sütunda Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra dünyanın çok değiştiğini anlatmaya çalışıyorduk.

Pinochet'nin tutuklanması ne kadar haklı olduğumuzu kanıtlıyor. İstedığınız kadar bunun tekil bir uygulama olduğunu iddia edin. Yanılırsınız. Batı demokrasileri artık diktatörlüğe **tolerans tanımadıklarını** ilan ediyorlar.

NATO'nun Kosova'ya müdahale kararını aynı çerçeve içinde ele almak gerekiyor. Yugoslavya **bağımsız** bir devlet. Şili de. Birine ülke içindeki Arnavut azınlığa reva gördüğü baskı nedeni ile askeri müdahale gündeme geliyor. Öbürünün kırmızı pasaportu diktatöre dokunulmazlık sağlamıyor.

Yeni kural yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Ülkelerin **iç işlerine karışmama ilkesi** sessizce tarih sahnesini terk ediyor. Milli devletin temellerinden biri daha çatırıyor. Türkiye'de demokrasinin gelişmesi açısından umut verici gelişmeler...

İktisat Nobel Ödülü

Bu yıl iktisat Nobel ödülünü alan **Amartya Sen**'i 1970'lerin başında London School of Economics'de tanıdım. Daha önce refah iktisadi üstüne yazdıklarını biliyordum. Odasında ve kafeteryada uzun tartışmalarımızı hatırlıyorum.

1970 yılında Penguin kitapları için büyüme teorisi üstüne önemli makalelerin topladığı bir kitabın editörlüğünü yapmıştı. Aynı yıl satın almışım. Hala kütüphanemde duruyor.

Bir ara Birleşmiş Milletler'de görev almıştı. 12 Mart'ın en karanlık günlerinde kendime **yurt dışında** iş aramaya karar vermiştim. Sen Cenevre'de UNCTAD'a başvurmamı önerdi. Telefon edip randevu aldı ve referans mektubu yazdı.

Neyse ki Türkiye'de kötü günler fazla uzamadı. Böylece uluslararası kurumlarda çalışmaya ihtiyacım kalmadı. 12 Eylül sonrasında başka dostlarımız maalesef mesleklerini ancak **yurt dışına** giderek sürdürebildiler.

Sen gibi toplumsal duyarlılığı yüksek bir iktisatçının Nobel ödülüne layık görülmesi içime sıcaklık verdi. Şahsen tanıyor olmam ikincil. **Zayıf ve güçsüzlerin** sorunlarını çözmeyi kendine hedef almış olması önemli.

Bir Bilmece

Bugünkü Aktüel dergisinde ekonomi üstüne bir mülakatım çıktı. Tanıtırken "**iyimser iktisatçı**" sıfatını kullanmışlar. Ben kendime gerçekçi demeyi tercih ederdim. Bir bilmece soralım. Gerçek mi daha gerçek? Gerçeği nasıl algıladığımız mı?

Birden fazla cevabı var. "**Kimin için?**" sorusunu nasıl cevaplandırıdığınıza göre değişecek. (22 Ekim 1998)

FAİZ VE ENFLASYON

TL faizlerini tahmin etmekte zorlandığımız biliniyor. Düşer diyoruz yükseliyor. Yüksek seyreder diyoruz düşüyor. Bozuk saat bile **günde iki kez** doğru gösterir derler. Bazen biz de tutturuyoruz ama çok ender.

Sorun nereden kaynaklanıyor? Önceden mali sektörün **likidite** durumunu öngörmek neredeyse olanaksız. Çünkü, piyasadan çok Merkez Bankasının kararına göre değişiyor. Banka faizleri düşürmek isterse likiditeyi kolayca arttırabiliyor. Faizlerin yükselmesine razı ise, likiditeyi azaltabiliyor.

Bu durumda, bize tek yol kalıyor. **Gelecek dönem enflasyonunu** tahmin ederek faize ulaşmaya çalışıyoruz. Bilgisayarımızda daima bir sonraki oniki ay için enflasyon tahminlerimiz var. Bunu düzenli aralıklarla revizyona tabi tutuyoruz.

Enflasyonla birlikte, ekonominin konjonktürünü de göz önünde tutarak bir sonraki oniki ay için **döviz kurlarını** belirliyoruz. Enflasyon sayıları değişince, bunları da gözden geçiriyoruz.

Enflasyon ve kur elde olunca, nominal TL faizinin tekabül ettiği **reel faiz** kolayca bulunuyor. Ondan sonrası biraz karanlıkta atış yapmaya benziyor. Reel faizin yükseleceği veya düşeceği varsayımına göre nominal faizleri hesaplıyoruz.

Sık sık yanılıyorz. Bu yıl Ağustos sonrasında çok ciddi şekilde hata yaptık. Vergi yasasının ve dış konjonktürün reel faize olumsuz etkisini hafife almışız. Biz yıllık yüzde 80'ler beklerken, faiz **yüzde 140'lara** tırmandı.

Faiz Maliyet midir?

Faizlerdeki son yükseliş, yeni bir tartışmayı gündeme getirdi. Pek çok kişi benzer şeyler söylediler. Faizlerin artması enflasyonu azdırıyor dediler. Enflasyonun inmesi için önce faizlerin düşmesi gerektiğini iddia ettiler.

Mantığı şu şekilde özetleyebiliriz. Faizler yükselince firmaların **maliyetleri** artıyor. Bu durumda fiyatlarına zam yapmak zorunda kalıyorlar. Faiz artışının neden olduğu ek zamlarla enflasyon tırmanıyor.

Tekil üretici için bu mantık makul duruyor. Faiz artınca, borcu yüksek bir firmanın gerçekten maliyetleri aynı oranda yükselecek. Buraya kadar tamam. Ancak, buradan fiyata zam konusuna geçmek o kadar kolay değil.

Çok sayıda firmanın üretim yaptığı bir sektör düşünelim. Firmalardan yarısı son dönemde büyük borçlanmaya giderek yeni yatırım yapmışlar ve **büyümüşler**. Diğer yarısı ise sadece karlarını geriye yatırarak, özkaynaklarının elverdiği kadar büyümüş.

Aniden faizlerde ciddi bir sıçrama olsun. O sektörün ürettiği mal veya hizmetin fiyat artar mı? Buna evet **diyemeyiz**. Üreticilerin yarısı fiyatın artmasını isteyecek. Ama öbür yarısı için buna ihtiyaç yok.

Borçlu firmalar fiyat arttırırken diğerleri arttırmazlarsa ne olur? Talep hızla fiyatı **düşük kalanlara** kayar. Zaten faiz yükü nedeni ile sıkışan borçlu firmalar şimdi büsbütün müşkül durumda kalırlar. Çoğu batacaktır.

Faizin yükselmesi ile **ücret artışı ve devalüasyon** arasında maliyetler açısından büyük bir fark var. Ücret veya kur bütün firmalar için az çok benzer oranlarda kullanılan girdilerin fiyatları. Yani, ücret ve kur değişince hepsi benzer şekilde etkileniyor.

Ama faiz artışı sadece **borçlu firmaların** maliyetlerini yükseltiyor. Kredi kullanmayı üstelik repoda parası olan firmaların ise maliyetleri tam tersine düşürüyor. Üstelik onlara rakiplerini tasfiye etme fırsatını veriyor.

Enflasyonun Seyri

Sağduyu faiz giderlerini bir maliyet unsuru gibi görebilir. **İktisat teorisi** bunu kabul etmez. Dolayısı ile iktisat kurallarına göre faizin yükselmesi enflasyonu düşürücü etki yapar. Faizlerin düşmesi enflasyonu yükseltir.

Dikkat: **tersi doğru değildir.** Enflasyonun yükselmesi faizleri düşürmez. Enflasyonla birlikte faizler de yükselir. Enflasyonun düşmesi faizleri yükseltmez. Enflasyonla birlikte faizler de düşer.

Ağustos'tan bu yana TL faizlerinde yaşanan sıçrama enflasyonu hızlandırıcı bir etki yapmıyor. Bilakis, tüketim ve yatırım harcamalarının kısılması yolu ile ekonomideki toplam talepte **gerileme** yaratıyor. Bu ise bir yandan büyüme diğer yandan fiyat artış hızının yavaşlaması anlamına geliyor.

Bütün dünyada bu böyle. Enflasyon tehlikesi belirince ABD yada Almanya Merkez Bankası faizleri yukarı itiyor. Aşağı değil. Deflasyon tehlikesi ortaya çıkınca da faizleri aşağı çekiyor. Yukarı değil.

Demek ki, son dönemde faizlerde yaşanan yükselme Türkiye'de hem büyüme hızını hem de enflasyonu **düşürücü** etki yapmaktadır. Bu da böyle biline... (25 Ekim 1998)

GEÇMİŞTEKİ GELECEK

Bugün Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun **75.inci yılı** kutlanıyor. Benim yazı gününe de rasladı. Ekonominin iç bayılıcı faiz, enflasyon, kur muhabbetlerinden beni kurtardı.

İnsanların hayatında da, 25, 50, 75 gibi yıldönümleri **önemsenir**. Daha yoğun ve duygusal kutlamalar yapılır. Toplumlar da öyle. Yanlız zaman aralığı büyür. Yüzyıllardan söz edilmeye başlanır.

İlkokul dördüncü sınıfım İstanbul'un fethinin **500'üncü** yılına denk gelmişti. Çocukca heyecanım hala aklımda. Şu sıralarda Osmanlı devletinin kuruluşunun **700'üncü** yılı doluyor. Çocuklar gene sevinecek.

Bugünkü coşku Türkiye insanının açmazlarına da işaret ediyor. Amerikalıları tarihleri olmadığı için **küçümseriz**. Halbuki onlar ABD'nin kuruluşunun 200'üncü yılını kutluyalı çok oldu. Biz ise 75 yıla seviniyoruz.

1923'ün Önemi

1923 yılı Türkiye'nin en önemli tarihi dönemeçlerinden birine tekabül eder. Osmanlı imparatorluğu **farklı etnik ve dini topluluklardan** oluşan bir tarım toplumu üstüne inşa edilmiş askeri bir devletti.

Hukuki ve toplumsal yapısı, 18 ve 19.uncu yüzyıllarda sanayi toplumuna uyum sağlamasına izin vermedi. Sanayi medeniyetinin beraberinde gelen milliyetçilik dalgalarına direnemedi. Yavaş yavaş eridi.

İmparatorluğun yönetici grubunu oluşturan **Türk-Müslüman kadrolar** bu çöküşü birinci elden yaşadılar. Devleti ve kendilerini kurtaracağını düşündükleri farklı çözümleri denediler. Hiç biri işe yaramadı.

Birinci dünya savaşı Osmanlı'ya son darbeyi vurdu. Aynı zamanda Türk-Müslüman toplumu için bir başka çözümün önünü açtı. Savaş sonrası dönemin karmaşık sürecinde, etnik ve dini açıdan çok daha **homojen** bir toplumsal yapının oluşturulmasına fırsat verdi.

İmparatorluktan **ulus-devlete** geçildi. Tarihçi yada siyaset bilimcisi için yeni rejimin ille cumhuriyet olması gerekemeyebilir. Ancak, geçiş anında **"cumhuriyet"** sözcüğünün bile büyük sembolik değer taşıdığını mutlaka kabul edecektir.

Türkiye insanı bu gerçeği hep hissetti. Altı yüzyıllık bir hanedan hiç bir iz bırakmadan tasfiye edildi. Benzer deneyimler yaşayan başka ülkelerin tersine, Türkiye'de padişahlığın **geri gelmesini** talep eden marjinal bir siyasi hareket bile oluşmadı.

1923'ün **meşruiyetine** toplumun bu açık desteği ulus-devlete geçişin başarılı olduğunu gösteriyor. Bütün diğer sorunlarımıza rağmen Cumhuriyetin gücü orada yatıyor.

Demokrasiye Doğru

Ama tarih orada durmuyor. Toplum gelişmeye devam ediyor. Çok uluslu ve çok dinli bir siyasi yapıdan yola çıkıp ulus devlete ulaşmak bir süre sonra topluma yetmemeye başlıyor. Koşullar değişiyor. Yeni koşullar **yeni talepler** yaratıyor.

1920'lerde **milletin hürriyeti** çok önemli olabilir. Bir kere tesis edilince, bireyin özgürlüğü hızla gündeme geliyor. Dün devlet yönetiminin babadan oğula geçmesini yadırgamayanlar, şimdi yöneticilerini kendileri seçmek istiyor.

Maalesef, Türkiye ulus devleti kurmakta gösterdiği başarıyı bireysel özgürlüklerin **teminat altına alınmasında** gösteremiyor. Toplumun belki sayıca az ama etkinliği yüksek bir kesiti, bir türlü demokrasiye, çoğulculuğa ve özgürlüğe ısınamıyor.

Demokratikleşme süreci yavaş işliyor. Sık sık açık yada örtük askeri müdahalelerle kesiliyor. Cumhuriyet çok seviliyor. Ama demokrasi **çok sevilmiyor**. Ulus devletin kuruluş günlerine, o **"altın çağa"** geri dönüş özlemleri süregeliyor.

Tarihin uzun perspektifinden bakınca, Türkiye'nin demokratikleşmesinin geri dönülemez noktayı çoktan geçtiği kanısındayım. **29 Ekim 1998'de** Cumhuriyet 75 yaşında. **14 Mayıs 2000'de** Demokrasi 50 yaşında olacak.

Bugünkü heyecan ve coşkuyu o gün de hepberaber paylaşacağımızı umut ediyorum. (29 Ekim 1998)

TRENDLER NETLEŞİYOR

Ayın ilk Pazar günü tasarrufçuya ekonominin gidişatını özetliyoruz. Geçen ay geciktirdiğimiz için, arada fazla sayı yayınlanmadı. Ama önemli bazı gözlemlerimiz var.

Türkiye ekonomisinde ciddi bir **yavaşlamanın** yaşanacağını Şubat ayından bu yana iddia ediyoruz. Birbiri ardından yayınlanan istatistikler bu beklentimizi doğru çıkarıyor.

Yavaşlamayı üç ayrı nedene bağlıyoruz. Biri Rusya'nın krizi. Diğerleri dünya konjonktüründeki değişim. Üçüncüsü Yılmaz hükümetinin bütçe politikası. Kısaca gözden geçirelim.

Rusya'da yaşanan **döviz krizi** reel ekonomiyi çok etkiledi. Ağustos'tan bu yana Rusya'nın ithalatında yarıyaya düşüşten söz ediliyor. 1994'deki Türkiye'yi andırıyor. Doğallıkla, Rusya'da ithalat talebinin azalması ihracatımıza darbe vurdu.

Münhasıran Rusya için üretim yapan bazı sektörlerde üretimin durma noktasına geldiği söyleniyor. **Deri, ayakkabı, tekstil** bunların başında geliyor. Rusya pazarına üretim yapan Anadolu kaplanlarından bazıları sarsılıyor.

Uluslararası mali piyasalarda yaşanan çalkantı, bütün dünyada yatırımcıları aniden riskten korkar hale getirdi. Türkiye'nin **dış borçlanma** olanakları azaldı. Hazine, ödediği dış borç kadar bile yeni borç bulamıyor.

Ne yapacak? **İçeriden borç alıp** dış borç ödüyor. Böylece reel TL faizleri yükseliyor. Faizin sıçraması tüketim ve yatırım harcamalarını kısıyor. Yani iç talep azalıyor.

Aynı anda, bütçenin **faiz dışı fazlası** rekor düzeylere tırmanıyor. Demek ki, maliye politikası da iç talebi daraltıcı etki yapıyor.

Reel Ekonomiden Sayılar

Eylül için sanayide kapasite kullanım sayıları yayınlandı. 1997'de yüzde 86.6 olan kapasite kullanımı, bu yıl **yüzde 82.8**'ye inmiş. Önümüzdeki günlerde sanayi üretimi açıklanacak. Eylül'de büyümenin sıfır olmasını bekliyoruz.

Ağustos dış ticareti ekonomik daralmaya işaret ediyor. Dolar cinsinden ihracat geçen yıla kıyasla yüzde 2.2 azalmış. "1 dolar artı 1.5 mark" döviz sepeti ile hesaplayınca, düşüş **yüzde 3'ün** üstüne çıkıyor.

İthalattaki dolar bazında düşüş yüzde 7.5 olmuş. Aynı şekilde döviz sepeti ile ithalatın **yüzde 9** azaldığını saptıyoruz. İthalattaki daralmanın bir nedeni petrol ve diğer hammadde fiyatlarındaki düşüş. Fakat reel bir azalma olduğu da kesin.

Ya bütçe? Eylül sonu geçici bütçe sayıları yayınlandı. Faiz öncesi dengede **2.2 katrilyon TL** fazla var. Hükümet yıl sonu için 2 katrilyon TL planlamıştı. Dokuzuncu ayda üstüne çıkmış.

Faiz öncesi fazla **8.6 milyar dolar** ediyor. Bütçe geleneğimiz, fazlanın Ekim-Aralık döneminde daha az artacağına, hatta azalabileceğine işaret ediyor. Gene de, yıl sonu itibarıyla en az 8 milyar dolar fazla çıkacağını tahmin ediyorum.

Geçen yıl aynı dönemde faiz öncesi fazla 3.4 milyar dolar olmuştu. **Yüzde 154'lük** reel artış sağlanmış. Eylül ayında da maliye politikası iç talebe kısıcı etki yapmış.

Yılın son yarısında büyüme hızında **ciddi bir düşüş** yaşanacağını öngörmek için kahin olmak gerekmiyor.

Enflasyon, Kur ve Faiz

Salı günü açıklanacak Ekim enflasyonunu merakla bekliyorum. Ne çıkacak? Piyasaların beklediği gibi TEFE'de **yüzde 5.5** ve üstü mü? DPT'nin ve hükümet üyelerinin beyanlarından devletin de benzer düzeyde enflasyon öngördüğü anlaşılıyor.

Bana yüksek geliyor. Diğer göstergeler, TEFE'nin **yüzde 4** ve altı düzeye inmesi gerektiğini söylüyor. Bakalım göreceğiz.

Döviz sepetinin Eylül'de yüzde 2.7 olan değer kaybı Ekim'de **yüzde 3.2'ye** çıktı. Merkez Bankasının bir önceki ayın özel imalat sanayi fiyat artışını izlediği anlaşılıyor. TL'nin Kasım'daki değer kaybı için Ekim sayılarına bakacağız.

Ya faiz? Ekim'de faizler yükseldi. Kasım'da bu düzeyini korumasını bekliyoruz. TL **en karlı yatırım** olma özelliğini koruyacak. Faizler şu anda dış konjonktüre çok bağımlı.

Batı'da iyimserlik artar ve hükümet dış kaynak bulabilirse, aniden faizlerde büyük bir gevşeme mümkün duruyor. (1 Kasım 1998)

ZARARI KİM ÖDEYECEK?

Salı günü bir Japon iktisatçısını dinledik. Yabancı Sermaye Derneği (YASED) ve Japon konsolosluğunun davetlisi idik. Konuşmacı **Akira Kojima** hem iktisat profesörü, hem de Nihon Keizai Shinbun adlı ekonomi gazetesinin genel yayın yönetmeni olarak Japonya'da iyi tanınıyor.

Gazetenin kısaltılmış adı **NIKKEI**. Tokyo borsası izleyen endeks de aynı adı taşıyor. Yani, Tokyo borsa endeksi o gazetenin adı ile anılıyor. Londra borsasında Financial Times'ın endeksi (FT 100) aynı işlevi görür.

Yemekte **Osman Ulagay** ve **Ege Cansen'le** beraber oturduk. Japon ekonomisinin sorunlarını tartıştık. Özellikle banka kesiminin içinde bulunduğu krizi aşmakta neden zorlandıklarını anlamaya çalıştık.

Balon Sönünce

1980'lerin ortalarından itibaren Japonya'da Merkez Bankası para politikasını gevşetiyor. Düşük faizler, bir yandan borsada diğer yandan gayrimenkul piyasasında büyük bir **balon** oluşmasına yol açıyor.

Neden? Çünkü **kaynak sorunu yok**. Kredi bol ve ucuz. Borsa yüksek. Şirketler borsada hisse satıp özkaynak elde ediyorlar. Sonra onun birkaç katı borçlanıp yatırım yapıyorlar.

İnce karlılık hesaplarına kimse gerek duymuyor. Daha çok ofis, bina, fabrika inşa ediliyor. Ekonominin üretim kapasitesi hızla büyüyor. Güzel bir şey. Fakat, artan kapasitenin üretimini **kim satın alacak?**

1990'a geldiğinde piyasalar huysuzlanmaya başlıyor. O sıralarda **ABD ekonomisi** resesyona giriyor. Japon ekonomisindeki balon aniden sönüyor. Borsa düşüyor. Gayrimenkul fiyatları çöküyor.

Fabrikalar ve binalar yatırımcıların elinde kalıyor. Onlar da bankalara borçlarını ödemekte zorlanıyorlar. Ama esas sorun bankacıların. Çünkü, kredi karşılığında aldıkları **garanti** ya hisse senedi yada gayrimenkul. Maalesef ikisinin de piyasa değeri verilen borcun çok altına inmiş durumda.

Rakamlar tam bilinmiyor. Uzun süre saklanıyor. Ancak yıllar sonra korkunç gerçek ortaya çıkıyor. **1 trilyon dolarlık** karşılığı olmayan kredi var.

Başka türlü söyleyelim. Balon nedeni ile Japonya 1 trilyon dolar tutarında ekonomik olmayan yatırım yapmış. Bu kadar kaynak yok olmuş. Sokağa atılmış. Ortada vahim bir soru var. **Bu zararı kim ödeyecek?**

Devekuşu Misali

1991'den bu yana, Japon hükümetleri bir türlü hastalığı tedavi edecek cerrahi müdahaleyi yapamıyorlar. Çünkü ortada çözümü çok zor bir mesele var. Şöyle yada böyle, Japonya'nın kaybettiği 1 trilyon doları vatandaşlar arasında **paylaştırmak** gerekiyor.

Ne kadarı banka sahiplerine? Ne kadarı şirket sahiplerine? Ne kadarı mevduat sahiplerine? Yoksa **vergi mükellefi** de bir bölümünü üstlense mi?

Hükümetler devekuşu gibi, kafalarını kuma sokmayı tercih ediyor. Bir umut. Belki zaman geçerse, sorun **kendiliğinden** çözülür diye. Zaman geçiyor. Fakat sorun tam tersine her geçen daha ağırlaşıyor.

Bankaların parası batık. Sanayi müşkül durumda. Yatırımlar doğal olarak düşüyor. Vatandaş bu durumdan tedirgin olduğu için tüketimini kısıyor. Talep olmayınca kriz büsbütün derinleşiyor.

Böylece bu günlere geliniyor. Nihayet, Japonya'nın 1 trilyon dolarının uçup gittiği kabul ediliyor. İlk aşamada bankalara **500 milyon dolarlık** bir yardım paketi açılıyor. Anlamı ne? Zararın hiç olmazsa bir bölümünün vergi mükellefi üstünde kalacağı kabul ediliyor.

Bu kararı **ilk günden** alabilseler, ekonomi boş yere altı yıl patinaj yapmayacak. Belki zarar bile 1 trilyon doların altında kalacak. Ama gecikince, hem yıllar kayboluyor hem de zarar büyüyor.

Japon örneğinde Türkiye için dersler var. Sorun ortaya çıktığında, her gecikme çözümün maliyetini yükseltiyor. Sorunları zaman çözmüyor. İnsanlar, **bilgi, akıl ve kararlılıkla** çözüyor.

Aklıma gayri ihtiyari **sosyal güvenlik reformu** geliyor. Gecikiyoruz. Faturası tahmin ettiğimizden çok daha büyük olacak. Eninde sonunda bu gerçeği öğreneceğiz. (5 Kasım 1998)

STAGFLASYON

Türkiye'de **sözcüklerin anlamı** çabuk erozyona uğrar. Bir sözcükle gereğinden tersi kavramı ifade edebilirsiniz. Yadırganmaz. Bazen "yanlış kullanıyorsunuz" diyenlere hayret edilir.

İyi bilinen bir örnekle başlayalım. Uzun süredir cumhuriyet ve demokrasinin eşanlamı olduğu söylenir. Geçenlerde katıksız cumhuriyetçi Mümtaz Soysal "**demokrasi cumhuriyeti öldürüyor**" dedi. Hani ikisi aynı şeydi?

Mutat koro, bunu fırsat bildi. Cumhuriyet ve demokrasinin iki ayrı siyasi sürece tekabül ettiğini baştan beri söyleyenlere veryansın edildi. Böylece daha fazla demokrasi isteyenlerin **aslında** cumhuriyet düşmanı olduklarını öğrendik.

Ekonomide benzer olaylar çok yaşanıyor. "**Biz bize benzeriz**" deyişinden yola çıkan çok sayıda akıl ve mantık dışı hipotez ve teori piyasaya sürülüyor. Bakıyorum, hepsinin alıcısı çıkıyor.

Son günlerde ekonominin yavaşlamaya başladığı kesinlik kazanınca "**stagflasyon**" sözcüğü ortalıkta dolanmaya başladı. Nedir, ne değildir, kısaca anlatalım dedik.

Tarihçesi

Stagflasyon, ingilizce iki sözcüğün birleştirilmesinden uydurulmuştur. Biri **durgunluk** anlamına gelen "stagnation". Diğeri de **enflasyon**. Özet olarak, ekonomide durgunluk artarken enflasyonun da yükselmesi anlamına geliyor.

Çıktığı yer ABD. Önce 1974-75 arasında, daha sonra 1980-81 yıllarında Amerikan ekonomisinde daha önce **raslanmamış** bir olay yaşandı. Her iki dönemde de, büyüme hızı düştü. İşsizlik oranı yükseldi.

Normal olarak, büyüme hızının azalıp işsizliğin yükseldiği yıllarda enflasyon düşerdi. Ancak o tarihte tersi oldu. Yani, işsizlik artarken enflasyon **yükselmeye** devam etti.

Geleneksel iktisat teorisinde böyle bir durum öngörülüyordu. Amerika yakın tarihinde hem işsizliğin hem de fiyatların arttığı bir dönem yaşamamıştı. İktisatçılar bu **yeni durumu** ifade edecek bir sözcük aradılar. Stagflasyon böylece bulundu.

1974 OPEC'in **petrol fiyatlarına** zam yaptığı yıldır. Petrol fiyatının dört katı artırılması bütün dünyada maliyet enflasyonu eğilimlerini güçlendirmişti. ABD o sıralarda Vietnam savaşı ile uğraşıyordu.

Yönetim maliyetlerdeki artışı kısıtlayacak daraltıcı politikalar uygulayamadı. **Bütçe ve para politikaları** gevşek tutuldu. Hem ekonomi yavaşladı. Hem de enflasyon tırmandı.

1980'de OPEC tekrar petrol fiyatını **iki katına** çıkardı. Gene benzer şekilde maliyet enflasyonu azarken istihdam ve büyüme geriledi. İkinci defa stagflasyon yaşandı.

1979 sonunda Federal Rezerv'in başına Volcker getirilmişti. Uyguladığı sıkı para politikası ile, 1980 ve 1981'de yüzde 10'larda seyreden enflasyon 1983'de **yüzde 4'e** düştü. Yani, 1982'den itibaren işler tekrar normale döndü.

Türkiye'nin Durumu

Şu anda Türkiye'de stagflasyondan söz edebilir miyiz? Tekrar tanımını hatırlayalım. Stagflasyon için, **büyüme hızı düşerken enflasyonun hızlanması** gerekiyor.

Büyüme hızının gerilediği bir gerçek. 1998'in son çeyreği için büyümenin **sıfıra** yaklaşacağını tahmin ediyoruz. Peki, aynı anda enflasyon yükseliyor mu? Hayır. O da geçen yıla kıyasla nisbeten hızlı şekilde düşüyor. Son beş yılda ilk kez TEFE artışının yüzde 60'ın altına indiğini izliyoruz.

Demek ki, sözcüğün tanımı ve alışlagelmiş kullanımı açısından Türkiye ekonomisindeki son gelişmelere stagflasyon **diyemeyiz**. İktisat teorisinin normal kabul ettiği süreçle karşı karşıyayız.

Nedir o? Bütçede faiz öncesi fazla arttıkça ve Merkez Bankası para arzını denetim altına aldıkça, ekonomi yavaşlıyor. Beraberinde enflasyon da gerilemeye başlıyor. Dünyanın her yerinde olduğu gibi.

İktisat literatüründe bu konjonktüre "**resesyon**" deniyor. Türkiye için ayrıca enflasyonla mücadele anlamına gelen "**dezenflasyon**" (dysinflation) kavramı da kullanılabilir.

Yarın ne olur bilemeyiz. Şimdilik Türkiye'de stagflasyon olmadığını vurgulamakta yarar görüyoruz. (8 Kasım 1998)

FAİZLER DÜŞERSE

"**Mağlup pehlivan güreşe doymaz**" derler. Faiz tahminlerimde yanıldıkça faizlerin nasıl seyredeceği hakkında yazma eğilimim artıyor. Geçen sefer yanlış çıktı ama bu sefer doğrusunu bulacağım dercesine...

Yanılığının boyutu hakkında bir fikir verelim. 5 Temmuz'da çıkan "**Fırsatı Kullanan Kazanır**" başlıklı yazımı hatırlatırım. Kısaca, faizler düşecek, onun için uzun vadeli Hazine bonoları karlı olacak diyorum.

Sayı da vermişim. Temmuz-Eylül döneminde TEFE artışının yüzde 10.5 civarında kalacağını söylemişiz. Tam dediğimiz gibi olmuş. Yıllık tempoda **yüzde 50** ediyor.

Oradan hareket edip, kısa vadeli TL faizlerinin **yüzde 70'lerde** istikrar bulacağını iddia etmişiz. Dolayısı ile, yüzde 90'lardan bono almak o ölçüde karlı olacaktı.

Hikayenin gerisini biliyorsunuz. Vergi yasası, ardından Rusya krizi, derken Amerikan borsasının sallanması, TL faizlerini **yüzde 140'lara** tırmandırdı. Kar edeceğiz diye yüzde 90'dan bono alanların getirisi almayanların altında kaldı.

Düşer mi?

Şu sıralarda benzer bir durum söz konusu. Yüzde 130'dan dokuz aylık Hazine bonusu aldınız diyelim. Eğer beklendiği gibi önümüzdeki dokuz ayın enflasyonu yüzde 50'nin altında seyrederse, **yüzde 50** reel faiz elde edeceksiniz.

Bu kadar cazip bir faizin uzun süre **devam etmesi** söz konusu değildir. İçeriden ve dışarıdan yatırımcıların TL kağıtlarına olan talebi mutlaka artacaktır. Dolayısı ile faizler düşmeye başlayacaktır.

Doğru. Ama biz Temmuz'da da böyle demedik mi? Tam tersi oldu. TL faizleri aldı başını gitti. Yüzde 90'lardan yüzde 140'lara kadar yükseldi. Neden aynı olay **önümüzdeki günlerde** tekrarlanmasın?

Görüldüğü gibi, faizlerin ne yönde seyredeceğini doğru kestirmek çok büyük karlara olanak veriyor. Yanılırsanız da çok zarar ediyorsunuz. Her zaman söyleriz. **Karla risk arasında** bire bir ilişki vardır.

Risk arttıkça karlar artar ama zarar ihtimali de yükselir. Risk azaldıkça, karlar düşer ama zarar ihtimali de azalır. Herkes risk karşısındaki tutumuna göre bir pozisyon alacaktır.

İflas noktasına gelen ve Greenspan'ın şahsi gayretleri ile kurtarılan Amerikan "**hedge**" fonu da zaten faizlerin seyri üstüne risk almıştı. Amerikan ekonomisindeki enflasyonist eğilimlerin güçlenmesi nedeni ile, faizlerin **yükseleceğine** banko oynamışlardı.

Dünya ekonomisindeki gelişmeler, tam tersine bir gelişmeye yol açtı. Amerikada faizler **düştü**. Fona yatırılan paraların tümü battı. Kredi verenler bile çok zarar ettiler.

Siyasi İstikrarsızlık

Türkiye açısından iktisatçının işini zorlaştıran ek bir unsur var. Siyasi istikrarsızlık sürüyor. Önceki gün yayınlanan Korkmaz Yiğit videosu, aniden **hükümet krizini** gündeme getirdi.

Doğallıkla, Yılmaz hükümetinin şimdi düşmesi halinde, TL cinsinden devlete borç vermek **ilave riskler** taşıyacak. Hazine'nin yurt dışında borçlanma olanakları da kısıtlanabilir.

Her iki faktör de, faizlerdeki düşüşün en azından durması, hatta büyük bir ihtimalle tekrar **yükselişe** geçmesi anlamına geliyor. Hükümet krizinin seçimi tarihinin öne alınması ile sonuçlanması da mümkün. O da mali piyasadaki belirsizliği artırıcı etki yapacaktır.

Bütün bunları toplayınca ne sonuca varıyoruz? Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yermiş. Temmuz'daki yanılığım beni faizlerin düşeceği konusunda **korkak** yapıyor.

O nedenle okuyucularıma TL'de kalmalarını fakat vadeyi fazla uzatmamalarını tavsiye ediyorum. Ama risk almayı ve kumar oynamayı sevenler için, şu sıralar uzun vadeli kağıtlara geçmenin **büyük cazibesi** olacağını da sanıyorum. Karar sizindir. (12 Kasım 1998)

UMUTLANALIM MI?

Türkiye'nin gündemi başdöndürücü hızla değişebiliyor. Bir kaç gün ara ile vatandaşın canını çok sıkı yada çok sevindiren gelişmelere şahit oluyoruz. Toplum psikolojisi süratle **en karamsardan en iyimsere** gidip gelebiliyor.

Hafta başında **Korkmaz Yiğit** kasetleri patladı. Hükümetin düşeceğine kesin gözle bakmaya başladık. Yeni hükümet modelleri tartışılırken, başbakanın kim olacağı spekülasyonları yaygınlaştı.

Ekonomideki karamsarlık arttı. Zaten, bir yandan dünya ekonomisindeki mali çalkantılar, diğer yandan iç talepteki gerileme nedeni ile yavaşlayan ekonomi piyasaları gerginleştirmişti. **Hükümet krizi** ihtimali tuz biber ekti.

Moraller en aşağı noktada iken, cuma günü Apo'nun İtalya'da yakalandığını öğrendik. Sanırım Türkiye üzerinden ağır bir yük kalkmışçasına hafifledi. 15 yıldır süregelen **terör belasından** kurtulma yolunda önemli bir adım atıldığını hissettik.

Zor soruları soralım. Bu gelişmeleri **nasıl tefsir etmeliyiz?** Türkiye daha iyiye mi gidecek? Yoksa daha kötüye mi gidiyor? İşaretleri nasıl okumalıyız? Neler yapabiliriz?

Böyle genel soruları cevaplamak için, **yapısal eğilimlerle konjonktürel olayları** birbirinden ayırdetmek büyük önem kazanıyor. Doğallıkla, bu tür analizlerde hata payı yüksek. Gene de denemeliyiz.

Temiz Devlet

Modern teknolojinin sağladığı yüksek verimlilik, toplumları siyaset kurumunu ve devleti **yeniden düzenlemek** zorunda bırakıyor. Çünkü, ekonomi geliştikçe, siyasi iktidarın elkoyup yeniden dağıtabileceği kaynaklar da o ölçüde artıyor.

Eğer kamu otoritesi toplum tarafından denetlenemezse, bu kaynakları **keyfi** şekilde dağıtma olanağına sahip oluyor. Denetimsiz ve faaliyetleri toplumdan gizlenen bir iktidar ise çürüyor.

Rüşvet ve suistimal yaygınlaşıyor. Siyasi iktidarı ellerinde tutanlar, kamu kaynaklarını kendilerinin ve yandaşlarının **şahsi çıkarları** için kullanıyorlar. Böylece bireyi zenginliğe götüren yol siyasetten ve siyasi iktidara yakınlıktan geçer hale geliyor.

Bunlar ekonominin gelişmesini kısıtlıyor. Daha iyi mal ve hizmet üretmek, ihracat yapmak, yeni teknolojiler geliştirmek önemsizleşiyor. Üretimin yerini kamu kaynaklarının **talın edilmesi** alıyor.

Piyasalar ve özel mülkiyet güçlendikçe, toplumlar bu basit gerçeği kavramaya başlıyor. Toplumun bir kesiti, başarıyı siyasi iktidarın dışında bulabileceğini anlıyor. Ve siyasi iktidarı denetim altına almanın yollarını arıyor.

Bu haftadan iki küçük örnek verelim. Eczacıbaşı'nın **Vitra** ile büyük kalite ödülünü kazanması bizi sevindiriyor. Ankara'da ihale yada kamu bankalarından kredi peşinden koşacak yerde, enerji ve yaratıcılıklarını en iyiyi üretmeye harcamışlar.

Doç.Dr.Seyfettin Gürsel'in TÜSİAD için hazırladığı raporun **iki turlu seçim** sisteminin yararlarını kanıtlaması da bizi memnun ediyor. Siyasi reform arayışında sivil toplumun inisiyatifini ele geçirmeye başladığını görüyoruz.

Son olayların, Türkiye'nin temiz devlete ve yönetebilen bir demokrasiye yönelmesinde önemli adımlara tekabül ettiği kanısındayız. Kamuoyu bir

toplumun özgürlüğe ve refaha ulaşmasının yolunun siyasi iktidarın özgürlüğünü **kısıtlamaktan** geçtiğini öğreniyor.

Korkmaz Yiğit'in kirli macerası, Türkiye'ye kendi kendini daha iyi yönetmek için gerekli reformları yapma fırsatını verebilir.

Kürt Sorunu

Benzer, ve belki de çok daha önemli bir fırsatı PKK liderinin yakalanması sağlıyor. Apo kürt milliyetçiliğinin marksizm-leninizmle evliliğini simgeliyor. Şiddet ve terörü tek **meşru siyaset biçimi** görmesi Türkiye'yi 15 yıl kana buladı.

Daha da vahimi, PKK'nın şiddete temellenen yöntemleri Kürt sorununun demokratik ortamlarda tartışılmasını engelledi. **Uzlaşma ve demokrasi** üstüne inşa edilebilecek çözümleri kaynağında kuruttu.

PKK'ye karşı kazanılan zafer, Türkiye'nin önünü açıyor. Bu başarının bize verdiği güvende, kanayan sorunların üstüne gitme **cesaretini** bulabiliriz. Böylece, demokrasinin gelişmesi ve AB'ye tam üyelik sürecindeki en önemli engellerden birini ortadan kaldırabiliriz.

Ben umutluyum. (15 Kasım 1998)

İTHALATTAKİ AZALIŞIN ANLAMLI

Yeni sayılar yayınlandıkça, Türkiye ekonomisindeki **yavaşlamanın** boyutu hakkında daha iyi bir fikrimiz oluyor. Okuyucularımız aylar önceden bu trendi tesbit ettiğimizi hatırlayacaklar.

Ona rağmen, Pazartesi günü açıklanan Eylül ayı dış ticareti bizim için şaşırtıcı oldu. Özellikle **ithalat** sayıları. Diğer meslektaşlarımızın da bu konuya eğileceğini tahmin ediyoruz.

Ne bekliyorduk? İhracat ve ithalatın geçen yıla kıyasla dolar cinsinden bir miktar azalmasını. Örneğin **yüzde 5-8** aralığında bir düşüş makul geliyordu. İhracatı 2.1 milyar dolar, ithalatı 4.1 milyar dolar tahmin etmiştik.

Ne oldu? İhracatta bir sürpriz yok. 2.1 milyar doların altında gerçekleşmiş. Geçen yıla kıyasla dolar ihracatımızın **yüzde 7** azaldığı anlaşılıyor.

Ya ithalat? 3.5 milyar dolara bile ulaşamamış. Türkiye'nin Eylül ayı ithalatı geçen yıla göre (sıkı durun) **yüzde 21** oranında düşmüş.

1994 yılından bu yana ilk kez ithalatımızda böylesine bir azalma ile karşılaşılıyor. Dolayısı ile, ithalatın ihracatı karşılama oranı da geçen yıl yüzde 51 iken bu yıl **yüzde 60'a** yükselmiş.

Ocak-Eylül dönemi dokuz aylık dış ticaret sayıları da ortaya çıktı. İhracatımız geçen yıla kıyasla **yüzde 1** artarak 19.1 milyar dolar tutmuş. İthalat ise geçen yıla göre **yüzde 1.6** azalarak 34.3 milyar dolarda kalmış. İhracatın ithalatı karşılama oranı gene yükselmiş.

Fiyatların Etkisi

Dikkatinizi çekerim. Bu sayılar **dolar** cinsinden. Yani, doların AB paralarına karşı paritesindeki değişmeyi de yansıtıyorlar. Dış ticaretimizin yarısından fazlasını AB ile gerçekleştiriyoruz.

Bu sorunu çözmek için “**1 dolar artı 1.5 mark**” döviz sepetini kullanıyoruz. Böylece parite değişikliğinin yarattığı yapay azalış yada artışın hiç olmazsa bir kısmından kurtulabiliyoruz.

Örneğin Eylül 1997’de dolar mark paritesi ortalama 1.78 iken bu yıl 1.7’ye gerilemiş. **Döviz sepeti** ile hesaplayınca, düşüş daha da büyüyor. İhracattaki azalma yüzde 9’a, ithalattaki azalma ise yüzde 23’e çıkıyor.

Ocak-Eylül dönemi için durum farklı. Geçen yıl ortalama parite 1.72 iken bu yıl 1.79’a yükselmiş. Bu durumda, döviz sepeti cinsinden ihracatımız **yüzde 3** artarken ithalatımız **sabit** kalıyor.

Bir diğer etken dış fiyatlar. Petrol fiyatı bir yıl öncesinin **yüzde 40** altında seyrediyor. Batı ülkelerinde üretici fiyatları da (bizim TEFE muadili) ortalama yüzde 1 ila 4 arasında düşüyor.

Türkiye ham madde ithalatçısı bir ülke. O nedenle ithalat fiyatlarındaki düşüşün ihracat fiyatlarında düşüşten daha fazla olduğunu hesaplayabiliyoruz. Buradan, Ocak-Eylül döneminde reel olarak ithalat ve ihracatımızın **yüzde 6** civarında arttığı sonucuna varıyoruz.

1997’nin aynı dönemde, ihracat ve ithalat reel olarak **yüzde 20** civarında artıyordu. Kısaca, dış ticaretimizin büyüme hızında gözle görülür bir azalma söz konusu.

İç Talep Düşüyor

İthalatın seyri, **iç talebin** hızla gerilemekte olduğunun kesin kanıtıdır. Son altı ayda enflasyonda görülen düşüşün raslantı yada yapay olmadığını göstermektedir.

Temel neden, 1998 yılında reel olarak bütçe açığının küçülmesidir. İlk dokuz ayda bütçenin **reel olarak fazla** verdiğini hesaplıyoruz. Ağustos sonrasında, TL faizlerindeki tırmanma da harcamaları kısıcı yönde etki yapıyor.

Dünya konjonktürü nedeni ile dış talep, sıkı maliye ve para politikaları sayesinde iç talep gerileyince, **ekonomi yavaşlıyor**. Üretim ve dolayısı ile ithalat da azalıyor. Bu kadar basit.

Ya Eylül ithalatı? Bence Eylül’deki yüksek düşüş oranı **geçici**. İç ve dış faizlerdeki yükselme sonucu piyasaların daha az stokla çalışma çabasından kaynaklanıyor. Yani bir seferlik bir düşüş.

Ekim’den sonra aylık ithalatın tekrar **4 milyar dolar** civarında istikrar bulacağını tahmin ediyorum. (19 Kasım 1998)

DÜNYA EKONOMİSİ NEREYE GİDİYOR?

Kimi insan iyimser oluyor. Başkası kötümser. Aynı olayı **çok farklı** tefsir edebiliyorlar. Bu durum sadece Türkiye’ye özgü değil. Diğer ülkelerde de benzer görüş ayrılıklarına raslıyoruz.

Doğallıkla, anlaşılması ve açıklanması amaçlanan olay **karmaşıklıkla**, tarafların doğru yada yanlış olmaları ihtimali de azalıyor. Herkes bir yerlerde kendi söylediklerini doğrulayan işaretleri bulabiliyor.

Elbette bireyin değer yargıları, çıkarları, bilgi düzeyi ve ideolojik tercihleri teşhisini etkiliyor. Genelde **muhafifler** daha karamsar oluyor. Sistemin işleyiş biçimini anlamayanlar komplo teorilerine daha kolay kapılıyorlar.

İyi bir örnek, dünya ekonomisindeki gelişmelerin tefsir edilmesi. En küçük tökezlemede **büyük bir buhranın** nihayet geldiğini düşünenler var. Ciddi sorunların belirmesi halinde bile ekonominin daha iyiye gideceğini söyleyenler var.

Acaba kim haklı? Dünya ekonomisi gerçekten 1930’ları aratmayacak derinlikte bir **krize** doğru mu gidiyor? Yoksa son dönemde yaşadıklarımız **kısmi ve geçici** sorunlar olarak kalacak mı?

Amerikan Faizleri

Son iki ayın en önemli tartışması ABD Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan’ın **faiz indirimleri** oldu. Kabaca iki taraf görüyor. İktisatçıların da az çok eşit şekilde bu iki görüşe bölündüğünü izliyoruz.

Muhafazakar diyebileceğimiz kanat için en önemli sorun hala **enflasyon tehlikesi**. ABD ve AB’de ortalama tüketici enflasyonu yüzde 1.5 düzeyine inmiş durumda. Ona rağmen, enflasyondan korkuyorlar.

Bir kısmı, endekslerden de memnun değil. Hisse senedi ve gayrimenkul piyasalarındaki değer artışının da hesaba katılmasını savunuyor. Buna “**varlık fiyatı**” (asset price) enflasyonu diyorlar.

New York borsasının aşırı değerlendirilerek “**balon**” oluşturduğu kanısındalar. Dolayısı ile, Greenspan yönetiminin faizleri indirmesini tehlikeli buluyorlar. Fırsatta istifade borsanın aşağı çekilmesinden yanalar.

Liberaller için öncelik **işsizliğe ve büyüme hızına** verilmeli. Teknolojik ve kurumsal gelişmeler nedeni ile Amerikan ekonomisinin uzun dönem enflasyonsuz büyüme hızının yükseldiğine inanıyorlar.

Borsadaki yükselmeye olumlu bakıyorlar. Çünkü, vatandaş kendisini daha zengin hissedince tüketimini artırıyor. **Canlı iç talep** işsizlik oranını düşürüyor. Yatırımları teşvik ediyor.

Dolayısı ile faizlerin **indirilmesini** destekliyorlar. Zaten ABD bütçe açığı kapandı. Bütçe fazla vermeye başladı. O nedenle faizin yüksek seyretmesi için de bir neden kalmadığını düşünüyorlar.

Genel Hava

Amerikan faizlerinin de düşmesi ile, Ağustos ayından bu yana dünya mali piyasalarında gerginliğin **azalmaya** başladığını izliyoruz. Hala tedirginlik var. Fakat yaz sonundaki gibi değil.

OECD ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar 1999 için dünya ekonomisi büyüme hızı tahminlerini **indiriyorlar**. “Euro”nun devreye girecek olması, AB için tahminlerin daha iyimser olmasına yol açıyor. Ancak, herkes ABD ekonomisinin yavaşlamasını bekliyor.

Brezilya’da Cardoso’nun reform çabası IMF tarafından **40 milyar dolarlık** bir acil yardım paketi hazırlanması ile mükafatlandırıldı. Mali krizin Güney Amerika’ya sıçraması ihtimalinin geçtiği kabul ediliyor.

Japonya ekonomisi hala hasta. Bütçe açığı milli gelirin **yüzde 10'una** çıktı. Ona rağmen ekonomide bir kıpırdanma yok. 1999 da iyi durmuyor. Buna mukabil, siyasi sorunları giderek büyüyen Endonezya hariç, Asya kaplanlarında ekonomik göstergeler düzeliyor.

Sonuç ne? Dünya ekonomisi 21.inci yüzyıla büyük bir krizle girecek gibi durmuyor. Ama çok parlak koşullarda gireceğini de söyleyemeyiz.

İlginç bir gözlem yapabiliriz. **Küreselleşme** ilk aşamada bölgeler arası ekonomik performans farklılıklarını artırıcı bir etki yapmışa benziyor. Halbuki tersi beklenirdi. Demek ki, dünya ekonomisi hakkında bilmediklerimiz hala bildiklerimizden daha fazla. (22 Kasım 1998)

HERKES DÜŞMAN

Galatasaray-Juventus maçının ertelenmesine çok üzıldüm. Avrupa futbolunda ilk defa oluyormuş. İki büyük ülkenin şampiyonları arasındaki maça **siyasetin** gölgesi düşüyor.

Olayın medyadan izlediğim tefsirleri beni kendi kadar rahatsız etti. Bazı yorumcular, maçı Fransız hakemlerin yönetmesini de **UEFA'nın komplosu** olarak görüyor. Çünkü Juventus'da üç Fransız oyuncu var.

Meğer UEFA da Türkiye'nin ve Türk takımlarının **düşmanı** imiş. Milyonlarca seyircinin bunları hiç yadırgamadan dinlediklerini düşündüm. Eminim büyük çoğunluğu bu fikri paylaşıyor.

Herkes Türkiye'ye **düşman**. Bütün Avrupa ülkeleri. ABD'nin Apo konusunda bizden yana çıkmasına bakmayın. En az Avrupa kadar ABD de bize düşmandır. Irak'ta bağımsız Kürdistan kurmaya çalışanlar onlar değil mi?

Komşularımız zaten çok kötü. **Hiç dostumuz yok**. Bütün dünya elele vermiş. Türkiye'yi yoketmeye çalışıyorlar. Sevr hortladı hortlayacak. Boğazları gene İngiltere mi alacak acaba? İtalya'nın gözü Antalya ve Akdeniz kıyısında olmalı. Almanya'nın bu işte avantajı ne?

"Su uyur düşman uyumaz". **İç düşmanları** da unutmamak gerekiyor. "Türkün Türkten başka dostu yoktur" bile yanlış çıktı. Türklerin bir bölümü de düşmanla işbirliği içinde.

Dindarlar zaten şeriatçı olur. Kürtler PKK yanlısıdır. "Sözde" aydınlar vatana ihanet ediyorlar. Liberaller hepsinden zararlı. Solcuların ne mal olduğunu zaten biliyoruz...

Yalnız Türkiye

21.inci yüzyılın dünyasını anlamakta zorlanan Türkiye dünyada **yalnız kalma** riski ile karşı karşıya. Bu sütunda özellikle vurguluyoruz. Soğuk savaş bitti. Fakat bitmesinin sonuçlarını kavrayamadık.

AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını gerçekleştirdik. Ama AB ülkeleri ile aramızdaki **zihniyet farkları** azalacağına artıyor. AB ülkeleri kendi aralarındaki eski kavgaları unutma yollarını arıyor.

Herhalde en iyi örnek **Fransa ve Almanya** olurdu. 19.uncu yüzyılın ortasından bu yana üç büyük savaş yaşadılar. İkisini Fransa kaybetti. Karşılıklı birbirlerini işgal ettiler.

1950 sonrasında eski kavgaların üstüne sünger çektiler. Almanya en küçük olayda **Versailles Anlaşmasını** tozlu raflardan indirmiyor. Fransa Alman işgalini gündeme getirmiyor. Çünkü, artık birbirlerini düşman telakki etmiyorlar.

Tam tersine. AB'nin ekonomik ve siyasi başarısının ardında Fransa ve Almanya'nın birbirine **güvenmeleri ve yakın işbirliği** yatıyor. Paralarını bile terketmeye razı oldular. Yılbaşında frank ve markın yerini müşterek para "euro" alacak.

Onları birleştiren ne? Birincisi **demokrasiye** olan inançları. İkincisi bağınaz milliyetçiliğin ne kısa ne de uzun dönemde bir yarar getirmediğini **acı deneyimlerle** öğrenmiş olmaları.

O sayede AB her geçen gün genişliyor. Genişledikçe, üye ülkelerin düşmanları azalıyor. **Dostları artıyor**. Türkiye ise yalnızlaşıyor.

Avrupa'ya Hayır

İlgimi çok çeken bir başka garip durum var. Bugün Avrupa ve Batı düşmanlığında başı çekenler, toplumu tahrik edenler **İslamcı kanat** değil. Onlar olsa pek şaşırılmayacağı. Zaten baştan beri karşılar.

Laik cumhuriyetçi kesimler en ön cephede. Halbuki, uzun yıllardır Türkiye'nin AB ile entegrasyonunu onlar savunmuştu. AB üyeliğini onlar talep etmişti. Tam gerçekleşir gibi oldu şimdi galiba vazgeçtiler.

Son yaşadıklarımızda, Türkiye'nin laik seçkinleri arasında yeni bir konsensüsün işaretlerini görüyorum. AB bizi alsa bile, galiba **biz girmeyeceğiz**. Birileri devletin ali menfaatleri ile AB'ye tam üyeliğin çeliştiğine karar vermiş olmalı.

Apo'nun İtalya serüveni, bu karar değişikliğini sokaktaki adama satmayı kolaylaştıracak **bir fırsat** olarak görülüyor. Sıradan vatandaş haklı tepkisinin böyle bir amaç için kullanıldığının farkında mı? Sanmıyorum. Anladığımda zaten iş işten geçmiş olacaktır.

Yanılığ içinde olduğumu ümit ve temenni ediyorum. Yoksa, şimdiden "**elveda Avrupa**" şarkılarına hazırlık yapmak gerekiyor.

PS: **Yavuz Gökmen'i** şahsen çok az tanıyordum. Ama yazılarını çok keyif alarak okurdum. Genç yaşında aniden ve zamansız aramızdan ayrılmasına çok üzıldüm. Yakınlarına başsağlığı dilerim. (26 Kasım 1998)

SEÇİM YAPILMALI

Yılmaz hükümeti nihayet düştü. Zaten Yılmaz'la Baykal arasındaki mutabakata göre **yılbaşında** yeni bir hükümet kurulacaktı. Bir ay önce hükümetten ayrılmış oldular.

Yılmaz hükümetinin uyguladığı ekonomi politikasını genelde destekledik. Neden? Bütçeye ve maliye politikasına **disiplin** getirdikleri için. 1991

seçimlerinden bu yana kamu maliyesinde biraz olsun ciddi davranan ilk hükümet oldukları için.

Daha önceki Demirel, Çiller ve Erbakan hükümetleri **çok sorumsuz** maliye politikaları uygulamışlardı. Üstelik ANASOL-D Meclis çoğunluğuna sahip değildi. Ona rağmen popülist politikalarından kaçındılar. Kamu açığını denetim altına almaya çalıştılar.

Bu yıl özellikle Rusya krizinden sonra Türkiye ekonomisi de tehlikeli alana girmişti. Eğer TL'ye yönelik bir saldırı olmadıysa, bunu tümü ile Yılmaz hükümetinin maliye politikasındaki muhafazakar tutumuna borçluyuz.

Türkiye'nin 1998'e Erbakan yada Çiller'in **popülist** tavrı ile girmesinin ekonomide yaratacağı sorunları düşündükçe sırtım ürperiyor. Verilmiş sadakamız varmış. Ucuz atlattık.

Nasıl Bir Hükümet?

Cumhurbaşkanı Demirel'in parti liderleri ile ilk temasları bitti. Farklı **hükümet modelleri** hakkında senaryolar yazılıyor. Başbakan adayları değerlendiriliyor. Bir tahmin yapmak istemiyoruz.

Medyadan edindiğimiz bilgiler, Demirel'in 18 Nisan'da yapılması öngörülen seçimlerin **geri atılması** için zemin yokladığına işaret ediyor. Bu Meclis'ten 2000 yılı sonbaharındaki olağan seçim tarihine kadar yönetimde kalacak bir hükümet çıkartma arayışı var.

İşlemi ve medya da benzer talepleri seslendiriyor. Meclis aritmetiği, kalıcı bir hükümetin ancak ve ancak **ANAP, DYP ve DSP'nin** oluşturacağı bir koalisyon halinde gerçekleşeceğini gösteriyor.

Mümkün mü? Doğrusu pek ihtimal vermiyoruz. Yararlı olur mu? Sanmıyoruz. Bizce doğrusu seçim takviminin **işletilmesidir**. Beş ay yönetimde kalacak bir seçim hükümeti şu yada bu şekilde kurulmalıdır.

Siyasetin **doğal akışının** seçim istikametinde olduğunu gözlüyoruz. Meclis'ten güvenoyu alsa bile, seçimi geciktirmeyi hedefleyen bir hükümetin yeni bir kutuplaşma ve siyasi gerginlik dönemi getireceğini öngörüyoruz.

O nedenle, ancak normal siyasi süreci zorlayak elde edilecek **yapay çözümlere** karşı çıkıyoruz. Meclis'in Temmuz ayında aldığı seçim kararının bozulmadan uygulanmasını istiyoruz.

Neden Seçim

Siyaset açısından, en önemli unsur **28 Şubat** sürecinden bir an önce çıkılmasıdır. Yılmaz hükümeti Refahyol'un yol açtığı hızlı kutuplaşmayı durdurdu. Siyasi süreçlerin kısmen de olsa normalleşmesini sağladı. Fakat, bu meclisle yapılabilecekler sınırlı idi.

Türkiye'nin geçmiş deneyimleri bize ipucu veriyor. Bir kutuplaşma ve sertleşme döneminden sonra, siyasetin normalleşmesinin en önemli aracı **seçim** oluyor. Seçim siyasi kadrolar arasındaki çekişmeye vatandaşın hakem olması fırsatını yaratıyor. Yeni meclis yeni ittifaklara, farklı tavırlara olanak tanıyor. Rakipleri birleştiriyor.

2000 yılında **Cumhurbaşkanı** seçilecek. Daha sonra çıkabilecek meşruiyet tartışmalarının engellenmesi açısından, seçimin daha önce olması çok önemli. Bakalım vatandaş ne diyecek.

Ekonominin de seçime ihtiyacı var. Bu Meclis'te acil yapısal reformları ele alacak iradeyi bulamıyoruz. Hareketli geçen üç yıl içinde Meclis çok yoruldu ve hırpalandı.

Daha da önemlisi, **enflasyonla mücadele** en az üç-dört yıl için önünü gören bir hükümet gerektiriyor. Bunu da ancak seçimlerin en kısa sürede yapılması sağlayacaktır.

Velhasıl, seçim takviminin işleminin Türkiye'nin **çok yararına** olacağı kanısındayız. (29 Kasım 1998)

“NET HATA NOKSAN”

Bu hafta Merkez Bankası Eylül sonu itibariyle **ödemeler bilançosu** sayılarını yayınladı. Gazeteler ayrıntılarını verdiler. Yorumlar yapılmaya başlandı. İlginç göstegeler var.

Kamuoyunda çok güçlü bir **“döviz takıntısı”** olduğu biliniyor. Ben “döviz sendromu” da diyorum. 1980 öncesi sıkıntılar nedeni ile, bir türlü döviz dengesinde sorun olmadığına inanmayız. Olmadığını söyleyenleri de ciddiye almayız.

Maalesef, Türkiye ekonomisi bir kere daha karamsarları üzecek bir performans göstermiş. **Döviz fazlası** üretmiş. Severe kullandığım bir ifade var. Türkiye'nin “kulaklarından döviz çıkıyor”.

Devalüasyon isteyenler bu durumda ne yapacak acaba? **“Çevir kazı yanmasın”** misali, başka bahaneler bulmaları gerekecek. Merak etmeyin. Mutlaka bir şeyler bulur, devalüasyon istemeyi sürdürürler.

Cari İşlemler Dengesi

Ekonominin döviz gelir ve giderlerini **“cari işlemler dengesinde”** izliyoruz. Mal ihracat ve ithalatı, turizm, faiz, nakliye, işçi dövizleri, vs. hepsi orada. Ne kadar döviz kazandığını ve ne kadar döviz harcadığını söylüyor.

Topamlardan başlayalım. Dokuz ayda, döviz gelirlerimiz **45.5 milyar dolar** tutmuş. Yıllık tempoda 60 milyar dolar eder. Milli gelirimizin 200 milyar dolar civarında olduğunu hatırlatırım. Yani, Türkiye'nin üretiminin yüzde 30'u yurtdışına satılıyor.

Döviz giderleri ise **45.1 milyar dolar** çıkmış. Demek ki, tükettiklerimizin yüzde 30'unu dışarıdan satın almışız.

Aradaki fark, Türkiye **lehine** 450 milyon dolar. Teknik ifade ile, Ocak-Eylül 1998 döneminde cari işlemler dengesinde 450 milyon dolar fazla oluşmuş.

Geçen yıl aynı dönemde 1.4 milyar dolar açığımız varmış. Buna göre, döviz gelir-giderimizde **1.8 milyar dolar** boyutunda bir iyileşme gerçekleşmiş.

İyileşme nereden kaynaklanıyor? Dış ticaret açığında değişme çok az. Geçen yıl, bavul ticareti dahil 11.3 milyar olan açık, bu yıl 200 milyon dolar artarak **11.5 milyar dolara** çıkmış. O arada, bavul ticareti 1 milyar dolar azalmış.

Görünmeyen gelirlerimiz 1 milyar dolar yükselmiş. İşçi dövizleri de aynı miktarda artmış. Toplamı 2 milyar dolar ediyor. Yani, diğer döviz gelirleri artarken dış ticaret dengesi sabit kalınca, cari işlemler dengesi düzelmış.

Mali Milat

Buraya kadar olan kısmı çok ilginç değil. İthalat artışını düşüren iki önemli faktör olduğunu biliyoruz. Birincisi ekonominin yavaşlaması. Talep azalınca, ithalat da fazla büyümüyor. İkincisi petrol ve diğer hammadde fiyatlarının gerilemesi ithalat faturamızı azaltıyor.

İlginç olan, ödemeler bilançosunun bir başka kalemi. Ona “**net hata noksan**” deniyor. Ekonomiye bir yerlerden döviz girmiş. Fakat nereden geldiğini bilmiyoruz. Mecburen, ayrı bir kaleme atıyoruz.

Sıkı durun. Dokuz ayda bu kalemdede **4.6 milyar dolar** fazla var. Sadece Eylül ayında 4.2 milyar dolar döviz girişi görülüyor. Eylül’de ne oldu?

Belki unuttunuz. Yeni vergi yasası, **30 Eylül’e** kadar banka sistemine ve kayda giren servet unsurlarına daha sonraki yıllarda bazı kolaylıklar getirdi. Sistem dışında parası olanlar, Eylül’de bunları sisteme soktular.

Vatandaş enayi değil. Yastık altında TL tutarsa, servetinin enflasyonla mum gibi eriyeceğini biliyor. Şu yada bu nedenle banka sistemine sokmadığı nakit servetini **döviz yatırıyor**. Mali milat gelince, dövizler bankalara akıyor. Net hata noksan kalemi de şişiyor.

Bunu bildiğimizden, biz cari işlemler dengesi sayılarını tek başına değerlendirmeyi hiç bir zaman kabul etmedik. Mutlaka “net hata noksan” kalemi ile topladık. Nitekim, öyle yapınca, Eylül sonu döviz fazlası **5 milyar dolara** tırmanıyor. Dedim ya, “kulaklarımızdan döviz fıskırıyor”. (3 Aralık 1998)

TASARRUFÇU KAZANÇLI

Ayın ilk pazar günü ekonomiye **tasarrufçu** gözü ile bakıyoruz. O arada bir önceki ay ortaya çıkan eğilimleri de değerlendirmiş oluyoruz.

Son hafta yayınlanan istatistikler ekonominin yönünü iyice belirgin hale getirdi. Gelişmelerin bizim öngördüğümüz şekilde çıkmasından elbette memnunuz. Başka anlamlar da buluyoruz.

En önemlisi, ekonominin **iktisat teorisi** ile tutarlı davranması. Türkiye’de buna inanmayan çok insan var. Utanmasalar, iktisat kuralları burada işlemez diyecekler. Ama pekala işliyor.

Bütçe ve para politikasının ne kadar önemli olduğunu görüyoruz. Hükümet bütçeye disiplin getirip para politikasını da sıkınca, ekonomide **istikrar** artıyor. Neye rağmen? Siyasi istikrarsızlığa rağmen. Bu kadar basit.

Bir an için düşünün. Dünya ekonomisinde zaten tedirginlik yüksek. **Sıkı para ve maliye politikaları** uygulanmamış olsa idi, Yılmaz hükümeti düşünce neler olurdu? Döviz, faiz, fiyatlar, vs. ekonomi hemen karışır. Hiç biri olmadı.

Dezenflasyon

Perşembe günü Kasım ayı enflasyonu açıklandı. Piyasalar TEFE’yi yüzde 3.8-4.2 aralığında bekliyordu. En az 0.5 puan aşağıda, **yüzde 3.4** çıktı. Yıllık toptan eşya fiyat artışı da yüzde 58’e geriledi.

Aralık için yüzde 3 tahmin ediyoruz. Buna göre, 1998 yılı toptan eşya enflasyonu **yüzde 55** olacak. Hükümetin öngördüğü yüzde 50’nin üstünde. Fakat, kamuoyunun beklediği yüzde 60 hatta 70’lerin ise çok altında.

Bütün işaretler, enflasyon canavarının belinin kırıldığını gösteriyor. Yılbaşından sonra, enflasyondaki düşüşün **hızlanması** çok ciddi bir ihtimaldir. Hesaplarımızı ona göre yapıyoruz.

Neden? Bir sürü teori ortaya atılıyor. Yok petrol fiyatı düşüyormuş, yok dünyada deflasyon varmış. Bütün bunların da bir payı yok değil. Fakat, esas neden bunlar değil.

Altını sürekli çiziyoruz. Yılmaz hükümeti bütçeye disiplin getirdi ve sıkı para politikası uyguladı. Kasım için geçici bütçe rakamları faiz öncesi fazlanın **2.8 katrilyon TL**’ye çıktığını ve bütçe açığının 4 katrilyon TL’nin altında kaldığını gösteriyor.

Sıkı para ve maliye politikası iç talebi kısıyor. Büyüme hızı geriliyor. Ocak-Eylül dönemi GSMH büyüme **hızı yüzde 4.4** olmuş. İçinde bulunduğumuz çeyrekteeksiye düşmesini bekliyoruz.

Bu durumda, bir yandan cari işlemler dengesi **artıya** geçiyor. Yani kazandığımızdan daha az döviz harcıyoruz. Böylece devalüasyon ihtiyacı da azalıyor. Dolayısı ile, ekonomideki fiyat artışları da yavaşlıyor.

Bu duruma iktisatçı dilinde “**dezenflasyon**” (dysinflation) deniyor.

Tasarruf Zamanı

Ağustos ayında, **tüketimini kısıtlar** karlı çıkacak demistik. TL reel faizleri çok yüksek seyrediyor. Aylık faiz yüzde 7 civarında. Halbuki ortalama fiyatlar yüzde 4 artıyor. Bazı dayanıklı tüketim mallarında ise fiyatlar neredeyse sabitlendi.

Bu ne demek? Bir malı üç dört ay geç alıp, arada paranızı repo veya mevduatta değerlendirirseniz, reel olarak **yüzde 10-15** daha ucuza almış oluyorsunuz.

Üstelik, tüketimi kısıtlamanın ekonomiye de **yararı** var. Enflasyonla mücadeleye destek oluyorsunuz. Faizlerin daha da yükselmesini engelliyorsunuz. İşin bu boyutunu da unutmamak gerekiyor.

Cari işlemlerde döviz fazlasının varlığı, TL’de devalüasyon ihtimalini ortadan kaldırıyor. Bu durumda, en akıllısı **TL’de kalmak**. Yüksek reel faizlerden azami derecede faydalanmak.

Çok önemli bir soru hala ortada. TL faizleri yakın gelecekte **düşer mi?** Düşecekse, uzun vadeye girmek çok karlı olacak. Ama ya yükselirse? Yazın bu konuda yanıldık.

Sütten ağzı yanan yağurdu üfleterek yermiş. O nedenle **vade konusunu** tasarrufluca bırakıyoruz. Risk sevmeyenler kısa vadede kalabilir. Kumarbazlar için, uzun vadeye girmenin tam zamanı.

Özet: **yüksek faizlere selam, tasarrufa ve TL'ye devam.** (6 Aralık 1998)

KAR VE ZARAR

Türkiye biraz zorlanarak da olsa piyasa ekonomisinin kurallarını öğrenmeye başlıyor. Atalarımız **“bir musibet bin nasihatten daha iyidir”** demiş. İnsanoğlu kendisine anlatılanları kulak arkası ediyor. Sonra sorunu yaşayınca, bir daha kolay unutmuyor.

Özel mülkiyetin ve piyasa ekonomisinin temelinde çok güçlü bir kabul yatıyor. Vatandaş, **ekonomik kararları** kendisi alacak. O kararın sonuçları da ona ait olacak.

Doğru karar vermişse, yüksek kar edecek. Kimse çıkıp karına ortak olamayacak. Tersine, yanlış karar vermişse, zararı da kendisi ödeyecek. Başkalarına dönüp **“benim zararımı siz üstlenin”** diyemeyecek.

Risk sözcüğü bu ikilemi yansıtıyor. Bir kararın doğru yada yanlış olduğunu önceden bilmiyoruz. Bilgimize, sağduyumuza, geleceği öngörme yeteneğimize, hatta şansımıza güvenerek bir takım kararları alıyoruz.

Bunlar piyasa koşullarını etkiliyor. Ona göre ya kar ediyoruz. Yada zarar. Her ikisi de aynı sürecin, bizim **özerk karar alma** olanaklarımızın bir sonucu. Piyasa mekanizmasının etkinliği buradan kaynaklanıyor.

Tekstil Krizi

Tekstil sektöründe yaşanan krizi bu çerçevede ele almak istiyoruz. Hikayenin gerisinde, **1994**'de yaşanan olaylar var. Hatırlatalım. Ocak-Mayıs arasında dolar 15 bin TL'den 38 bin TL'ye fırladı.

4 Nisan istikrar paketi ve IMF ile “stand-by anlaşması” sonrası, TL'nin değer kaybı durdu. Ama o arada fiilen TL reel olarak büyük miktarda **devalüe** oldu. Dolayısı ile ihracatçı sektörler 1994 ve 1995'de çok kar ettiler.

En fazla ihracat yapan sektör **tekstil**. Üstelik, bu sektöre girmek nisbeten kolay. Çelik, otomotif, kimya, vs. gibi büyük ve ağır yatırımlar gerekmiyor. Nisbeten kolay ulaşılabilir bir teknolojisi var.

Ne oldu? 1995 ve sonrasında tekstilde büyük bir **yatırım furyası** yaşandı. Bir yanda zaten sektörde olan firmalar kapasitelerini arttırdılar. Geçmiş karlılığa bakarak, çekinmeden bol kredi kullanma yoluna gittiler.

Aynı anda, başka sektörlerdeki müteşebbisler de tekstildeki yüksek karlardan yararlanmak için **sektöre girdiler**. Aynı mantıkla, borç alıp özkaynaklarının çok üstünde yatırım yapmaktan korkmadılar.

Yatırımlar kapasiteyi ve dolayısı ile sektörün üretim ve arzını arttırdı. Halbuki talep aynı hızda artmıyordu. 1997 başlarından itibaren Türk tekstilcilerinin kendi aralarındaki **rekabeti** fiyatları düşürmeye başladı.

Rekabet fiyatları düşürünce, 1994-1996 arası üreticilerine büyük karlar sağlayan sektör, aniden **büyük zararlar** yazmaya başladı. Yatırımlarını özkaynakla finanse edenlerin direnme gücü vardı. Kredi kullananlar sapır sapır döküldüler.

İşler iyi gitseydi, yüksek karlar onların olacaktı. Kötü gitti. Şimdi devlet yardımı istiyorlar. Yani zararı **vergi mükellefine** ödetmeye çalışıyorlar.

Sürü İçgüdüsü

Piyasa sistemlerinde bu tür olaylara sık sık raslanır. **Tarım sektöründe** pek çok iyi bilinen örnek vardır. Diyelim ki bir yıl soğan mahsulü az olsun ve fiyatı çok yükselsin. Ertesi yıl herkes soğan eker. Fiyat çöker. Mahsul tarlada kalır. Bir sonraki sene kimse soğan ekmez. Fiyat patlar. Böyle devam eder.

Mali piyasalarda benzer durumlara çok raslanır. Örneğin borsa yükselince, “aman bende kazanayım” duygusu ile taze para girer. Borsa büsbütün yükselir. Düşünce, herkes birden çıkmaya çalışır. Düşüş hızlanır.

Bazı bankalar bir ülkeye yüksek faizle borç vermeye başlayınca, diğerleri de onları takip ederler. Sonra kriz çıkınca, hepsi birden risklerini azaltmaya çalışırlar. Sonuçta hepsi daha çok zarar eder.

Tekstil krizinin müteşebbisler için öğretici olacağını düşünüyorum. Piyasa ekonomisinde önemli olan hesap kitaptır. Kural tedbirli olmaktır. **Sürü içgüdüsü** ile yapılan yatırımlardan hayır gelmez. Çünkü faturayı yanlış yatırımı yapan öder. Tekstilde de öyle olacak. (10 Aralık 1998)

PARA KURULU ÇÖZÜM OLABİLİR

Büyüme hızında ikinci ve üçüncü çeyreklerde hızlı düşüş yaşandı. İçinde bulunduğumuz dönemde eksiye geçme ihtimali artıyor. Yani, Türkiye ekonomisi şu sıralarda **küçülmeye** başlıyor.

En azından 1999'un **ilk yarısında** küçülmenin devam etmesini bekliyoruz. Medyada kriz çığlıklarının artması, kamuoyunun da bu durumun farkına vardığına işaret ediyor.

İlginçtir; krizin nedenleri konusunda çok farklı görüşler var. Ağır **dış faktörlere** veriliyor. Özellikle ekonomideki daralmayı zamanında öngöremeyenler, dünya ekonomisindeki gelişmelerden kaynaklandığını iddia ediyorlar.

Özellikle **Rusya ekonomisinin** perişan halinin Türkiye ekonomisini çok olumsuz etkilediğine biz de katılıyoruz. Hem ihracat ve bavl ticaretinin azalmasına yol açtı. Hem de sıcak para girişini çıkışa dönüştürdü.

Ancak, ekonomik yavaşlamanın Nisan'da başladığı göz ardı ediliyor. Halbuki, Temmuz'a kadar rekor düzeyde kısa vadeli dış kredi geliyordu. Haziran'da Merkez Bankası'nın döviz fazlasının **10 milyar dolara** ulaştığını unutmayalım.

Biz daralmanda **iç ekonomik faktörlerin** daha belirleyici olduğu kanısındayız. Yılbaşından bu yana bütçe disiplininin ve sıkı para politikasının altını çiziyouz. Enflasyonla mücadelenin önce bir daralma getirmesinin kaçınılmazlığını ifade ediyoruz.

Sağlam Para

Piyasa ekonomisinde ekonomik aktörlerin **beklentileri** büyük önem taşıyor. Türkiye’de kimse enflasyonun düşeceğine inanmadı. Hesaplar geçen yılki düzeyde seyredeceği varsayımına göre yapıldı.

Halbuki, bütçe ve para politikaları iç talebin hükümetin hedeflediği enflasyon düzeyinde artmasına izin veriyordu. Böylece, fiyatlar talep düzeyine göre **yüksek** kaldı. Satışlar düştü. Üretim gerilemeye başladı.

Esas sorun, hükümetin ve para otoritesinin **güvenilirliği**. Geçmişte bunların çok sorumsuz popülist politikalar uyguladığını biliyoruz. Ciddileşince inanmıyoruz. Güvenmiyoruz. Tereddütlerimiz ekonomide daralmaya yol açıyor.

Aynı mantığı **TL faizlerine** de uygulayabiliriz. Gelecek enflasyonu ve devalüasyonu bilmiyoruz. Gene hükümetin hedeflerine inanmıyoruz. Ne olur, ne olmaz, yüksek risk primi istiyoruz. Faizler tırmanıyor. Bu da iç talebi düşürüyor. Gene üretim azalmaya başlıyor.

Paramız sağlam olsa bunların hiç biri olmazdı. Güvenilebilir bir para birimine nasıl kavuşacağız? Yolu var. **“Para kurulu”** deniyor. Sadece döviz karşılığı para basılıyor. Ve kur sabit tutuluyor.

Bence hükümet **ilkbaharda** TL’den vazgeçip, örneğin “euro”ya eşitlenmiş para kurulu sistemine geçebilse idi, şu andaki daralma çok daha hafif olabilirdi. O fırsatı kaçırdık. Hala çok geç değil.

“Dandik Para”

Perşembe günü, Koç Üniversitesinde çok ünlü bir iktisatçı konuştu. **Rudiger Dornbusch** MIT öğretim üyesi. Kitapları Türkiye’de de çok okutuluyor. “Vehbi Koç Memorial Lecture” dizisinin ilk konuşmasını yaptı.

Konuşmasında dünya krizini anlattı. ABD dışında tek methettiği ülke Arjantin oldu. Çünkü hiperenflasyondan para kuruluna geçerek kurtulmuştu. Küçük ülkeler için para kurulundan başka çare olmadığını söyledi. Kim küçük ülke? ABD, AB ve Japonya dışındaki herkes.

Şaka ile karışık, bunlara **“dandik paralar”** dedi. Diğerlerini bilmem ama bizimkinin dandik olduğu konusunda hiç kuşum yok. 20 yıl önce, 1978’de dolar 25 TL imiş. Şimdi 300 bin TL. Fiyatlar 12 bin katı artmış.

Milliyetçiler kızacak, biliyorum. Ama, bizim kendi paramız hep “dandik” sınıfında kalır diye düşünüyorum. O nedenle, para kuruluna geçelim diyorum. **Sağlam para** ile birlikte, Türkiye ekonomisinin çok daha hızlı gelişeceği konusunda hiç tereddütüm yok. (13 Aralık 1998)

“RESESYON”

Türkiye piyasa ekonomisinin kurallarını yaşayarak öğreniyor. Zaten başka türlü mümkün değildir. Benzer olaylar gelişmiş ülkelerin başına geçmişte geldi. Öyle öğrendiler. Şimdi daha tecrübeliler.

Ekonomideki yavaşlama lugatımıza yeni bir sözcük ekledi. **“Resesyon”** kavramını eskiden sadece profesyonel iktisatçılar bilirdi. Yavaş yavaş daha yaygın bir kamuoyu tanıyor.

Ekonomilerde nisbeten olağan sayılacak her dalgalanmaya “kriz” demek çok **yanlıştır**. Ulu orta kullanılınca, sözcük anlamını yitirir. Kriz demeyi gerektirecek çapta bir olayla karşılaşınca söylenecek laf kalmaz.

Örneğin, 1994 yılında Türkiye **gerçekten** bir kriz yaşadı. Yılın ilk dört ayında dolar 15 bin TL’den 38 bin TL’ye fırladı. Sadece Nisan ayında fiyatlar yüzde 35 arttı. Büyüme hızı ikinci çeyrekte eksi % 10, üçüncü çeyrekte eksi % 9 oldu.

Bu çapta bir çalkantıya çok az ekonomide ve çok ender olarak raslanır. O nedenle, **kriz** tanımlamasını hakediyor. Olsa olsa, başka bir isim vermek haksızlık olurdu.

Bugün ise durum çok farklı. Aylık devalüasyon istikrarlı şekilde yüzde 3-4 arasında seyrediyor. Enflasyon her ay düşüyor. Temmuz-Eylül döneminde GSMH’de **pozitif büyüme** (yüzde 1.9) vardı.

Bir yandan ekonomik faaliyetin yavaşladığı, aynı anda enflasyonun düşmeye başladığı bu gibi durumlara “resesyon” diyoruz. Piyasa ekonomileri için **tatsız ama sıradan** bir olay. Herkesin başına geliyor.

Talep Azalınca

Öğrencilerimize basit bir gerçeği çok vurgularız. Piyasa ekonomisinde, **herkesin harcaması bir başkasının geliri, herkesin geliri bir başkasının harcamasıdır**. Birileri harcamalarını kısarsa, mutlaka başkalarının geliri düşecektir.

Çok kolay fasit daireler oluşur. Harcamalar yüksek seyredince, gelirler de yüksek çıkar. Yani, talep üretimi, üretim de talebi artırır. Böyle dönemlerde ekonomi **hızlı büyür**. Fakat, talep fazlası bir yandan enflasyonu yükseltir. Diğer yandan dış dengeyi bozar.

Mekanizma tersine de işler. Harcamalar düşünce gelirler de azalır. Daha az gelir tekrar harcamaları kısar. Üretim geriledikçe talep de düşer. Büyüme hızı **sıfıra hatta eksiye** iner. Beraberinde mutlaka enflasyon düşer. Hatta deflasyon olabilir. Dış denge düzelir.

Maliye ve para politikaları bu noktada devreye girer. Maliye politikasında değişken **bütçe açığının** büyüklüğüdür. Talep şişince, hükümetler harcamalarını kırmaya, talep düşünce arttırmaya çalışırlar. Böylece talepte istikrar sağlanır.

Merkez Bankası aynı şeyi **para arzı** ile yapar. Enflasyonu engellemek için faizleri yükseltir. Resesyonu hafifletmek için faizleri indirir. Taleple üretim arasındaki uyumun yumuşak seyretmesine çalışır.

Doğallıkla, talebin küçümsenmeyecek bölümü de **dış dünyadan** gelir. Türkiye’de yüzde 30’u. O nedenle açık ekonomiler dünya konjonktüründen çok etkilenir.

Enflasyon Düşecek

Teknik olarak, büyüme hızının en az iki birbirini takip eden çeyrekte **eksi** çıkmasına “resesyon” deriz. Bizce 1998’in son çeyreğinde Türkiye resesyona giriyor. Büyüme hızının altı-dokuz ay ekside kalmasını bekliyoruz.

Nedenlerini kısaca gözden geçirelim. Biri 1998’de **bütçe disiplininin** sağlanmasıdır. Faiz öncesi bütçe fazlası rekor düzeylerde seyrediyor. Ekonomi uyuşturucu gibi devletin açık harcama yapmasına alışmıştı. Şaşırıldı kaldı.

İkincisi, ihracat ürünlerimize dış talep daha **yavaş artıyor**. Asya’daki devalüasyonlar bunda etkili oldu Rusya’nın krizi bir diğer etken. Neyse ki ABD ve AB ekonomilerinde bir durgunluk şimdilik yok.

Üçüncüsü, **mali piyasalar** dalgalandı. Türkiye’ye hem dış kaynak girişi azaldı, hem de faizi yükseldi. Vergi yasası içeride benzer etki yaptı. Sonuçta kredi büyümesi durdu ve TL faizleri sıçradı.

Dördüncüsü, ekonomik aktörler bir türlü enflasyonun düşeceğine **inanmadılar**. Fiyat artışları talepteki artışın üstünde seyretti. Bu da reel talebin azalmasına yol açtı.

Bu durumda, kısa dönemde resesyonun enflasyondaki düşüşü **hızlandıracağı**nı söyleyebiliriz. Politika hatası yapılmazsa, bu resesyon o bakıma çok yararlı olabilir. (17 Aralık 1998)

TAKINTILAR

Takıntısız insan olur mu? Galiba olmuyor. Herkesin başına geliyor. Bazı fikirlere çok güçlü şekilde bağlanıyoruz. Mutlak doğrular haline getiriyoruz.

Tersine çok kanıt olsa bile, inanmıyoruz. Fikrimizde ısrar ediyoruz.

Doğallıkla, bir konu hakkında objektif bilgi azaldıkça, körü körüne inanma eğilimleri artıyor. Sadece **cahiller** takıntılı olur demiyorum. Üniversite mezunları, hatta öğretim üyeleri bile gerçek dışı hipotezlerin arkasına takılabiliyor.

Ya da **geçmiş deneyimler** bizde çok derin izler bırakıyor. Koşulların değiştiğini kabul etmeye yanaşmıyoruz. Yaşanan olayların eskisine benzeyeceğinden korkuyoruz. Farklılıkları görmeyi reddediyoruz.

Takıntı merakı nereden çıktı diyeceksiniz. Türkiye ekonomisinin bugünkü durumu hakkındaki tartışmalar gayri ihtiyari aklıma getiriyor. Sayıların gösterdikleri ile insanların söyledikleri arasında o kadar büyük **tutarsızlıklar** var ki...

Pembe Tablo

Bu hafta İstanbul ve Bursa’da **iş dünyasına** iki konuşma yaptık.

Ekonomideki son gelişmeleri anlattık. Önümüzdeki dönem için ipuçları verdik. Eleştiri ve soruları dinledik.

Sürekli okuyucularım söylediklerimi biliyor. 1998’de bütçe disiplini ve sıkı para politikası sonucu, iç talepte bir **gerileme** var. Rusya krizi, hem bu ülkeye ihracatı düşürdü hem de Türkiye’den dış kaynak çıkışına yol açtı.

Araya vergi reformu da girince, Ağustos ayından sonra TL faizleri fırladı. Ayrıca, piyasalar enflasyonun ineceğini beklemedikleri için fiyatlar talebe kıyasla **yüksek** kaldı.

Neticede, büyüme hızı yavaşladı. Şimdi **sıfır ve eksiye** doğru gidiyor. Ama, beraberinde bir yandan enflasyon düşüyor, diğer yandan cari işlemler dengesi düzeliyor. Dolayısı ile devalüasyon ihtimali yok. İşte bunları söyledik.

Tepki çok ilginçti. Çok sayıda konuşmacı benim **“pembe tablolar”** çizdiğimi ifade etti. Onları dinlerken, hayal görmüşüm gibi bir hisse kapıldım. Sanki aynı ekonomiden söz etmiyorduk.

Kendimi biraz suçlu da hissettim. Belli ki, dinleyicilerimin duygularına tercüman olamamıştım. Onları **hayal kırıklığına** uğratmıştım.

Herhalde şöyle konuşmam dinleyicileri daha mutlu edecekti. **“İhracat durdu. İthalat patladı. Dövizimiz bitmek üzere. Enflasyon hızla tırmanıyor. Gelecek yıl yüzde 1000 olur. Devalüasyonun eli kulağındadır. Çok büyük kriz var. Türkiye mahfoldu...”**

Neden Türkiye ekonomisinin sayılarına inanmayı reddediyoruz? Doğrusu anlamakta hakikaten zorlanıyorum.

Döviz Sendromu

Galiba herşey geliyor döviz konusunda düğümleniyor. 1954’den 1988’e kadar 35 yıl boyunca Türkiye insanı **döviz bitecek korkusu** ile yaşadı. Üstelik, en azından iki defa, 1957 ve 1978’de döviz gerçekten bitti. Dövizsizlikten petrol ve kahve bile ithal edemediğimiz günleri gördük.

Buna 1994’deki **büyük devalüasyonu** ekleyin. Ocak-Nisan döneminde dolar 15 bin TL’den 38 bin TL’ye tırmandı. Dört ayda TL reel olarak yüzde 25 değer kaybetti. Parasını TL’de tutanlar büyük zarar gördü.

Demek ki bu kötü deneyimler büyük bir **psikolojik travmaya** neden olmuş. Sayılar ne derse desin, Türkiye’nin döviz gelirlerinin döviz giderlerinin üstünde seyredebileceğine inanmıyoruz.

Hele başka ülkeler döviz krizleri yaşarken, Türkiye’nin bundan etkilenmeyeceğini hiç aklımız almıyor. Dolayısı ile hala çok korkuyoruz. O kadar ki, **“döviz bol, bitmez”** diyenlere kızıyoruz.

Bu takıntılardan acaba kurtulabilecek miyiz? Çok merak ediyorum. (20 Aralık 1998)

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN YARARI

Hafta başına Ekim ayı dış ticaret istatistikleri yayınlandı. **“Döviz sendomu”** adını verdiğimiz korku nedeni ile, kamuoyu ihracat, ithalat ve dış ticaret açığına büyük önem atfeder.

Eylül’de ithalat bir önceki yıla kıyasla dolar bazında yüzde 16.9 azalmıştı. **Geçici** olabileceğini düşünmüştük. Yıl sonuna doğru değişebilir demiştik. Yanılmışız gibi duruyor.

Ekim'de ithalat gene **yüzde 16.9** azalmış. İthalatta iki ay üstüste aynı oranda bir düşüş çıkması çok ilginç. Türkiye ekonomisindeki yavaşlamanın **iç talepteki** daralmadan kaynaklandığı kesinleşiyor.

İhracatta da bir düşüş var. Ancak, daha hafif. Eylül'de yüzde 4.8 gerilemişken, Ekim'de **yüzde 4** azalıyor.

Doğallıkla, ithalattaki gerileme ihracatın üstünde seyredince, dış ticaret açığı da Ekim ayında **yüzde 32.5** oranında azalmış. İhracatın ithalatı karşılama oranı da o ölçüde yükselmiş.

AB İle Ticaret

Ancak, dış ticaretimizin ülkelere dağılımına bakınca, daha ilginç bir manzara ile karşılaşılıyor. Öncelik, en önemli dış ticaret ortağımız olan **AB ülkelerinde**. Ekim'de AB'ye ihracatımızda bir azalma yok. Tam tersine, ihracat **yüzde 5.6** artmış. Ama ithalatımız **yüzde 10** düşmüş. Buna göre, AB ile dış ticaret açığımız yüzde 28 gerilemiş.

Bu sayıların ayrıca tefsire ihtiyacı yok. AB'ye ihracat yapan firmalarımızın Ekim ayında büyük bir sıkıntı yaşamadıkları çok net şekilde görülüyor. Geçen yıllara kıyasla daha yavaş olsa da, AB'ye ihracat **artmaya** devam ediyor.

Buna mukabil, Türkiye'nin AB'den ithalatında çok ciddi bir düşüş söz konusu. Herhalde kimse bunu **petrol fiyatlarındaki** düşüşe atfedemez. Türkiye Avrupa'dan ham petrol ithal etmiyor. Sanayi ürünleri ithal ediyor.

Biz de bunu anlatmaya çalışıyorduk. **İç talep gerileyince**, doğal olarak, AB kökenli mamullere olan talep de düştü.

Ocak-Ekim dönemi on aylık sayılar aynı trende işaret ediyor. On ayda Türkiye'nin ihracat artışı dolar bazında **yüzde 0.4** olmuş. İthalat ise **yüzde 2.9** azalmış.

Ya AB ile ticaretimiz? On ayda ihracatımız **yüzde 6.7** yükselmiş. Ekim ayındaki ihracat artışı son ayın trendi ile uyumlu. Ortalamaya çok yakın. İthalat ise **yüzde 1** düşmüş. Ekim ile on aylık sayı arasında büyük bir fark var.

Tekrar, iç talepteki düşüşün yaz aylarından itibaren **hızlandığını** gösteren yeni bir işaret daha elde ediyoruz.

Gümrük Birliği içinde, Türkiye'nin AB ile dış ticaret ilişkisi çok daha **istikrarlı** bir gelişme gösteriyor. Rusya gibi istikrarsız piyasalarda ihracat aniden patlayabiliyor. Sonra balon gibi sönebiliyor.

AB ile ilişki öyle değil. Daha yavaş geliyor. Daha yavaş büyüyor. Fakat, kazanımlar çok daha **kalıcı** oluyor. İhracat daha istikrarlı seyrediyor.

TL'nin Değeri

Merak ediyorum. TL'nin **aşırı değerli** olduğunu iddia edenler bu sayılara ne diyecek. TL aşırı değerli ise, AB'ye ihracatımızın durması, AB'den ithalatımızın artması gerekirdi. Halbuki tam tersi olmuş. İhracat artmış, ithalat düşmüş.

Demek ki, Türk üreticileri **bu kurdan** hem dışarıda hem de içeride AB üreticileri ile rekabet etmekte zorlanmıyorlar. Dışarıda rekabette zorlanmadıkları ihracatın artmasından anlaşılıyor. İçeride rekabette zorlanmadıkları da ithalatın azalmasından.

AB ile dış ticaret sayıları, bu sütunda daha önce savunduğumuz hipotezleri doğruluyor. Birincisi, şu andaki yavaşlama bir **kriz** değildir. AB'ye ihracat yapan sektörleri etkilememiştir. İkincisi, TL **aşırı değerli** değildir. Sanayimizin rekabet gücü vardır. (24 Aralık 1998)

EKONOMİ NEDEN YAVAŞLADI?

Türkiye ekonomisinde bir **yavaşlama** olduğunu herkes kabul ediyor. Sanayi üretimi, ithalat, enflasyon, vs. bütün göstergeler buna işaret ediyor. Tekstil ve deri gibi bazı sektörlerde durum gerçekten çok ciddi.

Doğallıkla tartışmalar da yoğunlaştı. Kimine göre ekonomide büyük bir kriz var. Biz o kanıda değiliz. Bir durgunluktan söz etmenin daha doğru olduğunu düşünüyoruz. İngilizce yavaşlama anlamına gelen "**resesyon**" demeyi tercih ediyoruz.

Bir başka konu, duraklamanın nedenleri. Genellikle **dış faktörlerin** öne çıkarıldığını izliyoruz. Pasifik kıyısı ülkelerin devalüasyon yapmaları ve Rusya krizi en sık sayılan nedenlerden.

Yaz aylarında mali çalkantının Batı piyasalarına sirayet etmesini vurgulayanlar var. Haziran'dan sonra Türkiye'den **10 milyar dolar** tutarında kısa vadeli sermaye çıktı. Bazıları duraklamanın bundan kaynaklandığını öne sürüyor.

Biz farklı düşünüyoruz. Özellikle bütçeye dikkati çektik. 1997'de bütçede faiz öncesi fazla yok denecek kadar azdı. Bu yıl **9-10 milyar dolara** ulaşıyor. Yani, Yılmaz hükümeti maliye politikasını milli gelirin yüzde 4.5'u kadar sıktı.

O arada, Merkez Bankasından avans kullanılmasını da durdurdu. Böylece, ilkbahardan itibaren para politikasının da daha sıkılması mümkün oldu. Buna göre, ekonomideki yavaşlamanın esas nedeni, **iç talebin** hızla düşmesi.

Tüketim ve Yatırım Harcamaları

Sayılar bizim tefsirimizi doğruluyor. Geçenlerde yayınlanan milli gelir istatistiklerine bakıyoruz. İç talebin iki kalemi çok önemli. Biri **tüketim harcamaları**. Diğeri **yatırımlar**.

Tüketim harcamaları milli gelirin takriben **yüzde 70'ini** oluşturur. İç talebin en büyük bölümü tüketimdir. Tüketim hızlı artarsa, iç talep de hızlı büyür. Tüketim gerilerse, iç talep de mutlaka geriler.

1997'de tüketim ortalama yüzde 8 büyümüş. 1998'in ilk üç ayında da aynı büyüme hızını tutturmuş. Fakat, Nisan'dan itibaren tüketim harcamalarında büyüme durmuş. İkinci çeyrekte tüketim yüzde 0.3 **azalmış**. Üçüncü çeyrekte sadece yüzde 0.7 artmış. Geçen yıl bu sayılar sırası ile yüzde 9.8 ve 8.9 artış olmuş.

Manzara çok açık. Tüketim harcamalarındaki azalma Rusya krizinden **aylar önce** başlıyor. Ayrıca, Nisan-Haziran arası Türkiye'ye rekor düzeyde kısa vadeli sermaye girdiği dönem.

Aynı trendi milli gelirin ikinci önemli harcama kalemi olan yatırımlarda görüyoruz. 1998'in ilk çeyreğinde yatırımlar yüzde 8.1 artmış. Fakat, ikinci ve

üçüncü çeyreklerde yüzde 2.3 ve 5.1 **azalmış**. Geçen yıl ise yüzde 15 ve 13 gibi çok yüksek büyüme hızları tutturulmuş.

Neticede, bu yıl **toplam yurtiçi talep** ikinci ve üçüncü çeyreklerde sadece yüzde 2.7 ve yüzde 0.7 büyümüş. 1997'nin aynı dönemlerinde ise yüzde 8.2 ve 8.6 büyüyormuş.

1998'in ikinci çeyreğinden itibaren ekonomide görülen yavaşlamanın temel nedeninin iç talepteki **düşüş** olduğunu görüyoruz. Tekrar hatırlatalım. İkinci çeyrekte Rusya'da kriz yoktu. Kısa vadeli sermaye akımları tam gaz devam ediyordu.

Güven Duygusu

Maliye ve para politikasındaki daralma bence iç talep düşüşünün önemli bir bölümünü açıklıyor. Fakat, olayın bir de **psikolojik** boyutu var. Yatırım ve tüketim harcamaları ile halkın ekonomiye güveni arasındaki yakın ilişkiyi unutmamak gerekiyor.

Müteşebbisin gelecekle ilgili tereddütleri artınca, yatırımlarını yavaşlatıyor. Tüketici gelecekte korkunca, aynı şeyi yapıyor. Tedbir olarak tasarruflarını artırıp tüketimini azaltıyor.

Herkes harcamalarını **kısınca**, ekonomide talep düşüyor. Harcamalarını kısınlar haklı çıkıyor. İşten çıkartmalar başlıyor. Talebi kısın psikolojik ortam yaygınlaşıyor. Böylece durgunluk derinleşiyor.

Bugünkü durgunlukta, devletten üçbeş kuruş koparmak için sürekli **"kriz geldi, mahvolduk"** diye şamata yapanların da katkısı olduğu kanısındayım. Vatandaş korkuttular. Kendi bindikleri dalı kestiler. Şimdi şaşkın şaşkın dolaşıyorlar herhalde... (27 Aralık 1998)

1998'İN BİLANÇOSU

1998'nin son gününe geldik. Pazar günü yazımızda 1999'la ilgili tahminlerimizi vereceğiz. Perşembe'nin gelişi Çarşamba'dan bellidir derler. Bu yıl ekonomide olup bitenler önümüzdeki yıla da ışık tutacaktır.

Elimizde yılın bütün veriler yok. Fakat **genel eğilimler** belirginlik kazandı. Bundan sonra yayınlanacak olanların özde bir değişikliğe yol açmasını beklemiyoruz.

Yılbaşında 1998 tahminlerini taksitle **dört yazıda** vermişiz. Gerçekleşmeleri bunlarla karşılaştırmak gerekiyor. Türkiye gibi, üç ayın uzun dönem kabul edildiği bir ekonomide yıllık tahminlerde hata yapmamak olanaksız.

Fakat, bu yıl ciddi sapmalar var. Ortaya bir **gurur tablosu** çıkmıyor. Bazı temel eğilimleri saptadığımız, fakat bazı göstergelerde ise yanlış payımızın yüksek olduğu görülüyor.

Hükümet Ciddi Çıktı

En önemli yanlış, Yılmaz hükümetinin uygulayacağı maliye politikasında **karamsar** kalmamız. Bütçe 2 katrilyon TL faiz öncesi fazla planlamış. Biz 1 katrilyon TL gerçekleştir demişiz. Halbuki yıl 2.5 katrilyon TL fazla ile bitiyor.

İlginç olan, maliye politikasının kısılacağını öngörmüşüz. Fakat bu kadar **ciddi götürüleceğine inanmamışız**. Para politikasının seyri hakkındaki beklentimiz de doğal olarak sapmış.

Sonuçta, biz yüzde 5 büyüme hızı tahmin etmişiz. Halbuki 1998'de GSMH ancak yüzde 3.5-4 aralığında artacak. Büyümede yanlışla, enflasyonda da 5 puan yüksek kalmışız. TEFE'deki değişim bizim beklediğimiz gibi yüzde 60 yerine yüzde 56 oldu.

312-318 bin TL aralığında öngördüğümüz dolar kurunun tutması biraz yanıltıcı. Çünkü TL'nin değerinde beklediğimiz artış olmamış fakat parite de daha düşük çıkmış. Biraz şans eseri de olsa doları bilmişiz.

Faizlerde **katmerli hatalar** var. Daha büyük bir kamu açığı öngördüğümüz halde, reel faizler gerileyecek demişiz. Tam tersi oldu. Ancak, bunun esas nedeni Rusya krizi ve vergi yasası gibi önceden saptanması olanaksız olaylar.

Sonuçta, Yılmaz hükümetinin uyguladığı **sıkı** maliye ve para politikaları sonucunda, hem büyümenin hem de enflasyonun düştüğü bir yıl geçirdik. Dış dünyadan gelen olumlu (ham madde fiyatları indi) ve olumsuz (Rusya, vs.) şoklar da büyüme ve enflasyondaki aşağı eğilimi güçlendirdi.

Ben Memnunum

1998'in Türkiye ekonomisi için sıradan bir yıl olacağını tahmin etmiştik. Öyle olmadı. Ekonomi **sıradışı** bir yıl yaşadı. Bunda kamu politikaları kadar ekonominin içinden kaynaklanan faktörler etkili oldu. İkisi de çok önemli.

Birincisi, 1998'de hükümet **enflasyonla mücadele etmeye** çalıştı. Bir yandan kamu maliyesine ciddiyet getirildi. Öte yandan sıkı para politikası başarılı şekilde uygulandı.

Sonuçta ekonomi yavaşlarken enflasyon düşmeye başladı. Bu şekilde, Türkiye dünya ekonomisinde yaşanan çalkantıdan daha az etkilendi. **Döviz sorunu** ortaya çıkmadı. Devalüasyon tehlikesi yaşanmadı.

İkincisi, 1995 sonrasında bazı sektörlerin içine düştüğü **aşırı yatırım** açmazının faturası 1998'de ödenmeye başladı. Bunların başında tekstil var. Rusya krizi de deri sektörüne büyük darbe vurdu.

Oluşan olumsuz hava, uluslararası mali piyasalardaki çalkantı ve vergi reformu ile birleşince, tüketim ve yatırım harcamaları kısıldı. Böylece talep yetersizliği yaygınlaştı ve derinleşti. **Durgunluk** geldi.

Bu gelişmelerden memnunum. Çünkü, benim için **enflasyonun indirilmesi** en önemli hedef. Enflasyonu düşürecek her tür gelişmeye olumlu bakıyorum. Uzun dönemde ekonominin çok lehine olduğuna inanıyorum.

Enflasyonla mücadele benim beklediğimden daha başarılı seyredince, tahminlerimde yanlış olmaya aldırılmıyorum. Seviniyorum. Bu yıl da öyle oldu. Enflasyon sorununu nihayet **çözebileceğimize** dair küçük de olsa bir umudu bize verdi. (31 Aralık 1998)